

Recadávivas Compilations

A fraseoloxía no *Cantigueiro de Cotobade* de Antonio Fraguas¹

Phraseology of Cantigueiro de Cotobade by Antonio Fraguas

Ramón Anxo Martins Seixo²

Escola Oficial de Idiomas de Vigo

<https://orcid.org/0000-0003-3035-8276>

Resumo: Esta recadádiva recolle e explica as diferentes unidades fraseolóxicas contidas no Cantigueiro de Cotobade, de Antonio Fraguas Fraguas.

Palabras chave: fraseoloxía galega, tradición oral, literatura popular, cantigueiro.

Abstract: This compilation collects and exposes the different phraseological units contained in the work of Antonio Fraguas Fraguas Cantigueiro de Cotobade.

Key words: Galician phraseology, oral tradition, popular literature, songbook.

1. Introducción

O obxectivo deste traballo é extraer do Cantigueiro de Cotobade as unidades fraseolóxicas contidas nel e definilas. Incluimos tamén, alén dos diferentes tipos de locucións e enunciados, as colocacións (*achegar o lume, chiscar un ollo, cocer pan*) xa que, con certeza, o seu coñecemento é importante para un bo uso da lingua. Coidamos que é pertinente que sexa unha obra non propiamente literaria, como é o cancionero popular, pois nela fala o pobo directamente e, por tanto, a través dela podemos aprender moito sobre o idioma.

Antonio Fraguas Fraguas, o compilador do cantigueiro que nos ocupa, naceu en Insuela (Loureiro, Cotobade) en 1905 e morreu en Compostela en 1999. Foi membro do Seminario de Estudos Galegos, das Irmandades da Fala e do Partido Galeguista. Licenciouse en Filosofía e Letras e foi profesor na Universidade de Santiago e en diferentes centros de

¹ Data de recepción: 20.10.2020. Data de aceptación: 06.02.2021

² Agradecementos a María Álvarez de la Granja, Áurea Barreiro Rivas, Xosé Couñago Ribeira, Miguel Cupeiro Frade, Consuelo Fontán Carrera, María Dolores González Dasilva, Margarita López Barreiro, Jaime López Varela, Elixio Rivas Quintas e, en especial, a Maribel González Rey.

ensino. A partir de 1936 sufriu as represalias dos sublevados contra a República, que o expedientaron e expulsaron do ensino público pola súa militancia galeguista. En 1950 aprobou as oposicións a catedrático de xeografía e historia no ensino secundario e no ano seguinte foi nomeado académico de número da RAG. Ao longo dos anos destacou como arqueólogo, xeógrafo, historiador e etnógrafo, mais é o seu labor de folclorista o que nos interesa aquí. É tamén importante a súa actividade como divulgador con conferencias e publicacións diversas.

O cotobadés recolleu as cantigas, como el mesmo escribe na primeira edición do cantigueiro, dos seus veciños e parentes, e, en especial, de Antonia Pérez Estraviz, que o coidou de pequeno e, en xeral, no lugar onde eran cantadas, en ruadas e fiadeiros. Outros momentos en que se cantaban era durante os traballos das mulleres nas leiras ou nos diferentes oficios (carpinteiro, ferreiro, albanel, zapateiro, xastre, costureira...), nas festas familiares, nos casamentos ou mesmo indo camiño das veigas e polo monte. Ouíase cantar “dende a mañanciña deica a noite” e tamén pola mesma noite. Segundo o noso autor, onde máis se cantou foi no fiadeiro, “xuntanza de mozas nunha cociña do lugar os sábados pola noite durante o inverno. Cada moza levaba a roca cargada e fiaba deica rematar. Non faltaban mozos que viñan a contar contos, facer xogos para entreter e pasar o tempo deica rematar o traballo. Ao rematar tocaban o pandeiro e botaban uns bailes, e pola media noite marchaban para as súas casas”. “Rematado case por completo o cultivo do liño, logo veñen as fías e o clásico fiadeiro de traballo na cociña, que se transforma en festa do atardecer e leva o nome en Cotobade de *O Serán*, con pandeiro, e pouco tempo despois pasa a ser festa de noite con [...] pandeiretas, con acompañamento vocal. Así era o que nós coñecemos, onde se xuntaban mozas de varios lugares ou de varias parroquias”.

1.1. A lingua

No Cantigueiro de Cotobade achamos, con moita diferenza, as características do galego occidental. Isto podemos velo nas isoglosas que é habitual ter en conta para delimitar o galego occidental do central: a) o plural de palabras acabadas en -n: *cans*, *ladróns*, *espadíns*, *uns* e b) a evolución do sufixo latino -ANU: *chan*, *irmán*, *vran*. Outros trazos que confirman isto son: c) a evolución do sufixo -ANA: *lan*, *mañán*, *mazán*; d) a terminación -eche(s) da segunda persoa dos verbos regulares da segunda conjugación: *comeches*, *naceche*, *venceche* e e) o pronome persoal tónico *ti*. Podemos destacar tamén, aínda que non xa exclusivos dese bloque, os seguintes: a) a case inexistencia do seseo implosivo (*ves* por *vez*); b) os demostrativos, incluído os neutros, con e- (*esto*, *eso*, *aquelo*); c) a terceira persoa do pretérito perfecto dos verbos acabados en -ir (*durmeo*, *pideo*, *sirveu*); d) o pronome átono de terceira persoa para o CI plural *lle* (e non *lles*); e) o uso no imperativo de formas como *cantai*, *aprendé*, *fixí* e f) o uso do ditongo *oi* en palabras como *moito*, *escoitar*, *troita*, *noite*, *oito* ou *coiro*.

Malia o antes dito, no cantigueiro temos algúns casos de solucións diferentes ás mencionadas (*mazás*; *comiches*, *naciches*; *tu*; *iste*; *lles*; *mui*...) e coexisten diferentes variantes (*poñer/pór*, *deu/dou*...). Naturalmente todo isto pode deberse á diferente procedencia dos informantes e ao estado da lingua naquela altura.

Por outro lado, canto á calidade da lingua, cómpre mencionarmos os numerosos castelanismos que contén a obra, que son principalmente léxicos³, aínda que tamén hai algúns gramaticais. Este aspecto chama poderosamente a atención xa que, como escribe na primeira edición do cantigueiro, de 1985, Antonio Fraguas, “estes centos de cántigas foron recollidas por min hai máis de sesenta anos, cando era escolante no instituto de Pontevedra”. Daquela estamos a falar dos anos vinte do século pasado, xusto hai agora cen anos. Sen dúbida, a explicación desa deterioración do idioma é resultado da imposición⁴ secular do castelán en todos os ámbitos oficiais e formais (administracións, ensino, relixión, medios de comunicación etc.) ou, se se quere, da exclusión do galego deles até datas bastante recentes (anos 80 do século XX).

A pesar do dito no parágrafo anterior, é preciso recoñecermos tamén moitos acertos de diversos tipos no Cantigueiro de Cotobade e queremos destacar, no eido gramatical, en especial os seguintes: a) unha posición do pronome átono máis tradicional (*por te ver, de me enganar*); b) o uso do pronome de solidariedade (36 casos) (*quen che ma dera, xa lle estou cansada*); c) o uso do pronome de interese (*botaráslleme un remendo, sempre me andaba preñada*); d) a interpolación dun elemento tónico entre o pronome átono e o verbo (*tanto hai que te non vin, inda me agora acordou*); e) o uso do infinitivo flexionado (*terás coidado de non dares ocasión, por non seren percurados*) e f) o uso do futuro de subxuntivo (17 casos) (*se algún día fores miña; á noite, cando viñeren*).

1.2. As edicións

A obra que nos ocupa tivo até hoxe tres edicións. A primeira, co título *Aportacións ó cancionero de Cotobade*, foi feita pola Fundación Otero Pedrayo en xuño de 1985 con motivo da entrega do Premio Trasalba a Antonio Fraguas. Nela, alén dun limiar de Xoaquín Lorenzo Fernández e unha introdución do propio Fraguas, recóllense 992 composicións repartidas así: 947 son cantigas populares de catro versos, 4 de tres, 32 de entre 5 e 14 e, as 9 finais, de vinte e dous a sesenta e oito versos. Destas últimas, cinco son romances. As cancións están ordenadas por orde alfabética aínda que de maneira abondo imperfecta. Da ordenación antes dita exceptúanse as composicións finais, que son as máis longas e teñen cadanseu título desde a que leva o número 982 até a derradeira. Cómpre destacar que non se inclúe a transcripción da música das cantigas.

A segunda edición, co título de *Cantigueiro de Cotobade*, publicouna Edición do Castro en 1998 no número 78 dos Cadernos do Seminario de Sargadelos. Contén os dous textos da primeira antes citados mais un novo de Antonio Fraguas titulado “A xeito de prólogo”. Neste breve prólogo, o cotobadés dedica unha lembranza ás persoas que interviñan nos seráns en que se cantaba e bailaba e mais á veciñanza e familiares que o axudaron na recolla na súa mocidade. Por outra parte, infórmanos da inclusión de novos cantares que fican sen publicar e da súa intención de seguir a traballar no cantigueiro

³ Unha lista deles sería longa, aquí só citaremos uns poucos: *alabar, blanco -a, cuello, desear, enseñar, flaqueza, garrapato, hermosura, laurel, moneda, nombre, olvidar, pañuelo, racimiño, sonar, tixeira, vuelo, xuez, zuruxano*.

⁴ Sobre isto pódese ler o libro de García Negro (1991), sobre todo o capítulo VII, e tamén a *Historia da lingua galega* de Mariño Paz (1998).

e de “situar cada cousa no seu lugar e coas súas notas”, no entanto, non nos fala o compilador das mudanzas dunha edición a outra nin das razóns delas. A ordenación das cancións mellora, mais aínda non é perfecta. En total nesta edición incorpora 135 novos cantares (case todos de catro versos) mais elimina algúns dos da primeira edición que son moi semellantes a outros dos novos. Tamén desaparece o romance titulado Xuliana. Son, nesta edición, por xunto, 1110 composicións. Igual que na primeira edición, non se inclúe tampouco a música.

A terceira edición (Editorial Galaxia, 2019), titulada igual que a segunda, reproduce esta, mais con algunhas diferenzas: a) mantén só un dos textos que precedían a recolla das cantigas nas anteriores edicións, a introdución de Antonio Fraguas da primeira edición; b) inclúe un disco con algunhas das cancións musicadas e interpretadas por Oradaladou (Sonsoles Penadique e Carlos Quintá); c) incorpora ao final do libro un texto destes dous músicos; d) inclúe 1106 cantares, por tanto catro menos que na anterior edición e e) fai algunhas modificacións nas cantigas. Estas modificacións son, en resumo, as seguintes: melloran a ortografía, a acentuación e a puntuación, mais esa mellora non atinxe a todo o texto. No que se refire á lingua das cantigas, non se respecta, en bastantes casos, a forma orixinal, sen que sexamos informados dos criterios nin da autoría da nova edición. Alén diso, as modificacións non son sistemáticas, pois as mesmas cousas unhas veces son modificadas e outras non, e mesmo se introducen erros e grallas novas. Por outra parte, a ordenación alfabética segue a ter eivas. En bastantes casos esta edición volve ás solucións da primeira.

Neste traballo baseámonos nas dúas primeiras edicións por entendermos que son aquelas nas que puido intervir o compilador, Antonio Fraguas. Os cantares que aparecen citados como exemplos das unidades fraseolóxicas levan unha numeración nova. Modificamos, cando nos parece necesario, a puntuación, mais respectamos fielmente a lingua orixinal e actualizamos e unificamos a ortografía na medida do posíbel. Algunhas das mudanzas ortográficas son: *antesdonte* > *antes de onte*, *arrastro* > *a rastro*, *cortafeira* > *corta feira*, *berga* > *verga*, *boda* > *voda*, *carabilla* > *caravilla*, *chirlo mirlo* > *chirlomirlo*, *de contado* > *decontado*, *de seguida* > *deseguida*, *desque* > *des que*, *maraballa* > *maravalla* e *revoldeiro* > *reboldeiro*. Para evitarmos ter que repetir a cada paso, presentamos case sempre os lemas das unidades fraseolóxicas en galego normativo respectando neles as variantes dialectais.

No que respecta ás colocacións, clasificámolas nos diferentes tipos e cando existe un hiperónimo na chave ou base⁵, indicámolo entre corchetes incluíndo en letra grosa os hipónimos que son os que aparecen nos exemplos:

prender + [planta (**amieiro, salgueiro**)] Seguir medrando no sitio en que foi plantada ou enxertada. *Salgueiro prende de póla*, / *ameeiro, de raíz*; / *amores que fostes doutro* / *para min xa non servís* (906).

⁵ No exemplo, as bases son amieiro e salgueiro, que son hipónimos de planta (hiperónimo).

1.3. Vixencia das unidades fraseolóxicas⁶

Un aspecto que sería interesante saber é a vixencia ou mesmo o coñecemento na actualidade das unidades recollidas neste traballo. Coidamos que debe ser ben diferente dependendo das idades e da procedencia das persoas. Así, as persoas de maior idade e que viviron na aldea ou nun ámbito non urbano terán un maior coñecemento delas, e á inversa, a xente máis nova e máis urbana moi probabelmente descoñecerá moitas. Sen nos basearmos máis que no noso propio coñecemento da lingua, imos arriscar un cadro sobre a vixencia dos diferentes tipos de unidades incluídas neste traballo. Naturalmente, a consideración que facemos do que está vixente ou non pode ser ás veces discutíbel.

Vixentes		Non vixentes
Colocacións		
50.08 %	33.02 %	16.88 %
Locucións		
66.39 %	14.14 %	19.45 %
Fórmulas		
36.58 %	34.14 %	29.26 %
Refráns		
41.17 %	35.29 %	23.52 %
Total:		
48.55 %	29.14 %	22.27 %

Como se ve no cadro anterior, case a metade das unidades están vixentes e a estas poderíamolslle sumar unha boa parte das que aparecen na columna do medio dependendo das diferentes variábeis que mencionamos antes. Poderían daquela chegar a preto do 75 por cento. Por tipos de UF, canto á súa vixencia, temos primeiro as locucións seguidas das colocacións e os refráns. O último lugar é para as fórmulas. Dentro das locucións, parece lóxico que -alén das pronominais- sexan as conxuntivas e prepositivas, por esta orde, as que conservan plena actualidade, preto do 100 por cento. Seguen as adverbiais (72.97), as verbais (41.97), as substantivas (33.33) e, por último, as adxectivas e as comparacións (30.76).

Coidamos que os fraseoloxismos estudados neste traballo que carecen de vixencia son, en xeral, aqueles que denoniman actividades ou costumes que mudaron ou que xa non existen. Algúns dos eidos en que podemos ver con máis claridade isto é nos seguintes:

a) Noivado, relacións amorosas e sexo: *boa comenencia, coller amores, dalo [unha muller a un home], facer o amor [a alguén], pedilo [un home a unha muller], rondar unha moza, ter á porta como un feixe de leña, ter amores, tomar amores.*

⁶ O cadro completo pódese ver no anexo do final.

- b) Casamento: *botar/facer as monicións, dar unha filla, pedir unha filla.*
- c) Traballo e labores do campo: *baixar o muiño, encher o fuso, erguer o muiño, espíar a roca, fiar lan, mazar o liño, ourelo de apertar, pór a + oficio, puntada de cego, roer o muiño, saber o tempero [a un muiño], tempo de troupelear, varrer o tremiñado.*
- d) Lecer e diversións: *amolar o xogo, cantar os Reis, chamar/tirar a bailar, entrar no baile, fiada de lan.*
- e) Alimentación e preparación dos alimentos: *aserenar unha bebida, facer o fermento, millo miúdo, papas de millo miúdo, sardiña cabezuda.*
- f) Fórmulas de saúde e exclamacións: *boas noites nos dea Deus, Deus te/vos... axude, felices as madrugadas; nunca Deus me dera, vállame/nos o Sacramento!, vállate/o Xuncas!*
- g) Outros: *achegar o lume, de media polaina, flor de maio, maquiallo da mestura, meterse nunha quimeria, servir o rei...*

Noutras ocasións, a UF non vixente ou menos vixente é parecida a outra que consideramos vixente ou mesmo unha variante dela. Iso ocorre, por exemplo, nos seguintes casos: *a compás de, boas noites nos dea Deus, darse de perda, de cara a cara, deitar na cama [alguén], dicir mal [de alguén], gacio de uvas, matar de ris, ilo andando, que demoro! (ao compás de, boas noites, botarse a perder, cara a cara, deitarse con alguén, falar mal [de alguén], acio de uvas, matar de risa, ila andando (ila virando, ir indo...), que demo!)*.

2. Fraseoloxía

2.1. Abreviaturas e símbolos empregados

CD = complemento directo.

EUF. = eufemismo.

IRÓN. = irónico.

l.adv. = locución adverbial.

l.adx. = locución adxectiva.

l.s. = locución substantiva.

UF = unidade fraseolóxica.

[u.c.] = unha cousa.

[u.p.] = unha persoa.

VULG. = vulgar.

> = remite a onde aparece a explicación.

* = palabra ou unidade fraseolóxica incorrecta en galego.

2.2. Colocacións

2.2.1. Substantivo (suxeito) + verbo

1. **abanar un abanador** Dar ar ao ser movido coa man dun lado a outro. *Abana, abana, meu abanador; / abana, abana, / abana e fai calor* (1067).
2. **abrir + [flor (caravel)]** Separárense [dela] os pétalos que estaban no botón. *O caravel cando nace / abre polas catro esquinas, / o amor cando pretende / non conta senón mentiras* (701).
3. **acender unha luz** Comezar a funcionar. *Pasei a Ponte Loureiro / sin compañía de ninguén, / vin acender unha luz / no lugar da Vilaalén* (819).
4. **alumiar a Lúa** Dar claridade ou luz. *A Luna vai encuberta, / a min pouco se me dá, / a Luna que a min me alumbrar / nesta terra non está* (23). [As formas en galego son alumiar, alumear e iluminar]. [2 veces]
5. **arrandearse + [árbore (oliveira)]** Moverse, oscilar. *A oliveira do adro / moitos recordos me trai, / dálle o aire, dálle a chuvia, / arrandéase e non cai* (42).
6. **asubiar + [ave (galo, melra)]** Emitir un son agudo. *Da banda de alá do río / asubíame unha melra; / a melra como asubía / anda segundo na herba* (285). [3 veces]
7. **bailar o Sol** Escintilar cando sae no día de san Xoán [segundo unha crenza popular⁷]. *San Xoán pideo a Cristo / que o non adormentase, / para ver bailar o Sol / o día da súa romaxe*⁸ (921).
8. **berrar + [animal (becerro)]** Emitir alto a súa voz. *Moza que levas as vacas, / lévame o meu becerriño, / queda na corte berrando / pola nai que é pequeniño* (623).
9. **bendear unha folla** Curvarse ou torcerse. *A folla do castiñeiro, / cando vai aire, blanda; / o teu corazón, meniña, / dentro do meu se pasea* (15).
10. **cantar a pedra** Soar cando é traballada co punteiro. *Canta, miña pedra, canta, / a compás deste punteiro, / canta, miña pedra, canta, / faille compañía ao canteiro* (221).
11. **cantar + [ave (cuco, galo, rula, paxaro, reiseñor)]** Producir o seu son característico. *Canta, cuco, canta, cuco, / na rabela do arado; / as mulleres antre os homes / é un gando*

como si efectivamente se moviese al compás de una música que no llega á nosotras”. Antonio Fraguas (1996: 41) comenta o seguinte: “O sol un día, pero somentes un día, falta á súa seriedade, quizais pensando que non ven bailar por eso son moi poucas as persoas que ven a misteriosa danza do amañecer da festa de San Xoán: *Mañanciña de San Xoán, / mañanciña a mais garrida / que baila o sol cando nace / e ri cando morre o día*”. Precisamente estes mesmos versos citaos Vicente Risco (1994: 651) como comezo dun romance recollido por Manuel Murguía.

⁸ Sobre unha variante desta cantiga di o *Diccionario dos seres míticos galegos*: En tempos pasados subían esa mañá ós puntos máis altos, xeralmente castros, para ver o sol, en case toda Galicia. Neste mesmo amencer cóllese a flor da auga, a tona da auga dunha fonte, xusto ó raír o sol. Curiosamente, o santo que o cristianismo puxo para apagar o vello culto ten que lle rogar a Deus que lle deixe velo, pois xusto ese día, que é o seu, dorme. “San Xoán pediulle ó Señor / que non o adormentase / para ver bailar o sol / o día da súa romaxe”.

⁷ Jesús Rodríguez López (1910: 116) explica así a crenza que dá lugar a esta expresión: “La mañana de San Juan, todos los niños tratan de madrugar para ver bailar el sol, y ya á simple vista primero, á través del pañuelo después, ó por cristales ahumados máis tarde, muchos infantiles ojos contemplan los colores irisados de aquel astro, que sucesivamente van sufriendo hermosos cambiantes, á la par que se ensancha y que se acorta, que sube y que baja,

- mal gardado* (214). | *Cantan os galos ao día, / recordádeo, namorados, / mozos que andades de noite, / non vos collan descoidados* (223). | *Canta, rula; canta, rula; / canta, rula, naquel souto; / coitadiño do que espera / polo que está nas mans doutro* (218). | *O paxaro cando canta / mete o rabo na silveira, / tamén o metías ti / cunha meniña solteira* (757) | *O reiseñor cando canta / súa dama ten no niño: / mira como é amoroso / o cantar do paxariño* (769). [15 veces]
12. **cantar un carro** Rinchar, producir un son agudo ao se mover. *Se queres que o carro cante, / miña prima Manuela, / se queres que o carro cante, / bótalle os cans á cadela* (941). [2 veces]
 13. **chegar o tempo** [de algo] Pasar a estar presente [esa circunstancia]. *Agora chegou o tempo / de facer as esfolladas / para comer coas mozas / catro castañas asadas* (74).
 14. **clarear a Lúa** Despedir raios de luz *Aparta, loureiro verde, / deixa clarear a Lúa, / se non vexo o meu amante, / non vexo cousa ningunha* (145).
 15. **cortar** + [ferramenta ou utensilio cortante (**navalla**)] Ter a capacidade de facer cortes ou incisións nunha superficie. *Hai que afiala, / hai que afiala, / a navalla de Pepe / non corta nada, / non corta nada, / corta bastante, / ten coidado, meniña, / cun estudante* (474).
 16. **dar o aire/vento** [a algo ou a alguén] Estar exposto a el. *Miña Virxen de Aguasantas / tan altiña se foi pór, / dálle o aire, dálle o vento, / a raia do Sol maior* (591). | *Vamos indo cara a ela, / vamos indo cara a ela, / agora xa nos vai dando / o aire da nosa terra* (1065) [aire: 3, vento 1 = 4]
 17. **dar unha volta** [a alguén] Desmaiarse; marearse; sentirse indisposto. *O que dá a cepa torta, / o que dá a cepa torta; / a uns faille doer a cabeza / e a outros dar a volta* (762).
 18. **darse** + [froito dunha planta (**laranxa, limón**)] Adaptarse [a un clima, a unhas condicións determinadas]. *Arriba, arriba, arriba, / arriba e abaixo non, / onde se dá a laranxa / tamén se dá o limón* (156).
 19. **doer** + [parte do corpo (**barriga, cabeza, ollos**)] [a alguén] Sentir dor física nesa parte. *Maruxiña, donche os ollos, / tamén che me don os meus: / iralos lavar ao río / onde a troita lava os seus* (536). [9 veces]
 20. **enamorar/namorar** + [persoa (**nena**)]
 1. Procurar o amor de alguén. *A pataca cando nace / bota a raíz polo chão, / a nena cando namora / pon a man no corazón* (46).
 2. **enamorar(se)/namorar(se)** + [persoa] Sentir amor por alguén. *Cinco sentidos che temos / e os cinco necesitamos, / todos os cinco perdemos / en canto nos namoramos* (271). [Sdo 1: 5, Sdo 2: 2 = 7]
 21. **entrar pena** [a alguén] Comezala a sentir. *Ao cemeterio non vou / porque me entra moita pena, / alí teño eu enterrados / os restos da miña nena* (712).
 22. **enverdecer** + [planta (**herba**)] Pórse verde, recuperar o verdor. *Secan as herbas dos campos / e volven a enverdecer, / así fan amoros vellos / cando se volven a ver* (945). [2 veces]
 23. **estilarse** + [costume (**pedir a filla**)] Estar de moda; ser costume. *Agora xa non se estila / pedir as fillas aos pais, / entras a porta pra dentro: / -Meu sogro, ¿como vos vai? (83).*
 24. **facер/haber** + [período de tempo (**ano, día, moito, pouco**)] Pasar [o tempo

- que se expresa] desde o momento indicado. *Teño unha mazán na hucha / que ma deu un carpinteiro; / hai un ano que ma deu / inda non perdeu o cheiro* (1005). | *O san Andrés de Teixido / está no cabo do mundo; / solo por te ver, meu Santo, / tres días hai que non durmo* (772). | *Xa fai un pouqueniño / que estou quentando as canelas* (1100). [A forma normativa é co verbo “haber”]. [facer: 1, haber: 6 = 7]
25. **facer/ir** + [circunstancia climática (**aire, calor, vento**)] Haber esa circunstancia climática. *A folla do castiñeiro, / cando vai aire, blandeia; / o teu corazón, meniña, / dentro do meu se pasea* (15). | *Asubía que fai vento, / asubía que fai vento; / tamén eu asubiaba / cando era do teu tempo* (182). | *Abana, abana, meu abanador; / abana, abana, / abana e fai calor* (1067). [A forma normativa é co verbo “ir”: *ir aire, ir calor, ir vento*]. [facer: 3, ir: 1 = 4]
26. **ferver** + [líquido (**caldo**)] Burbullar por efecto da calor. *Eu quero caldo, mi madre, / do que antonte comín, / eu quero caldo, mi madre. / -Déixao ferver, Xoquín* (438). [2 veces]
27. **fungar un gato** ([a alguén]) Expulsar con forza o ar polo nariz de maneira ameazante. *Amores ao pé da porta / eu non os podo tomar; / como os gatos en xaneiro / que non fan senón fungar* (122).
28. **gustar** + [comida (**arroz con leite, olivas**)] [a alguén] Serlle agradábel ao gusto, apreciála. *Como sei que che gusta / arroz con leite, / como sei que che gusta, / convidareite* (275). [2 veces]
29. **gustar** + [persoa (**meniña**)] [a alguén] Resultarlle atractiva. *Moito me gustas, meniña, / moito me gustas en todo, / se non fora o pouco ter / que éche o que arruína todo* (615). [2 veces]
30. **haber** + [diversión colectiva (**fiesta, serán**)] Producirse ese acto. *Esta noite hai serán, / non me deixan ir a el, / coitado do meu galán, / quen ha de bailar con el* (361). | *Na aldea da Xesteira / hai unha festa que arrasa, / con pandeiro e ferriñas / e castañetas de prata* (628). [4 veces]
31. **haber** + [fenómeno atmosférico (**orballo**)] (1) Caer choiva miúda ou (2) caer o resío da noite. *Da banda de alá do río / nin chove nin hai orballo; / meniña, se has de ser miña, / non leves tanto traballo* (288). [2 veces]
haber + [período de tempo (**ano, día, moito, pouco**)] > 24
32. **ir alta a Lúa** Verse a moita altura. *Ai, que alta vai a Lúa, / o luceiro a acompaña, / ai, que triste queda un home / cando unha muller o engaña* (86). [2 veces]
33. **ir cheo un río** Levar moita auga. *O río, cando vai cheo, / leva carballos e follas; / tamén podía levar / as linguas marmuradoras* (770). [2 veces]
ir + [circunstancia climática (**aire, calor, vento**)] > 25
34. **ir encuberta a Lúa** Estar tapada polas nubes. *A Luna vai encuberta / con panos de tafetán; / olliños que ben me queren / nesta terra non están* (25). [4 veces]
35. **irse + día/noite** Acabar, chegar ao seu fin. *Estrelina do luceiro, / a de moita claridá, / vaise o día, vaise a noite, / vaise a nosa moceda* (395). [noite (2), día (2) = 4]

36. **ladrar un can ou cadela** ([a alguén]) Emitir a súa voz característica. *Ladran os cans a quen vén, / ladran os cans a quen vén, / son os da noite pasada, / quedaron de vir e vén* (507). | *Se queres que eu vaia e veña / de noite polo luar, / tes que matar a cadela, / que non fai senón ladrar* (940). [4 veces]
37. **madurar** + [froito (**castaña**)] Volverse maduro. *A castaña no ourizo / eu ben sei o que ela fai: / cando está verde, madura, / cando está madura, cai* (6).
38. **manter un alimento** [alguén] Alimentalo, nutrílo. *Namoreime dunha nena / porque ela cantaba ben, / agora morro de fame, / o cantar non me mantén* (641). [3 veces]
39. **moer o muíño** ([a gra]) Reducir a po [os grans dun cereal]. *Na miña vida che vin / dous muíños a moer, / un anda, outro desanda, / así fai o ben querer* (634). [3 veces]
40. **nacer** + [animal ou persoa (**marido, neno, pito, rapaza**)] Saír do ventre materno ou do ovo. *A criada do cura / ten un neno / que naceo antesdonte / antre o centeo* (8). | *Chamáchesme pito caíro / porque nacín en xaneiro; / se me o raposo non come / inda hei de ir ao teu poleiro* (262) [6 veces]
41. **nacer** + [astro (**Sol**)] Comezar a aparecer no ceo. *Eu ben vin nacer o Sol / por detrás daquel outeiro; / non me poñas tanta palla / que non son ningún palleiro* (411).
42. **nacer auga** Manar, brotar. *Entre canas e canales / auga debe de nacer; / miniña que estás na horta, / mándame acá de beber* (1097).
43. **nacer** + [planta (**alcipreste, caravel, herba, millo miúdo, pataca**)] Comezar a desenvolverse. *O caravel cando nace / de pequenino recende; / non hai cousa máis humilde / que o amor cando pretende* (702). [7 veces]
- namorar** + [persoa (**nena**)] > 20
- namorar(se)** + [persoa] > 20
44. **parir** + [muller (**nai, sogra**)] ([un fillo]) Expulsalo despois de cumprir o período de xestación. *O que fixo teu pai / coa guillada dos bois, / que pareo túa nai / nove meses despois* (764). | *Cheira a caldo con unto, / rebentara quen o come, / rebentara miña sogra / cando pareo ao meu home* (266). [2 veces]
45. **pasar un barqueiro** [alguén] Levalo dunha beira a outra [dun río] *Da banda de alá do río / tamén teño as miñas uvas, / se me o barqueiro non pasa, / han de caír de maduras* (289).
46. **pegar a risa** [a alguén] Darlle gana de rir. *O cura quedou pasmado, / que nunca tal lle pasou⁹, / caieulle o libro da man / coa risa que lle pegou* (1100).
47. **peneirarse** + [persoa (**muller**)] Mover o corpo a un e a outro lado ao andar ou ao bailar. *A muller do Roque Troque / está bailando na eira, / Roque Troque está mirando / como a muller se peneira* (38).
48. **perderse un amor** Deixar de o ter. *Da banda de alá do río / andan dous coenlliños bravos; / moitos amores se perden / por non seren percurados* (284). [2 veces]
49. **picar** + [insecto (**pulga**)] [a alguén] Morderlle co aparello bucal. *Ao baixar as escaleiras / unha pulga me picou, / collina polas orellas, / ¡que man de couces levou!* (694).
50. **picar** + [planta con espiñas (**roseira, silva**)] [a alguén] Ferilo superficialmente, espiñalo. *A silva de*

⁹ Corriximos, como na terceira edición, o “paxou” da primeira e segunda edicións.

- verde pica / e de seca vai quebrando, / o que de amores se fia / sempre vive suspirando* (55). | *Din que che pican as mans, / para min son amorosas; / tamén pican os rosales / e deles salen as rosas* (323). [3 veces]
51. **pórse** + [astro (**Lúa**)] Ocultarse detrás do horizonte. *A Luna estase pondo, / os tellados xa fan sombra, / eu voume prá miña cama, / quédate con Dios, Paloma* (22).
52. **prender** + [planta (**amieiro, salgueiro**)] Seguir medrando no sitio en que foi plantada ou enxertada. *Salgueiro prende de póla, / ameeiro, de raíz; / amores que fostes doutro / para min xa non servís* (906). [4 veces]
53. **pretender** + [pretendente (**amor**)] [unha moza] Tratar de casar ou de manter unha relación de noivado con ela. *O caravel cando nace / abre polas catro esquinas, / o amor cando pretende / non conta senón mentiras* (701). [En Lorenzo (1973: 147) temos este exemplo: *Se se che apaga o cigarro / non o volvas acender; / se unha moza te deixou, / non a volvas pretender*. [4 veces]
54. **quebrar** + [material (**vidro**)] Ficar dividido en anacos ou partes. *O anelo que me deches / era de vidro e quebrou: / que tanto me dures ti / como o anel me durou* (690).
55. **recender** + [planta (**caravel**)] Desprender un cheiro agradábel. *O caravel cando nace / de pequeniño recende; / non hai cousa máis humilde / que o amor cando pretende* (702). [2 veces]
56. **repenicar un pandeiro** Soar rápida e repetidamente. *Este pandeiro que toco, / ¡zúmballe, Marica!, / é de pelico de ovela, / como repenica* (380).
57. **roer o muíño** Fregar ou golpear a moa do muíño (a roda que é xiratoria) contra o “pé de muíño” (a roda inferior, estática) cando non ten gran. *No muíño onde eu moio / tamén moe unha señora, / bótalle gran, queridiña, / bótalle gran que non roa* (651). [Pérez Ballesteros, (1979 b: 231) recolleu esta cantiga: *Qu'importa qu'o muíño ande / se grau non vexo na moega; / afireo, Manuel, afireo, / qu' a capa roe na pedra*. “Aferir” é ‘deter ou pór a andar o muíño por medio do aferidoiro’].
58. **rollar un testo** Tapar [unha rolla ou un testo, un recipiente]. *Non ha pucheiro que ferva / nin testo que rolle ben, / solo a ti miña meniña, / solo a ti che quero ben* (1097). [A RAG prefere a variante “arrollar”].
59. **secar** + [planta (**carballo, herba**)] Morrer por falta de humidade. *Naquela carballeiriña / non sei que demonios hai. / -Hai un carballo secando, / arrandeeino e non cai* (643). [3 veces]
60. **tocar** + [instrumento musical (**pandeira, pandeiro**)] Producir o seu son, soar. *Toca, pandeiriño, toca, / se non heite de rachar; / que me custaches os cartos, / axúdanos a gañar* (1024). [19 veces]
61. **tocar unha campá** Producir o seu son, soar. *Anque tocan as campanas, / non tocan polos que morren, / que tocan polos que viven / para que deles se acorden* (136).
62. **vir a noite** Achegarse esa parte do día. *Agora que vén a noite, / vén a miña alegría, / para ver os meus amores / que non os vin polo día* (82).
63. **vir** + [flor (**flor da xesta**)] Florecer, saír. *Eu collín a flor da xesta / que é a primeira que vén; / desde que te vin a ti / non ameí a máis ninguén* (423).

64. **vir o verán** Estar próxima esa estación do ano. *Parrandiñas do inverno, / parrandiñas do inverno; / agora que*

vén o vran / parrandiñas ao inferno (810). [A variante gráfica é “verán”].

2.2.2. Verbo + substantivo (obxecto) / verbo + preposición + substantivo

65. **abalar** + [árbore (**pereira**)] Movelar, facela oscilar, xeralmente para que caia o froito. *Esta noite e mais¹⁰ a outra / e mais a outra pasada, / abalei unha pereira / que nunca foi abalada* (357).
66. **abrir** + [medio de acceso (**cancelo, porta, poxigo**)] Afastar aquilo que o pecha de maneira que fique libre. *Ábreme a porta, María, / se non vouche polas tellas; / teño o fillo comenzado, / voulle facer as orelhas* (65). [5 veces]
67. **abrir** + [tipo de pecho (**tarabelo**)] Movelar para permitir o paso. *Esta noite hei de ir alá, / meniña, non teñas medo; / coa punta da navalla / hei de abrir o tarabelo* (364).
68. **abrir un ollo** Separar as pálpebras que cobren e protexen a súa parte visíbel. *Este meniño ten sono, / ten ganiñas de dormir, / ten un olliño cerrado, / outro non o pode abrir* (378). | *A lebre cando adormece / dorme cos ollos abertos; / dorme cos ollos cerrados / quen ten os amores certos* (18). [3 veces]
69. **achegar o lume** (1) Arrimar a cinsa ao lume e cubrilo con ela para que non se apague ou (2) arrimar leña ao centro do lume para que, así xunta, arda mellor e levante chama. *As rapazas desta terra / todas xuntas van á misa, / deixan o lume achegado / coa faldra da camisa* (175). [Os dous significados tirámoslos do dicionario de Eladio Rodríguez mais aparecen xa nas papeletas de Sobreira (1979), morto en 1805. O

propio Antonio Fraguas (1953), cando escribe “La hora del reposo nocturno la señala la recogida del fuego (achegar o lume)”, parece que se refire á primeira acepción, ou sexa, á conservación do lume. De todas as maneiras, dúas persoas da aldea do Cachafeiro, pertencente á comarca veciña da Terra de Montes, Áurea Barreiro Rivas e Jaime López Varela, infórmanme de que para eles “achegar o lume” é ‘atizalo’, ou sexa, o sentido 2].

70. **acirrar/botar** + [animal (**can**)] [a alguén] Provocalo para que ataque [a alguén]. *Ao portal de meu sogro / acirraronme o can, / velaí vén miña sogra / coa tranca na man / i o zapato no pé / e chiscándome un ollo / eu ben sei por que é* (760). | *Anque che son das Mariñas, / son mariñán, / o fungueiro, meniña, / lévoa na man, / por si á volta da eira / me bóta-lo can* (132).
71. **afiar** + [ferramenta ou utensilio cortante (**navalla**)] Facerlle o fio ou gume para que corte mellor. *Hai que afiala, / hai que afiala, / a navalla de Pepe / non corta nada, / non corta nada, / corta bastante, / ten coidado, meniña, / cun estudante* (474).
72. **apagar a sede** Facela desaparecer. *Aquela paloma branca / que anda no lameiro verde, / está co pico na agua / non pode apagar a sede* (153).
73. **apagar un candil** Facer cesar a súa chama. *O demo apaga os candiles, / o demo queima os palleiros; / entra o demo nunha casa / e todo anda reboldeiro* (732).

¹⁰ Na primeira edición a forma da cantiga é *Esta noite e maila outra / e maila outra pasada, / abalei unha pereira / que nunca foi abalada*.

74. **aprender/deprender a** + [oficio (**albardeiro, carpinteiro, cazador, cerralleiro, zapateiro**)] Adquirir o coñecemento dese oficio. *A min chámanme Benito / e de apelido Vaqueiro, / por causa de Xenoveva / aprendín a serralleiro* (29). | *A min chamanme Benito / e de apelido Vaqueiro, / por causa de Mari Pepa / aprendín a albardeiro.* (28) | *Deprendín a cazador / nos montes de Villafranca; / agora xa sei cazar / lebres da cabeza blanca* (317). | *Eu ben vin estar o cuco / na rama dun castiñeiro / coa machada na man / deprendendo a carpinteiro* (407). | *Eu ben vin estar o moucho / encima dun amieiro / coa subela na man / deprendendo a zapateiro* (409). [6 veces]
75. **arrandear** + [árbore (**carballo**)] Facela moverse, facela oscilar. *Naquela carballeiriña / non sei que demonios hai. / -Hai un carballo secando, / arrandeeino e non cai* (643).
76. **arrenegar o demo** Lanzar imprecacións contra el. *Arrenegou o demo tres veces / ao velo tan derreado* (1101). [A RAG prefere a variante “renegar”].
77. **arrolar un neno** Balancealo nun berce para o adormentar ou cantarlle ou falarlle para calmalo ou adormentalo. *O cura foi ao muíño / e levou o fol pequeno / porque a criada non pode, / que ten que arrolar ao neno* (726).
78. **aserenar** + [bebida (**chocolate, lambedor**)] Amornala. *Estou acatarradiña, / hei de tomar chicolate, / ha de ser aserenado / nos labios do meu amante* (391). | *Estou acatarradiña, / hei de tomar lambedor; / ha de ser aserenado / nos labios do meu amor* (392). [A RAG prefere a forma “serenar”]. [2 veces]
79. **atizar un candil** Avivar a súa mecha. *Atizai ese candil, / apagai ese morrón, / que vai entrar a bailar / Maria Corcubión* (184).
80. **atrancar unha porta** Pechala cunha tranca. *Esta noite hei de ir alá, / rapaza, non teñas medo, / déixame a porta atrancada / cunha palla de centeo* (366). [Coidamos que nesta cantiga se fai un uso lúdico ou humorístico de “atrancar”, pois nela a porta fêchase cunha palla, non cunha tranca].
81. **bailar** + [baile (**fandango, muiñeira, tango**)] Mover o corpo segundo as regras dese baile. *As de alá de arriba / cando van co gando / espetan a vara / e bailan o tango, / e bailan o tango / e a muiñeira, / as de alá de arriba / non hai quen as queira* (160). [5 veces]
82. **baixar o muíño** Xuntar, por medio da panca denominada aliviadoiro, as moas do muíño para que a fariña saia máis muda, máis fina. *Ao muíño de teu pai / eu ben lle sei o tempero: / cando está alto, baixalo, / cando está baixo, erguelo* (754). [Ver tamén “erguer o muíño” e “saber o tempero [a un muíño]”].
83. **bater o fado** Bailalo. *E bate o fado, / e bate forte, / ti eres a causa / da miña morte* (335). [Hai diferentes teorías acerca de se a canción popular portuguesa denominada fado foi antes cantada ou danzada. En todo caso, parece que entre 1830 e 1840 xa estaba xeneralizado en Portugal o fado como danza e como canción. Guilherme Augusto Simões (1993: 301) define “fado batido” así: “Dança executada por dois dançarinos. Um bate com a

- barriga no outro que está quieto, em pé, com os pés juntos, para o obrigar a desequilibrar; se este se desequilibra fica depois a bater. Esta brincadeira é acompanhada ao som do fado corrido”. Parece ser que o fado deixou de ser considerado unha danza polo menos a partir da metade do século XX].
84. **beber** + [bebida (**auga**, **viño**)] Inxerir esa bebida. *O cantar do arrieiro / é un cantar moi baixiño / que non poden cantar alto / porque beben moito viño* (698). [4 veces]
85. **botar a auga** Regar, conducir a auga por unha rede de canles para regar as terras. *Quen me dera en Caroi / un pedaciño de terra, / para ir botar a auga / e pasearme por ela* (875).
86. **botar a sona** [(de algo) a alguén] Atribuírlle algunha calidade. *Por baixo do limoeiro / non pode apañar a folla; / inda non ten o proveito / e xa lle botan a sona* (852).
- botar** + [animal (**can**)] [a alguén] > 70
87. **botar as culpas** [(de algo) a alguén] Consideralo responsábel ou causa. *Se mo diches, non mo diras, / eu pedir non cho pedín; / déchesllo a quen quixeches, / bótasme as culpas a min* (934).
88. **botar/facer as monicións** Publicar na igrexa os nomes das persoas que queren casar por se houbese algún impedimento. *Fixeron as municións / como alí se acostumbra / e leváronllas ao cura / que llas lese decontado* (1100). | *Voulles a decir verdá / que lle foi desta maneira: / que botou as municións / a María a costureira. Todos preguntan con quen / por arriba e por abaixo / as municións xa as botou / domingo co tío Naranxo* (1101).
89. **botar gran** [ao muíño] Abastecelo del. *No muíño onde eu moio / tamén moe unha señora, / bótalle gran, queridiña, / bótalle gran que non roa* (651).
90. **botar/meter/pór** + [combustíbel (**leña**, **toxo**)] [no lume] Abastecelo del. *Bota leña nese lume / anque sea de bidón, / velaí vén o meu Manuel, / carpinteiro sin serrón* (193). | *Metín un toxo no lume, / negro toxo para min, / queime o paparrucheiro, / agora rinse de min* (548). | *Ponde leña nese lume, / que a verde non quere arder; / á muller de ruín home / máis lle valera morrer* (845). [botar: 1, meter: 1, pór: 3 = 5]
91. **botar** [planta] + **flor** Producila. *Carretera da Xesteira, / as silveiras botan flores; / por aquela carretera / pásanse os meus amores* (244).
92. **botar** [planta] + **raíz** Producila, deitala fóra. *A pataca cando nace / bota a raíz polo chão / a nena cando namora / pon a man no corazón* (46).
93. **botar polo mundo** Ir, andar por diferentes terras e lugares. *Canteiros e carpinteiros / da vila de Pontevedra: / botai polo mundo adiante / buscando madeira e pedra* (209).
94. **botar un peido** Expulsalo. *Unha vella moito vella, / xa tiña a cabeza branca, / botou un peido na cama / e fixo fuxir a manta* (1051).
95. **botar un remendo** [a algo] Remendalo. *Costureiriña bonita, / pagándoches o teu traballo: / botaráslle un remendo / á cabezalla do carro* (282).
96. **botar un tiro** [a algo ou a alguén] Dispararlle. *Pasei a Ponte Loureiro, / paseina nunha carreira, / boteille un tiro a unha lebre, / matei unha costureira* (818).
97. **botar unha sesta** Durmir un sono despois do xantar. *Miña cuñadiña nova*

- / *bota unha sesta lixeira, / dórmese no mes de agosto, / esperta na primaveira* (553).
98. **cantar os Reis** Interpretar [un grupo de mozos e mozas] unha especie de panxoliñas na véspera, no día de Reis ou polo Ano Novo indo de casa en casa e procurando aguinaldos. *San José e mais María / camiñan para Belén; / eles van cantar os Reis, / vamos nós alá tamén* (916).
99. **cantar un cantar** Interpretalo. *O cantar do arrieiro / é un cantar moi baixiño, / cántano en Ribadavia, / resona no Carballiño* (699). [3 veces]
100. **causar unha baixa** [a alguén] Ser [u.c./u.p.] causa dela, produci-la. *O señor Paiva Couceiro / é o xefe dos monarcas, / e no combate de Chaves / causáronlle moitas baixas* (776).
101. **ceibar** + [animal (**can**)] Deixar libre [un animal que estaba suxeito ou preso]. *Téñoche un can de palleiro / que de noite anda ceibado: / ten cuidado, Maruxiña, / Maruxiña, ten cuidado* (1013).
102. **cerrar/fechar un ollo** Xuntar as pálpebras que cobren e protexen a súa parte visíbel. *Este meniño ten sono, / ten ganiñas de dormir; / ten un olliño cerrado, / outro non o pode abrir* (378). | *Por vela naquel estado, / moitas bágoas derramei. / Ela virouse pró canto, / nin unha palabra me deu, / apretou súa man na miña, / fechou os ollos, morreu* (1104). [cerrar: 3, fechar: 1 = 4]
103. **chamar** + [nome (**celidonia, ouropeso, tormentelo**)] [a algo] Denomíname así. *Teño unha herba na horta / que lle chaman celidonia; / teño outra na cociña / que lle chaman ¡burro toma!* (1001). [7 veces]
104. **chamar** + [nome (**Manuel...**)] [a alguén] 1. Aplicarlle un nome de pía. *A criada do cura / ten un neno / pequeniño / que de nome lle chaman / Manueliño* (9). 2. **chamar** + [nome (**moreniña...**)] [a alguén] Aplicarlle un nome ou un alcume. *Chamáchesme moreniña / á vista de tanta xente, / agora vaime quedar / moreniña para sempre* (257). [Sdo. 1: 5, Sdo. 2: 14 = 19]
105. **chamar/tirar a bailar** [alguén] Propórllle participar no baile. *Xa me dixo teu pai / que te chame a bailar / e no medio do baile / que te deixe quedar* (1087). | *Tira unha a beilar; / tira unha a beilar; / tira quen che parecer, / a min déixame quedar* (1017). [chamar: 2, tirar: 2 = 4]
106. **chiscar/choscar un ollo** ([a alguén]) Cerrar e abrir rapidamente [un ollo ou os dous] para facer algún sinal ou dar a entender algo. *Miña sogra morreu onte, / enterreina no restollo; / pasei hoxe por alí, / inda me chiscou un ollo* (579). | *Moito miras para min, / moito me choscas o ollo, / teño moito que facer, / non podo atender a todo* (616). [chiscar: 2 / choscar: 1 = 3]
107. **cocer pan** Someter á acción da calor [a masa de pan ou outra masa alimenticia] para a facer comestíbel. *Gracias a Dios, que cocemos / catro panciños, / e cinco debemos* (472). | *O cura e mais a criada / ordearon de cocer; tiñan a leña no monte / e a fariña por moer* (721).
108. **coller amores** Namorarse. *Tamén sei coller o toxo, / tamén o sei enfeixar, / tamén sei coller amores, / tamén os sei olvidar* (977).
109. **coller** + [planta ou froito (**avea, flor da xesta, toxo, xunco**)] Retíralo de onde

- está, facer a súa colleita. *Sementei e non collín / avea nunha revolta, / vale máis un amor lonxe / que vintecinco na porta* (951). [4 veces]
110. **comer caldo** Inxerir esa comida. *Miña sogra morreu onte, / deixou o caldo na cunca, / déixame ir come-lo caldo / pola alma da defunta* (578). [3 veces]
111. **contar unha mentira** ([a alguén]) Mentir. *O caravel cando nace / abre polas catro esquinas, / o amor cando pretende / non conta senón mentiras* (701).
112. **convidar** + [persoa (**menino**...)] ([a algo]) Agasalala con algo grato para ela. *-Costureira, melindrosa, / ¿onde gardas os melindres? / -Téñoos na ucha gardados / pra convidar os meniños* (280). [2 veces]
113. **correr o Entroido** Andar de lugar en lugar ou polas rúas e camiños durante os días do Entroido disfrazada con outros mozos e mozas e provistos de chocallos e outros instrumentos facendo festa e divertíndose coa veciñanza. *A miña muller é vella, / de vella caeulle o coiro; / hei de facer un pandeiro / para corre-lo Entroido* (32).
114. **cortar** + [árbore (**oliveira, rama, vara**)] Abatela ou tirarle unha parte. *Teño unha oliveira en Vigo, / heina de mandar cortar, / cando vou a Redondela / tirame a vista do mar* (1007). | *Hei de cortar unha rama / onde o río fai a volta; / o amor que non é firme / olvidalo non importa* (475). [3 veces]
115. **cortar** + [cabelo ou pelo (***perrera**)] Reducir a súa lonxitude usando unhas tesoiras ou outro instrumento adecuado. *Houbo unha festa en Esteiro / e co neboeiro / non se vía o Sol. / Se cortaras a perrera, / cochina, marrana, / fórache millor. / -A perrera non a quito / porque non me dá a gana / mentras os homes non quiten / o pantalón de campana* (498). [A RAG non recolle “perrera” senón “flocos” (porción de pelo que cae sobre a fronte)].
116. **coser** + [peza de roupa (**camisa**)] Unir dúas partes de [un pano ou peza] por medio de puntos dados cunha liña enfiada nunha agulla. *Se ti viras o que eu vin / á sombra dunha nabiza: / vintecinco costureiras / cosendo nunha camisa* (944).
117. **criar** + [persoa (**nenos, rapaza**)] Coidar e alimentar [u.c./u.p.] [unha persoa], normalmente cando é pequena. *Na aldea de Almofrei / hai unha fonte mui fría, / boa auga debe ser, / ¡que boas rapazas cría!* (630). | *Canteiros e carpinteiros, / canteiriños polo menos, / pola terra de onde andades / deixás a criar os nenos* (227). [3 veces]
118. **criar** + [planta ventureira (**herbas, silvas**)] Desenvolver [u.c.] [unha especie vexetal]. *Canto hai que te non vin, / xa o camiño cría herbas; / agora veño saber / se me dás o si de veras* (230). | *Heime casar en Caroi / que é terra de moito pan, / o forno de miña sogra / cría silvas polo vran* (490).
119. **cumprir un xuramento** Levar a cabo o que prometeu de maneira solemne. *Teño un xuramento feito / e mais heino de cumprir: / o día do meu enterro / non hei de cantar, nin rir* (997).
120. **custar** + [(certa cantidade de) diñeiro (**cartos, réas**)] ([a alguén]) Ter como prezo [u.c.] [certa cantidade]. *Heiche de dar uns pendientes / anque custen cen réas; / para que digan os mozos: / ¡vaia que pendientes tras!* (482). | *Saca puntos, saca puntos, / galanciño*

- do terreiro, / saca puntos, saca puntos / que non che custan diñeiro* (902). | *Toca, pandeiriño, toca, / se non heite de rachar, / que me custaches os cartos, / axúdanos a gañar* (1024). [3 veces]
121. **dar a despedida** ([a alguén]) Despedirse (del). *Vou a dar a despedida / como deu Cristo en Belén: / Kitolis pecata mundi / requiem eternam amén* (1086).
122. **dar cariño** [a alguén] Tratalo con afecto, tenrura e simpatía. *Dáme da pera que comes, / da mazán un bocadiño, / da túa boca unha fala / e do corazón cariño* (294). | *Déchesme unha pera parda / toda rillada dos ratos, / a quen lle dás os cariños / dálle tamén os abrazos* (312).
123. **dar gusto** ([a alguén]) Ser(lle) [u.c.] agradábel, producir(lle) pracer. *Debaixo do castiñeiro / dá gusto parrandear, / pois ten a folla moi pecha, / non deixa entrar o luar* (309).
124. **dar licenza** [a alguén] Autorizar, consentir. *Tes o corpiño ben feito, / as pernas tamén serán, / dáme licencia, mociña, / que che quero pór a man* (1097).
125. **dar memorias** [a alguén] Darlle lembranzas. *Se fores ao san Benito, / ao san Benito de Lérez, / dasaslle moitas mamorias / a meu irmán se o vedes* (932). [Marcial Valladares (1884) dá no seu dicionario o seguinte exemplo: *Pòis que vas á Pontevedra, dall'un carro de mamorias á miña prima*].
126. **dar noxo** [a alguén] Producir [u.c./ u.p.] un sentimento de repugnancia. *Fixen a cama no río, / a cabeceira nun toxo; / algún día ben che quixen, / agora xa me dás noxo* (456).
127. **dar o dote** [a alguén] Entregarlle [a unha muller] diñeiro ou bens cando casaba. *Vinde acá mulleres, / rapaces e todo, / vinde ver o dote / que me deu meu sogro. / Unha cabra cega, / un cabrito coxo, / unha vaca vella / e un becerro mono, / unha manta vella / cun remendo novo, / unha arca chea / de pan de centeno, / unha porca grande / e un porco pequeno* (1095).
128. **dar o son** [a outra] Soar [u.c.] concertadamente con ela. *O pandeiro toca ben, / ás ferriñas dálle o son, / as meniñas que o tocan / elas de Loureiro son* (755).
129. **dar ocasión** (de algo) ([a alguén]) Provocala ou motivala. *Caravel que estás na horta, / déixate estar no botón: / meniña, terás coidado / de non dares ocasión* (233).
130. **dar proveito** [a alguén] Serlle [u.c.] proveitosa. *As esfolladas do millo / non dan proveito a ninguén, / mandei a muller a ela, / adormeceume e non vén* (161). [2 veces]
131. **dar queixa** [de algo ou alguén (a alguén)] Queixarse. *Ó¹¹, morte, tirana morte, / eu de ti teño dar queixas; / quen has de levar non levas, / quen has de deixar non deixas* (750) [2 veces]
132. **dar sorte** [a alguén] Producirlle [algo ou alguén] un efecto favorábel. *Dios che dea tanta sorte / como ao¹² meu cabalo negro; / sete anos tivo a sarna / e morreo do xarampelo* (326).
133. **dar un abano** [a unha árbore] Abanala, axitala, facela oscilar. *Miña Virxen de Aguasantas / ten un carballo no adro; / Virxen de tantos milagros, / facelle dar un abano* (599).

¹¹ É a interxección “oh” ou “ó”, que destas dúas maneiras se pode grafar.

¹² Nas tres edicións sen contracción: “o meu cabalo”.

134. **dar un abrazo** [a alguén] / **dar unha aperta** [a alguén] Abrazalo, cinxilo cos brazos. *Déchesme unha pera parda / toda rillada dos ratos, / a quen lle dás os cariños / dálle tamén os abrazos* (312). | *Por cantar catro cantares / diante da porta do muiño, / déronme duas apertas / e mais moéronme o trigo* (853). [abrazo: 2, aperta: 1]
135. **dar un bico** [a alguén] Beixalo. *Tamén o mar é casado, / tamén o mar ten muller; / está casado coa area, / dálle bicos cando quer* (975). [3 veces]
136. **dar un couce** [a alguén] Coucealo [un animal]. *Dormindo na miña cama / soñando a miña ventura, / unha pulga doume un couce, / mandoume prá sepultura* (332).
137. **dar** [un pai] **unha filla** [a un pretendente] Consentir que case con el. *Meniña tan bonitiña, / a teu pai te hei de pedir; / se te non quere dar, / contigo lle hei de fuxir* (546). | *Heiche de dar o boi blanco / e mais a vaca marela, / e mais a filla máis nova, / se queres casar con ela* (481). [2 veces]
138. **dar un pincho** Pinchar ou saltar [unha persoa ou animal]. *Eu teño un canciño / bonito, abofé, / que baila a muiñeira / na punta dun pé; / na punta dun pé, / dá pinchos pra tras / e toca nas cunchas / o chascarraschás* (449). [2 veces]
139. **dar un recado** [a alguén] Dicirllo. *A nai chamou á criada / para lle dar o recado* (1104).
140. **dar** [un santo ou Deus] + [cousa pedida (**cría, home, marido**)] [a alguén] Concederllo. -*Señor san Antonio, / dáme outro marido / porque este que teño / non dorme comigo* (957). | *Se Dios me dá unha cría / seina limpar e lavala, / gobernar ben a vidiña, / durmir co home na cama* (1101). | *San Antonio bendito, / dádeme un home, / anque me mate, / anque me esfole; / mandaime un home / que me trate ben, / e se non me trata, / mandao tamén* (907).
- dar unha aperta** [a alguén] > 134
141. **dar unha fala/palabra** [a alguén] Falar, dicir algo [a alguén]. *Dáme da pera que comes, / da mazán un bocadiño, / da túa boca unha fala / e do corazón cariño* (294). | *Pasei pola túa porta, / unha fala non ma deches, / cando pases pola miña / farei como me fixeches* (823). | *Por vela naquel estado / moitas bágoas derramei. / Ela virouse pró canto, / nin unha palabra me deu, / apretou súa man na miña, / fechou os ollos, morreu* (1104). [2 + 1 = 3]
142. **dar** [unha planta] + [froito (**cereixa, landra, laranxa, ourizo, pera, pexego**)] Orixinalo, xeralo, producillo. *O carballo dá a landra, / o castiñeiro o ourizo; / non queiras amores, nena, / con mozos de pelo rizo* (705). [11 veces]
143. **dar** [unha terra] + [planta (**azafrán**)] Producila. *Corredoira é boa terra, / e ruín porque a fan, / se lle sementan o trigo / inda dá o azafrán* (278). [2 veces]
144. **dar unha tunda** [a alguén] Baterlle, darlle golpes. *Á entrada desta vila, / saída deste lugar, / ofrecéronme unha tunda; / saía quen ma ha de dar* (11). [2 veces]
145. **deitarse na cama** Pórse en posición horizontal nela, en particular para descansar ou durmir. *O cura cando vai fóra / déixalle dito á criada: / veña tarde, veña cedo, / déitate na miña cama* (716).

- deprender a** + [oficio (**albardeiro**, **carpinteiro**, **cazador**, **cerralleiro**, **zapateiro**)] > 74
146. **derramar bágoas** Chorar. *Por vela naquel estado, / moitas bágoas derramei* (1104).
147. **desatar** + [atadallo (**baraza**)] Desfacer o lazo ou nó del. *Teño unha saqueta feita, / toda chea de cantigas, / se me tiran polo xenio / desátolle as baraciñas* (1010).
148. **dicir a verdade** [a alguén] Ser sincera [u.p.]. *Moito eu chorei / o domingo á tarde, / que veña Lorenzo / que diga a verdade, / que diga a verdade / pero con cautela, / túa nai é bruxa / teño medo dela* (1096). [3 veces]
149. **dicir misa** Celebrala, misar. *As mociñas de Almoforei / non se saben persiñar, / cando o cura di a misa / elas suben pró altar* (166). [2 veces]
150. **durmir un sono** Ficar durmida [u.p.] un tempo breve. *Eu subín ao alcipreste, / no medio durmín un sono; / ben escusadiño é / querer a quen xa ten dono* (446). [2 veces]
151. **enamorarse/namorarse de** + [persoa (**bonita**, **nena**, **ollos**)] Sentir amor por ela. *Namoreime da bonita / porque ela bailaba ben, / agora morro de fame / e o bailar non me mantén* (639). | *Perdidiño dunha nena, / perdidiño enamoreime; / ela tiña amor con outro / e eu sen amor quedeime* (831). [6 veces]
152. **encher o fuso** Enrolarlle o fío que se vai facendo desde a roca. *Miña roca espiada, / meu fusiño por encher, / miña sogra enterrada, / meu marido por nacer* (573). [Ramiro Barros (2013: 176) define así “fuso”: ‘pequeno utensilio de madeira torneada, usado para torcer e enrolar o fío feito a partir das fibras de linho ou lã dispostas sobre a roca’].
153. **encomendarse a Deus** Pórse baixo a súa protección e coidado. *Válgame Dios, ó¹³, río, / qué grande vas; / encoméndome a Dios / e dou volta atrás* (1062).
154. **enfeixar** + [cousas que poden ser atadas (**toxo**)] Facer feixes con elas. *Tamén sei coller o toxo, / tamén o sei enfeixar, / tamén sei coller amores, / tamén os sei olvidar* (977).
155. **enredarse con** + [persoa (**rapazas**)] Facer cousas que serven de diversión e entretemento. *Esta noite fun ao muiño / sin ter millo que moer; / enredeime coas rapazas / sen ter moito que facer* (360). [2 veces]
156. **ensinar** + [persoa (**cría**) ou animal (**galo**)] Facerlle adquirir o coñecemento ou a práctica dalgunha cousa. *-Non sabedes a doutrina, / eu non vos podó casar. / Se Dios vos dá unha cría / non a sabes ensinar* (1101). | *O seu galo, comadre, / teno moi mal ensinado: / vén cantar tódalas noites / encima do meu tellado* (777).
157. **enterrar** + [persoa morta (**muller**, **sogra**, **vello**)] Metela na sepultura. *Miña sogra morreu onte, / enterreina no restollo; / pasei hoxe por alí, / inda me chiscou un ollo* (579). [6 veces]
158. **entrar no baile** Pasar a formar parte dos que bailan. *Por aquel que entrou no baile, / por aquel que entrou agora, / por aquel que entrou no baile / cantarei a noite toda* (848). [3 veces]
159. **enxertar** + [planta (**salgueiro**)] Introducir [unha parte dunha planta

¹³ Se obviamos a gralla da segunda edición “*que grandes vas*”, nas tres edicións lemos “*Válgame Dios o río / que grande vas*”. Igual que na nota 11, coidamos que ese “o” é a interxección “oh” ou “ó”, que destas dúas maneiras se pode grafar.

- ou árbore] no seu tronco ou póla, para que se desenvolva alí. *Millor quero ser salgueiro / enxertado na raíz / que casar contigo* (1098).
160. **erguer o muíño** Separar, por medio da panca denominada aliviadoiro, as moas do muíño para que a fariña saia menos muda, máis basta. *Ao muíño de teu pai / eu ben lle sei o tempero: / cando está alto, baixalo, / cando está baixo, erguelo* (754). [Tamén se denomina “subir o muíño”, como vemos nestoutra cantiga: *Eu ben lle sei o tempero; / ò muíño do anano; / cando está baixo rubilo*¹⁴, / cando está alto baixalo (Rivas, 1997: 127) [Ver tamén “baixar o muíño” e “saber o tempero [a un muíño]”].
161. **escribir** + [escrito (**carta**)] [a alguén] Comunicarlle algo por ese medio escrito. *Escribírame unha carta / se a ti superas ler: / se lla das a ler a outro, / alá vai o ben querer* (354).
162. **espetar** + [obxecto punzante (**vara**)] Introducilo nun corpo ou nunha superficie. *As de alá de arriba / cando van co gando / espetan a vara / e bailan o tango, / e bailan o tango / e a muiñeira, / as de alá de arriba / non hai quen as queira* (160).
163. **espiar a roca** Fiar o último que fica na roca dunha rocada de liño, estopa ou la. *Miña roca espiada, / meu fusiño por encher, / miña sogra enterrada, / meu marido por nacer* (573). [Un sinónimo de “espiar” é “espenar”, como aparece nesta cantiga recollida por Saco (1987: 124): *Miña roca espenada, / meu fusiño por encher; / miña sogra está enterrada, / e meu home por nacer*].
164. **estudar para** + [profesión ou oficio (**crego**)] Realizar estudos desa especialidade. *Farruquiño, meu amor, / Farruquiño, meu amor, / vai estudando pra crego, / serás o meu confesor* (452).
165. **facer a cama** ([a alguén]) Dispola para durmir nela. *Dime meu pai / que non fago nada, / fágolle máis / que un mollo*¹⁵ *de palla: / fágolle a cama, / várrolle a casa, / tórrolle os cans / que non vaian á masa* (322). | *Fixen a cama no río, / a cabeceira nun toxo; / esta miña morenura / non é para ti, garboso* (457). [7 veces]
166. **facer** + [acción feita por diversión mais que pode molestar (**trasnada**)] Levala a cabo. *Neboeiro, neboeiro, / cando chove hai moita lama; / prenderon a Guillermina / por facer unha trasnada* (646). [2 veces]
- facer as monicións** > 88
167. **facer atención** [a alguén] Atendelo, facerlle caso. *Capilla que non ten santo / non se lle fai oración; / amor que non é de gusto / non se lle fai atención* (231).
168. **facer barullo** Producilo. *Teño un rapaciño / como un cascabullo; / cando vai ao baile / fai o seu barullo* (996).
169. **facer burla** (de algo) ([a alguén]) Burlarse del. *Baila como has de bailar, / maquiallo da mestura, / baila como has de bailar, / non andes facendo a burla* (187). [2 veces]
170. **facer** + [comida (**bola, bolo, chocolate, papas, manteiga**)] Elaborala, preparala. *Levantarme de mañán cedo / e coller a madrugada / e*

¹⁴ “Rubir” é propiamente ‘subir valéndose das mans e das pernas’. Algúns sinónimos son *aganchar, agatuñar ou gabear*. Na canción debe tratarse dun hipergaleguismo por “subir”.

¹⁵ Na primeira e na terceira edicións “monllo”.

- facer o chocolate / e levarllo ao home á cama* (1101). [8 veces]
171. **facer compañía** [a alguén] Acompañalo [u.c./u.p.]. *Canta, miña pedra, canta, / a compás deste punteiro, / canta, miña pedra, canta, / faille compañía ao canteiro* (221).
172. **facer** + [diversión colectiva (**foliada**)]
Levala a cabo. *Axúdame aquí, María, / axúdame aquí, cuñada, / axúdame aquí, María, / a facer a foliada* (186).
173. **facer** + [labor agrícola (**esfollada**¹⁶)]
Realízalo. *Agora chegou o tempo / de facer as esfolladas / para comer coas mozas / catro castañas asadas* (74).
174. **facer o fermento** Mesturar fariña con auga quente e deixala tapada até o día seguinte para que levede para xuntar despois á masa para facer o pan. *O cura foi ao muíño / e meteo o bico dentro / e sacou dabondo fariña / para facer o formento* (727). [A variante normativa é “fermento”].
175. **facer oración** [a alguén] Rezarlle. *Miña sogra é unha santa / e meu sogro un santurrón; / agora teño dous santos, / heilles facer oración* (576). [2 veces]
176. **facer** + [período de tempo (**anos**)]
Haber xustamente [certo número de anos, meses, semanas...] do nacemento desa persoa. *Heime casar iste ano, / se non me caso, rabeo, / que xa fago trinta anos / prá colleita do centeo* (492).
177. **facer pesar** [a alguén] Causarlle tristeza ou mágoa. *Agora é tempo santo, / non é tempo de cantar, / están os santos cubertos / e facémoslle pesar* (76).
178. **facer** + [peza de roupa (**braga, camisa, chaqueta, saia, suxeitador**)]
Darlle forma reunindo e colocando convenientemente os elementos de que se compón. *A cantar ganei un carto, / fixen unha chaquetiña; / a bailar gasteina toda, / fixen moi ben que era miña* (4). [6 veces]
179. **facer remanso** Ir máis lento ou deterse [un regueiro, río etc.]. *Alá na volta do río, / onde a auga fai remanso; / quen ten os amores lonxe / nos ollos non ten descanso* (104).
180. **facer rizos** Rizar o cabelo. *E peina o pelo / e péinao ben / e fai os rizos, / que che están ben* (337).
181. **facer** [u.c./u.p.] **sombra** Causala. *O carballo que é pequeno / tamén fai pequena sombra; / á moza que é bonitiña / pouca riqueza lle abonda* (708). [2 veces]
182. **facer un xuramento** Xurar de maneira solemne. *Teño un xuramento feito / e mais heino de cumprir: / o día do meu enterro / non hei de cantar, nin rir* (997).
183. **facer** [unha ave] **o niño** Construílo para pór os ovos e criar as súas crías. *O diaño do chirlomirlo / onde foi facer o niño: / á oliveira do adro / no máis alto ramalliño* (737). [3 veces]
184. **facer unha viaxe** (a un lugar) Viaxar [a ese lugar]. *Portugal, terra querida, / terra de moita ventura; / quen fixo o viaxe ao Río / foi Coutinhas e Cadura* (859).
- fechar un ollo** > 102
185. **fiar cartos** Vender un produto ou un servizo sen cobrar no momento. *Fía, miña nena, fía, / fía de noite e de día, / fía e non fíes cartos, / non fíes dos homes, / que son moi lagartos* (453).

¹⁶ Chámase “esfollada” ao labor de lles tirar as follas a determinadas plantas, por exemplo ao millo, e tamén unha reunión de persoas que se facía para esfollar en que tiñan lugar xogos e bailes. Na cantiga pódese referir a unha ou ás dúas cousas.

186. **fiar lan** Reducila a fio. *Eu casar ben me casaba / pero tamén che hei contar; / quero facer unha saia, / téñoche a lan por fiar* (1100).
187. **firmar un recibo** Pórlle a firma. *Casarei contigo, vello, / mais tes que firmar recibo: / que has de morrer axiña, / se non, entérrote vivo* (248). [2 veces]
188. **fritir** + [alimento (**ovo, peixe**)] Cociñalo nun recipiente con aceite ou graxa moi quente. *Polo mar abaixo / vai unha sartén, / vai fretindo peixes, / han de saber ben* (842). [2 veces]
189. **gañar** + [diñeiro (**cartos, moedas**)] Percibir [certa cantidade] por algo. *Toca, pandeiriño, toca, / se non heite de rachar, / que me custaches os cartos, / axúdanos a gañar*¹⁷ (1024) [7 veces]
190. **gardar** + [animal doméstico (**gando**)] Procurar que non sufra dano ou prexuízo. *San Antonio garde o gando / no medio daquela veiga; / os becerros fan as papas, / as vacas fan a manteiga* (913).
191. **gardar un fillo** Procurar que non sufra dano ou prexuízo. *Esta noite hei de ir ás mozas, / esta noite hei de ir a elas; / quen ten fillas que as garde / que eu non vou gardar delas* (367).
192. **gastar** + [peza de roupa ou calzado (**chaqueta, medias, polainas, solas, zapatos**)] 1. Facer uso dela ou del. *As mociñas de Famelga, / non é unha que son todas, / gastan dous pares de medias / pra facer as pernas gordas* (167). 2. Deteriorala, consumila ao usala. *A cantar ganei un carto, / fixen unha chaquetiña; / a bailar gasteina toda, / fixen moi ben que era miña* (4). [Sdo1: 1, Sdo 2: 5 = 6]
193. **gobernar a vida** Ocuparse dela, prestarlle a debida atención. *Unha vella dixo a outra / polo burato da porta: / ti goberna a túa vida / que a miña a ti non che importa* (1047). [2 veces]
194. **ir a** [acontecemento público ou social (**baile, enterro, fiadeiro, romaría, san Bieito, serán**)] Asistir a el. *Eu fun ao serán a Pazos, / non topei senón formigas / e volví ao da Xesteira / onde hai lindas raparigas* (426). [10 veces]
195. **ir á feira** Asistir a ela. *Fun á feira de Forzáns, / merquei unha vaca mona; / á que casa con un cego / nunca lle falta zanfona* (463).
196. **ir á herba** Ir segala. *Maruxiña, non vaías á herba / porque vén o vento / e toda cha leva; / toda cha leva / e lévacha toda, / anda, Maruxiña, / non me seas tola* (539). [2 veces]
197. **ir a** + [lugar de viaxe (**O Brasil**)] Desprazarse alí. *Eu hei de ir ao Brasil / anque non gañe diñeiro, / porque despois din as mozas: / velaí vén un brasileiro* (427).
198. **ir á misa** Asistir a ela. *As mociñas do Araño, / mentras os máis van á misa, / quedan na corte coas vacas / rillando palla máisa* (169). [2 veces]
199. **ir ás mozas** Andar [un rapaz] á súa procura con fins amorosos. *Esta noite hei de ir ás mozas, / esta noite hei de ir a elas; / quen ten fillas que as garde / que eu non vou gardar delas* (367).
200. **ir con** + [animal doméstico (**gando, vaca**)] Levalo a pacer e vixialo. *As de alá de arriba / cando van co gando / espetan a vara / e bailan o tango, / e bailan o tango / e a muiñeira, / as de*

¹⁷ En todo o cantigueiro aparece sete veces *gañar* e sete *ganar*.

- alá de arriba / non hai quen as queira* (160). [3 veces]
201. **ler as monicións** Facer unha lectura pública na igrexa delas. *Fixeron as municións / como alí se acostumbraba / e leváronllas ao cura / que llas lese decontado* (1100).
202. **levar** [a morte] + [ser vivo (**amada**)] [a alguén] EUF. Tirarlle a vida. *Ó, morte, tirana morte, / ó, morte cruel sin fin; / leváste-me a miña amada; / agora levaime a min* (751) [7 veces]
203. **levar traballo** Suporlle [u.c.] esforzo. *Da banda de alá do río / nin chove nin hai orballo; / meniña, se has de ser miña, / non leves tanto traballo* (288). [3 veces]
204. **levar unha tunda** Recibila. *Casadiña de tres días / disque levache unha tunda; / se cho saben as solteiras / xa non se casa ningunha* (247). [2 veces]
205. **mallar** + [cereal (**cebada, centeo**)] Golpealo cun mallo para separar o gran da palla. *Ai, roxiña, roxiña do pelo, / ven comigo mallar o centeo!, / o centeo, o centeo, a cebada, / ¡ai roxiña, miña namorada!* (89).
206. **mallar en** + [metal (**ferro**)] Golpealo repetidas veces cun martelo. *A muller do ferreiriño / moito traballiño leva, / de día malla no ferro, / de noite o ferreiro nela* (36).
207. **mallar en** + [persoa (**muller**)] Baterlle forte. *A muller do ferreiriño / moito traballiño leva, / de día malla no ferro, / de noite o ferreiro nela* (36).
208. **mandar recado** Envialo. *Da banda de alá do río, / do río daquela banda, / teño unha rapariga, / moitos recados me manda* (286). [2 veces]
209. **matar un porco** Facer a súa matanza. *Miña sogra é forradeira / do que non pode gardar; / inda ten o unto vello / do porco que ha de matar* (575).
210. **mazar o liño** Batelo coa maza para romper as partes leñosas e tirarlle a casca. *Este é o tempo de troupele, tróupele, / este é o tempo de troupelear; / este é o tempo de mazar o liño, / este é o tempo de liño mazar* (377).
- meter** + [combustíbel (**leña, toxo**)] [no lume] > 90
211. **meter desconfianza** [a alguén] Xerarlla [u.c./u.p.]. *A folla do castiñeiro / é tan longa como ancha; / a moita conversación / méteme desconfianza* (16).
212. **meterse nunha quimeria**¹⁸ Tomar parte nela. *O meu hoxe aquí non vén, / o meu hoxe aquí non vén, / meteuse nunha quimeria, / acabadiño de quen* (749). [A forma que recolle o dicionario da RAG é “quimera” e significa ‘idea de algo ou cousa que un imaxina como posíbel mais que non ten relación coa realidade’. Coidamos que o sentido nesta cantiga é ‘rifa, pendencia’, como recollen algúns dicionarios antigos].
213. **moer** + [cereal (**gran, millo**)] Reducilo a po. *Esta noite fun ao muíño / sin ter millo que moer; / enredeime coas rapazas / sen ter moito que facer* (360). [4 veces]
214. **mollar a pluma** [no tinteiro] Humedecela con tinta para poder escribir. *Carmela ten un tinteiro / cheo de tinta marela, / déixame mollar a pluma / no teu tinteiro, Carmela* (240). [2 veces]
215. **namorar** + [persoa (**moza, muller**)] Facer que sinta amor por ela. *Namoraba unha mociña, / era*

¹⁸ Non normativizamos este substantivo por ser unha forma popular cun significado diferente ao habitual de “quimera”.

- orfa, non tiña pai. / Era unha infeliz doncella, / vivía con súa nai* (1104). [3 veces]
- namorarse de** + [persoa (**bonita, nena, ollos**)] > 151
216. ***olvidar un amor** Deixar de sentilo. *Alcipreste non se rega / porque na lentura nace; / amor firme non se olvida / por máis traballos que pase* (105). [A forma normativa é “esquecer”]. [7 veces]
217. **pagar un traballo** [a alguén] Compensarllo con diñeiro ou con outra cousa ou servizo. *Costureiriña bonita, / pagándoches o teu traballo: / botarásllame un remendo / á cabezalla do carro* (282).
218. **pagar unha soldada** [a alguén] Darlle unha cantidade de diñeiro que cobra con regularidade en troco dun traballo. *Vaite de aí, Pedro Chosco, / non me enganes á criada, / non ma vistes, nin ma calzas / nin lle pagas a soldada* (1060).
219. **pasar** + [extensión ou curso de auga (**mar, regueiro, río**)] Atravesar [esa extensión ou curso de auga] dun lado a outro. *Pasei o mar da Marola, / queridiña, por te ver; / arrisquei a miña vida / a piques de eu morrer* (820). | *A pasar o rigueiriño / díxenche que si, que si, / desde que o tiña pasado / catro cornos para ti* (45). | *O que ten amores lonxe / e río para pasar / fágalle a ponte de pedra / que de pau pode quebrar* (767). [3 veces]
220. **pasar traballos** Experimentar dificultades ou apuros. *Alcipreste non se rega / porque na lentura nace; / amor firme non se olvida / por máis traballos que pase* (105).
221. **pasar unha ponte** Atravesala dun lado a outro. *Olliños que ben me queren / na Xesteira non están, / pasan as Pontes de Bora; / non sei cando volverán* (787). [15 veces]
222. **pasear** + [poboación ou lugar (**Portacibrán, Xesteira...**)] Percorrer amodo [esa poboación ou lugar]. *De Loureiro a Rebordelo / hai unha legua de monte, / vivan os mozos solteiros / que a pasean de noite* (299). [3 veces]
223. **pedir a filla** [aos pais] Solicitar deles autorización para casar con ela. *Agora xa non se estila / pedir as fillas aos pais, / entras a porta pra dentro: / -Meu sogro, ¿como vos vai? (83). | Meniña tan bonitiña, / a teu pai te hei de pedir; / se te non quere dar; / contigo lle hei de fuxir* (546).
224. **pedir** + [desexo (**home, mozo, nena**)] [á Virxe María ou a Deus] Facerlle coñecer o que se desexa que conceda. *Agora que foi e foi, / meniña non teñas pena, / agora que foi e foi / pídelles a Deus unha nena* (79). | *Miña Virxen de Aguasantas, / non vos veño pedir pan, / véñovos pedir un mozo / que faga tremar o chan* (590). [8 veces]
225. **pedir esmola** ([a alguén]) Solicitala ou suplicala. *O coxo e mais o manco / e mais o enxorobado, / foron pedir a limosna / á casa do encorcumbado* (714).
226. **pegar** + [parasito (**piollos**)] [a alguén] Transmitirlos por contaxio. *Chamácheme piollosos, / eu piollos nunca os vin, / solo si mos ti pegache / cando contigo durmín* (1099).
227. **peitear o pelo** Desenguedallalo, alisalo ou compolo cun peite. *-Meniña que andas no monte, / ¿con que peinas o teu pelo? / -Con unha herba do monte / que lle chaman tormentelo* (544). [4 veces]

228. **perder a lei** [a alguén] Deixar de sentir por el simpatía e fidelidade. *Fócheste gabar, gabacho, / que me perderas a lei, / eu a ti non cha perdín / porque nunca cha tomei* (461).
229. **picar a pedra** Golpeala coa pica, o pico ou instrumento semellante para desbastala, labrala etc. *Pica, canteiriño, pica, / pica na pedra miúda, / pica na muller allea, / outro picará na túa* (833).
230. **picar con** + [obxecto punzante (**agulla, tesoira**)] [a alguén] Ferilo superficialmente con el. *O meu amor era xastre / e eu era costureira, / el picoume cunha agulla, / eu piqueino coa tixeira* (748).
231. **picar** + [vexetal (**verdura**)] Dividilo en anacos pequenos. *Manueliño, se te vas, / déixame unha cousa túa, / déixame a túa navalla / para picar a verdura* (522).
232. **plantar** + [planta (**couve, laranxeira, piñeiro**)] Enterrala cando é nova ou unha semente para que prenda e medre. *Miña sogra forradeira / do que non pode aforrar; / inda ten verzas na horta / das couves que ha de plantar* (577). [3 veces].
233. **pór a** + [oficio (**costureira**)] [alguén] Dedicalo a ese oficio. *Dios llo pague a miña nai / que me puxo a costureira, / vén a chuvia, non me molla, / vén o Sol e non me queima* (329).
- pór** + [combustíbel (**leña, toxo**)] [no lume] > 90
234. **pór** [femia de animal ovíparo] **un ovo** Expulsalo. *Son da opinión do cuco, / páxaro que nunca cría, / pon o ovo en niño alleo, / outro paxaro llo cría* (970). [3 veces]
235. **pór medo** ([a alguén]) Asustalo [u.c./ u.p.]. *Non quero branca que espante, / nin negra que poña medo, / morena e chosca dun ollo / así a quere o meu Pedro* (663).
236. **pór** + [negocio (**taller**)] Montalo. *-De onde vés, Sariña? / -Veño de coser, / veño da Coruña / de poñer taller* (304).
237. **pór preito** [a alguén] Levalo adiante. *Púxenlle pleito a un veciño / polo derrego do leiro; / levar, levou todo a curia / pero amolar, amoleino* (867).
238. **pór/vestir** + [peza de roupa (**camisa, mantelo, monteira, pantalón, saia**)] Cubrir con ela o corpo ou parte del. *De ti non ser miña dama / tivo a culpa miña sogra, / o día da túa voda / puxen a monteira nova* (1099). | *Miña nai casoume en Braga / cun garoto de Lisboa, / non tiña calza, nin vestía / camisa nin cousa boa* (559). [pór: 5, vestir: 1 = 6]
239. **quedar por** + [nome (**bruxa, meiga**)] Ser considerada [u.p.] [dunha determinada forma] como consecuencia do seu comportamento. *Miña nai e mais a túa / entrambas quedan na feira: / miña nai queda por bruxa / a túa queda por meiga* (562).
240. **rachar** + [tecido, papel ou material semellante (**pandeiro, saia**)] Rompelo tirando del ou exercendo sobre el unha forza. *Rachaches a saia, / tundas que levache; / por causa da saia / na casa quedache* (891). | *Toca, pandeiriño, toca, / se non heite de rachar, / que me custaches os cartos, / axúdanos a gañar* (1024) [4 veces]
241. **regalar os ollos** Abrilos moito. *E se regalas os ollos / como ti sabes mirar, / fas beilar a todos / e astra os de carrunca / falos reloucar* (617).
242. **regar** + [planta (**alcipreste, rosa**)] Esparexer auga sobre ela. *Corre a auga do meu peito / por un cano de marfín, /*

- para regar esta rosa / que teño ao lado de min* (277). [2 veces]
243. **remendar** + [peza de roupa (**mantilla, refaixo**)] Coser un anaco de tecido sobre ela para tapar un furado. *Salerosa, remenda o refaixo / que o levas roto por riba e por baixo, / por riba e por baixo, por baixo e por riba, / salerosa, remenda a mantilla* (904).
244. **repenicar un pandeiro** Tocalo con mestría. *Dálle o pandeiro a Taresa / que volo sabe tocar, / dávoslle aquela voltiña, / sábeo repenicar* (291).
245. **rezar a un santo** Dicirlle unha oración de palabra ou mentalmente. *Alá enriba, non sei onde, / había non sei que santo, / rezándolle non sei que, / gañábase non sei canto* (102). [3 veces]
246. **rezar** + [oración (**avemaría**)] [a Deus ou a un santo] Dicila de palabra ou mentalmente. *Cando pases por Loureiro / pola beiriña do adro, / rézalle unha avemaría / a la Virgen del Rosario* (208).
247. **rondar** + [muller (**amante, moza**)] Ir [un mozo] pasear preto do lugar onde vive ou polo xeral polo que anda [unha moza] para vela, falarlle etc., con intencións de a namorar. *Pasei a Ponte Loureiro / correndo pra Chan do Preiro, / iba pra rondar a moza / que pasea no Beseiro* (813). [A RAG prefere “roldar”]. [2 veces]
248. **saber a doutrina** Coñecer o conxunto de principios da relixión cristiá expostos no catecismo. *-Non sabedes a doutrina, / eu non vos podó casar. / Se Dios vos dá unha cría / non a sabes ensinar* (1101).
249. **saber o tempero** [a un muíño] Saber temperalo¹⁹; saber como funciona,
- coñecelo. *Ao muíño de teu pai / eu ben lle sei o tempero: / cando está alto, baixalo, / cando está baixo, erguelo* (754). [Ver tamén “erguer o muíño” e “baixar o muíño”].
250. **sacar a teta** [a alguén] Deixar [unha muller] de dar de mamar [ao seu meniño]. *Sei cantar e sei bailar, / sei tocar a pandareta; / deprendeume miña nai / cando me sacou a teta* (946). [2 veces]
251. **sacar puntos** Facer figuras e movementos coas pernas ou cos pés nalgún dos diversos bailes. *Saca puntos, saca puntos, / galanciño do terreiro, / saca puntos, saca puntos / que non che custan diñeiro* (902).
252. **sachar (en)** + [planta (**milllo**)] Removerlle co sacho, coa sacha ou con outros instrumentos aptos para este labor, a tona da terra. *Costureiriña bonita, / ti que fas polo vran? / Eu sachando no milllo / e ti coa agulla na man* (283). [2 veces]
253. **segar (en)** + [planta (**herba**)] Cortala. *Da banda de alá do río / asubíame unha melra; / a melra como asubía / anda segando na herba* (285).

aliviadoiro, un tirante ou vara de pau, longo de abondo, que vai dende o tremiñado ou sobrado deica o *inferno* onde engancha no pontón que sostén en aire o rodicio e que pode ser tamén un rexo arame. O xeral é que sexa de pau. [...]. Subíndoo [o aliviadoiro] máis ou menos, as pedras do muíño fican máis ou menos xebradas entre si e o grao, en correspondencia, máis ou menos mundo. A que se move é a moa superior, xa que a de baixo ou pé é fixa. Ó meter cuña, a palanca turra para arriba da mesa do muíño, que, á súa vez puxa na vara ou eixo que coa segorella fai o mesmo na moa corredoira, o que pode facer cunha maior, menor amplitude. É o que se di *temperar*, e no tento e pulso co que se fai está o bo ou mal muíñeiro. Se sube máis, un espacio maior de contacto deixa a fariña máis basta; se sube menos, pedras moi xuntas e espacio moi comprimido, a fariña sae máis fina (Rivas, 1997: 241-343).

¹⁹ Un dos coidados do muíñeiro é “tempera-lo muíño”, ou sexa, subilo ou baixalo por medio do

254. **seguir as pisadas** [de alguén] Seguilo. *Non me tires con pedriñas / nin con mazáns recortadas; / eu para ti non nacín, / non me sigas as pisadas* (597).
255. **sementar** + [cereal (**avea**, **millo miúdo**, **trigo**)] Espallar ou depositar a súa semente nunha terra de cultivo para que se reproduza. *Corredoira é boa terra, / e ruín porque a fan, / se lle sementan o trigo / inda dá o azafrán* (278). [5 veces]
256. **serrar (en)** + [madeira] Cortala cunha serra. *Serra, compadre, / serra, comadre, / na madeiriña / do señor abade. / Ti coa lima, / eu coa serra / xuntaremos / diñeiro coma terra* (961).
257. **solar** + [calzado (**zapato**)] Botarlle a sola. *As mocíñas que hai agora / todas din que ten, que ten, / mandan solar os zapatos / coas follas de cardén* (171). [2 veces]
258. **subir a** + [árbore (**alcipreste**, **limoeiro**, **loureiro**)] Alcanzar certa altura dela. *Hei de subir ao loureiro / ao ramalliño do medio, / se caír agarrareime / ao do sombreiriño negro* (479). [7 veces]
259. **subir** + [elemento do relevo (**alto**, **costa**)] Ir da súa parte baixa á alta. *A subila e baixala / a costa do Cacharredo, / a subila e baixala / perdín a cinta do pelo* (56). [2 veces]
260. **ter alegría** Estar alegre. *Sabe Dios de hoxe nun ano, / sabe Dios de hoxe nun día: / sabe Dios de hoxe nun ano / quen terá máis alegría* (901).
261. **ter amores** ([con alguén]) Estar namorada [u.p. de alguén]. *Canta, ti; cantarei eu; / iremos os dous cantando, / canta quen tiver amores, / canta quen os vai deixando* (219). [22 veces]
262. **ter cariño** [a alguén] Sentir por el afección, amizade, tenrura, simpatía etc. *O cariño que che teño / e mais o que che hei de ter / colle na folla dun toxo / e mais non a ha de encher* (710). [5 veces]
263. **ter coidado** ([de algo]) Estar atenta [u.p.] para evitar un perigo. *Caravel que estás na horta, / déixate estar no botón: / meniña, terás coidado / de non dares ocasión* (233). [5 veces]
264. **ter culpa** [de algo] Ser culpábel diso. *De ti non ser miña dama / tivo a culpa miña sogra, / o día da túa voda / puxen monteira nova* (1099).
265. **ter descanso** Descansar. *Alá na volta do río / onde a auga fai remanso; / quen ten os amores lonxe / nos ollos non ten descanso* (104).
266. **ter devoción** [a un santo ou á Virxe] Ser devota [u.p.] del ou dela. *Miña Virxen de Aguasantas / ten unha anda de vidro, / que lla dou un mariñeiro / por devoción que lle tiña* (602).
267. **ter** + [doenza (**enguenido**, **sarampelo**, **sarna**)] Estar doente dela. *O ferreiro ten a sarne; / a muller, o xarampión; / os fillos están chorando: / ¡jai, Xesús, que perdición!* (739). [4 veces]
268. **ter estimación** Ser estimada [u.p.], ser considerada [dunha determinada maneira]. *Vén aí o Manuel, / carpinteiro sin serrón; / non te importes, Manuel, / tes a mesma estimación* (1071).
269. **ter frío** Sentir esa sensación que produce a falta de calor. *María lavaba, / Xosé estendía, / ¡i-o Fillo choraba / de frío que tiña* (524). [2 veces]
270. **ter graza** Causar unha impresión agradábel e divertida. *Eu non canto por cantar / nin pola gracia que teña; / canto por aliviar / o corazón de tanta pena* (429).
271. **ter** + [insecto parasito (**piollos**, **pulgas**)] Ser vítima del. *Na camisa*

- teño pulgas, / nos calzoncillos piollos, / como teño tanto gando, / aos veciños canlle os ollos* (631).
272. **ter malicia** Ser maliciosa [u.p.]. *Polo mar abaixo vai / o nabo e mais a nabiza; / os mozos que hai agora / non teñen senón malicia* (839).
273. **ter medo** ([a algo ou de algo]) Temelo ou temerlle. *Esta noite hei de ir alá, / rapaza, non teñas medo, / déixame a porta atrancada / cunha palla de centeo* (366). [11 veces]
274. **ter mozo/noivo** Manter [u.p.] relacións amorosas con outra. *Eu se quero mozos / teño máis dun cento: / rapaciños novos / todos do meu tempo* (440). | *Eu se quero mozas / teño trinta e unha; / e se me dá a gana / non quero ningunha* (441). | *Anselmo de Vilanova / era o noivo que tiña / púxose tras dunha reixa / para mirar que facía* (138). [mozo: 2, noivo: 2=4]
275. **ter parecer** Posuír boa aparencia física. *Miña nai, casade as fillas / mentras teñen parecer, / que non son herbas dos campos / que volvan a enverdecer* (556).
276. **ter pena** ([de algo]) Sufrir moralmente por causa de algo. *Agora que foi e foi, / meniña non teñas pena, / agora que foi e foi / pídelles a Deus unha nena* (79). [3 veces]
277. **ter por noticia** [algo] Estar informada [u.p.] sobre iso. *A Luna de Portugal / vén alumbrar a Galicia; / ti xa tes outros amores / según teño por noticia* (20).
278. **ter queixa** [de algo ou de alguén] Queixarse, estar descontento de algo. *Eu pedinllo, ela doumo, / eu dela non teño queixa; / eu pedinllo, ela doumo / á sombra dunha carqueixa* (435).
279. **ter sona** [de algo] Ser moi coñecida [u.c./u.p.] por algo. *A Xesteira ten a sona, / a Xesteira a sona ten, / a Xesteira ten a sona / de cantar e bailar ben* (64). [8 veces]
280. **ter sono** Sentir gana ou necesidade de durmir. *Este meniño ten sono, / ten ganiñas de durmir; / ten un olloño cerrado, / outro non o pode abrir* (378). [2 veces]
281. **ter sorte** [con algo ou alguén] Ter un resultado positivo ou agradábel. *San Lorenzo de Almofrei, / sempre tes sorte cos curas: / antes tiñas Don Manuel, / agora tes Don Ventura* (917).
282. **ter unha porfía** Discutir [varias persoas ou unha con outra] obstinadamente [por algo]. *A Luna e mais o Sol / tiveron unha porfía: / a Luna en que era noite / o Sol en que era día* (21).
- tirar a bailar** > 105
283. **tirar a vista** [de algo] Non deixar [u.c./u.p.] ver [algo] *Teño unha oliveira en Vigo, / heina de mandar cortar; / cando vou a Redondela / tírame a vista do mar* (1007).
284. **tocar** + [composición musical (**muiñeira**)] Executala mediante un ou varios instrumentos. *Muiñeira da ribeira, / muiñeira ribeirana, / muiñeira da ribeira / tócocha de mala gana* (626).
285. **tocar** + [instrumento musical (**cazola, cunchas, frauta, gaita, pandeireta, pandeiro, viola, violín, violón**)] Facelo soar. *Eu cantar non sei cantar, / e bailar inda peor, / e pra tocar o pandeiro / outras o farán millor* (414). [33 veces]
286. **tomar a medida** [a algo ou a alguén] Medilo, comprobar o que mide. *Mariana de Soutelo / quería ser miña*

- dama; / xa lle tomei a medida; / non me cabía na cama* (528).
287. **tomar amores** Comezar unha relación amorosa. *No lugarciño de Insuela / amores hei de tomar: / ou no alto, ou no fondo, / ou no medio do lugar* (649). [4 veces]
288. **tomar** + [bebida ou comida (**almorzo, chocolate, lambedor**)] Bebelo ou comela. *Estou acatarradiña, / hei de tomar chicolate, / ha de ser aserenado / nos labios do meu amante* (391). [4 veces]
289. **tomar coñecemento** [(de algo)] Adquirilo. *Agora comenzo eu, / viva o meu atrevimento, / onde non son conocida / tomarei coñecemento* (75).
290. **tomar criado** Adquirir un compromiso mediante un acordo ou contrato para ese fin con alguén. *Eu cheguei a Almofofrei / e púxenme a discurrir: / non sei se tome criada / ou se me poña a servir* (422).
291. **tomar lei** [a algo ou a alguén] Sentir verdadeira e sincera simpatía por algo ou alguén. *Fócheste gabar, gabacho, / que me perderas a lei, / eu a ti non cha perdín / porque nunca cha tomei* (461).
292. **tornar** + [animal (**can**)] Facer [u.p.] que se vaia [ese animal] ou se desvíe do camiño que leva. *Dime meu pai / que non fago nada, / fágolle máis / que un mollo de palla: / fágolle a cama, / várrolle a casa, / tórnolle os cans / que non vaian á masa* (322).
293. **traer no pensamento** [alguén] Pensar nel. *Boas noites, Xan Guindán, / tráíote no pensamento* (1100).
294. **traer recordos** [a alguén] Ser a causa deles. *A oliveira do adro / moitos recordos me trai, / dálle o aire, dálle a chuvia, / arrandéase e non cai* (42).
295. **traspor** + [lugar (**A Portela**)] Pasar ao outro lado de [un obstáculo]. *Xa me vou, xa me vou indo, / vou atraspando a Portela, / xa me vou, xa me vou indo / pró lugarciño de Insuela* (1089)
296. **varrer a casa** Limpala cunha vasoira. *Dime meu pai / que non fago nada, / fágolle máis / que un mollo de palla: / fágolle a cama, / várrolle a casa, / tórnolle os cans / que non vaian á masa* (322).
297. **varrer o tremiñado** Varrer a fariña que cae de entre as moas do muíño ao piso deste para aproveitala. *Non quero ser muiñeiro, / nin varrer o tremiñado, / que despois no outro mundo / piden conta do roubado* (665). [Para Elixio Rivas (1997: 464), “propiamente tremiñado é o espacio arredor da moa, o piso ou chan onde cai a fariña cando non hai caixón ou depósito algún que a recolla. Este espacio neste caso cómpre que estea moi ben curiosiño antes de comezar a moenda. Unha vez feita, várrese coa vasoiriña e cunha pequena pa recóllese no fol”. Por outra parte, segundo este autor, referíndose á cantiga do exemplo, “a referencia é a muíño de maquía moi primitivo; nos coñecidos en tempos derradeiros, non coido que houbese ningún de maquía no que así se recollese a fariña xa. Toda se recollía no farneiro”. Este último é un ‘depósito do muíño onde cae a fariña moída’].
- vestir** + [peza de roupa (**camisa, mantelo, monteira, pantalón, saia**)] > 238
298. **volver a honra** [a alguén] Restituírla. *Agora que lle puxeches / a barriguiña redonda, / ou has de casar con ela / ou lle has de volver a honra* (81).

2.2.3. Substantivo + adxectivo

299. **amor certo** O que é de verdade. *A lebre cando adormece / dorme cos ollos abertos; / dorme cos ollos cerrados / quen ten os amores certos* (18). | *Esta noite hei de ir alá, / déixame o postigo aberto; / se cho encontro cerrado / o teu amor non é certo* (363).
300. **amor firme** O que non muda nin se debilita. *Alcipreste non se rega / porque na lentura nace; / amor firme non se olvida / por máis traballos que pase* (105). | *Hei de cortar unha rama / onde o río fai a volta; / o amor que non é firme / olvidalo non importa* (475).
301. [animal (**becerro, ovella, vaca...**)] + **mono** [Animal] falto dun ou dos dous cornos, dunha ou das dúas orellas, ou do rabo. *Fun á feira de Forzáns, / merquei unha vaca mona; / á que casa con un cego / nunca lle falta zanfona* (463). | *Miña nai por me casar / prometeume tres ovellas: / unha coxa, outra cega, / outra mona sen orellas* (567). [3 veces]
302. [animal (**galiña**)] + **pinto** O que ten pintas. *A miña galiña pinta / pon dous ovos cada día; / se me puxera máis outro / millor conta me facía* (30). [3 veces]
303. [animal (**besta, can...**)] + **rabelo** [Animal] que non ten rabo ou o ten moi pequeno. *Arrieiro da besta rabela, / sácalle a lordia / do cu cunha ferra* (157). | *Aquel que acolá canta / non lle teño que mandar: / velaí vai un can rabelo / pra que lle vaia axudar* (150). [2 veces]
304. [animal ou persoa femia (**cabra, vella**)] + **preñado** A que está en período de xestación. *Eu caseime cunha vella / por causa da fillarada; / pero o demo da vella / sempre me andaba preñada* (417). | *Teño unha cabra moi boa / e tres ovellas preñadas* (1100). [2 veces].
305. **batalla campal** A que ten lugar en campo aberto, coas forzas ao completo e en especial se é decisiva. *Santiago de Galicia, / espello de Portugal, / axudádeme a gañar / esta batalla campal* (927).
306. **bo mozo / boa moza** Home ou muller de boa presenza. *Manoliño é bo mozo, / de bo mozo canlle os ollos; / inda o hei mandar meter / no convento dos piollos* (516). | *Teño unha noiva no Porto, / outra no Ribeiro de Avia; / se a do Porto é boa moza / a do Ribeiro lle gana* (1006). [6 veces].
307. **cara bonita** A que é fermosa e agradábel. *Mira pra ela de lado, / mira que ela é boa tipa, / mira que corpo ben feito, / mira que cara bonita* (608).
308. **cara redonda** A que ten esa forma. *Se ti queres e eu quero, / miña cariña redonda, / se ti queres e eu quero, / unha cama nos abonda* (943).
309. **castaña asada** A preparada expóndoa directamente á calor do lume por diferentes medios. *Acabáronse as vendimas / e veñen as esfolgadas, / para comer coas mozas / catro castañas asadas* (68). [3 veces]
310. **corta feira** Día da semana que segue á terza feira ou martes. *Hoxe é luns, mañán é martes, / corta feira logo vén; / de mañán en oito días / é a semana que vén* (499).
311. **día santo** O domingo e todos os que a Igrexa consagra como tales por mor da celebración dalgunha festividade. *Miña Virxen de Aguasantas / ten os zapatíños blancos / para pasear con eles / domingos e días santos* (594).

- 312.[elemento do relevo (**camiño, terra**)] + **chan** O que non ten desniveis, o que é igual en todas as súas partes. *A terriña de Almofrei / é unha terra moi chan, / se a pican menudiña / inda dá o azafrán* (57). | *De Loureiro a Rebordelo / todo é camiño chan, / todas son rosas e flores / postas pola miña man* (300). [3 veces]
- 313.[froita (**castaña, figo, laranxa, mazán, pera, piña, uva**)] + **madura** A que está xa formada de todo, a que está na súa sazón. *Lévame no carro, leva, / carreteiriño das uvas, / lévame no carro, leva, / comerei das máis maduras* (508). [10 veces]
- 314.[froita (**mazán, pera**)] + **podre** A que está en estado de descomposición, que perdeu as súas condicións naturais ou que xa non é apta para o consumo. *Chamáchesme pera podre, / eu a ti mazán podrida; / a pera podre se come, / a mazán coela se tira* (261). [“podrido –a” é unha forma incorrecta en galego].
- 315.[froita (**castaña, mazán**)] + **verde** A que non se formou de todo, a que non está madura. *A mazán do alcipreste / non é verde, que é madura; / a muller que a comer / non morre da paridura* (27). [2 veces]
- 316.[froito (**millo**)] + **serodio** O que madura tarde, o que se sementa ou recolle fóra do tempo. *-Pra onde vas millo serodio? / -Vou en busca do temperán. / -Alcanzaralo na palla, / non o alcanzarás no gran* (862).
- 317.[froito (**millo**)] + **temperán** O que madura antes do tempo previsto ou acostumado. *-Pra onde vas millo serodio? / -Vou en busca do temperán. / -Alcanzaralo na palla, / non o alcanzarás no gran* (862).
- 318.[madeira (**cañoto**)] + **seca** A que está morta. *Teño unhas castañetiñas / feitas de madeira seca, / traioas na faltriqueira, / tócoas cando me peta* (1012). [2 veces]
- 319.[madeira (**leña**)] + **verde** Aquela que aínda ten zume, por contraposición á seca. *Ponde leña nese lume, / que a verde non quere arder; / á muller de ruín home / máis lle valera morrer* (845).
- 320.**millo miúdo** Paínzo, planta (Setaria italica) de talo máis groso que o trigo e grans redondos de cor amarela que se utilizan como alimento humano e animal e, en verde, como forraxe. Tamén o gran desta planta. *Sementei millo miúdo / no colo dunha rapaza, / teño de ir polo mundo / antes de que o millo naza* (953). [4 veces]
- 321.**morte cruel** Morte dasapiadada. *Ó, morte, tirana morte, / ó, morte cruel sin fin; / levástesme a miña amada; / agora levaime a min* (751). [2 veces]
- 322.**morte negra** Morte inapelábel. *Eu subín ao alcipreste, / cheguei ao medio e caín; / alcipreste, morte negra, / eu para morrer nacín*²⁰ (443).
- 323.**ollos quedos** Os que están sosegados, en calma. *Ai que piñeiro tan alto!, / no medio ten mil enredos; / as meniñas da Xesteira / nunca ten os ollos quedos* (88).
- 324.**ovo choco** Ovo podre ou estragado. *Quen me dera un ovo choco / derretido con saín, / para lle dar de beber / a eses que miran pra min* (679). [“choco” é tamén o ovo fecundado polo macho da

²⁰ Preferimos a versión das primeira e terceira edicións. Na segunda edición hai varias diferenzas: *Eu subín ó alcipreste / cheguei ó medio e caín / di alcipreste ¡morte negra! / e eu para morrer nacín.*

- ave, mais supomos que a cantiga non se refire a este significado].
325. **ovo cru** Ovo en estado natural, que non está cociñado. *Quen me dera un ovo cru / pra fretir en aceite, / pra lle dar a ese lambón / que ten a cara do leite* (880).
326. **palabra amorosa** A que manifesta amor. *Pensaches de me enganar / con palabras amorosas, / e salíronche ortigas / de aquelas máis rabiosas* (829).
327. **palla maísa** Parte da cana do millo ou maízo próxima á raíz, que serve de forraxe, palla milla. *As mociñas do Araño, / mentras os máis van á misa, / quedan na corte coas vacas / rillando palla maísa* (169). [Repárese en que o adxectivo feminino “maísa” vén de “maís”, que é a denominación orixinal deste cereal procedente da América. É o millo graúdo, fronte ao miúdo ou paízo. O único caso en que aparece a denominación “maís” no Cantigueiro de Cotobade é este: *Bótate, miña sachiña, / por ese maís ben raro; / moza que non é bonita / pra casar leva traballo* (195). O resto das veces (14) aparece “millo”].
328. **pelo rizo** O que forma aneis ou espirais. *O carballo dá a landra, / o castiñeiro o ourizo; / non queiras amores, nena, / con mozos de pelo rizo* (705).
329. **pelo roxo** O da cor do ouro ou algo máis escura. *Meniña do pelo roxo, / cómpreche un peine dourado, / se algún día fores miña / xa terei ese coídoado* (542).
330. [persoa (**home, meniña, mozo -a, muller, rapaza**)] + **bonita/guapa** A de aparencia física agradábel ou por como vai vestida. *Ai que piñeiro tan alto!, / ai que piñas máis maduras!, / ai que meniña bonita!, / quen che maderá nas uñas!* (98). | *Miña Virxen de Aguasantas, / non vos veño pedir jito; / véñovos pedir un home / que sea roxo e bonito* (589). | *O zapato quer a media, / a media quer o zapato; / a rapaza que é bonita / tamén quer o mozo guapo* (785). [bonito -a: 14, guapo -a: 2]
331. [persoa (**muller**)] + **fea** A de aparencia física pouco agradábel por carecer de perfección ou harmonía. *Cásate con muller fea, / se o queres pasar ben: / traballa como unha burra, / non chamora ninguén* (252). [persoa (**home, meniña, mozo -a, muller, rapaza**)] + **guapa** > 330
332. [persoa (**cuñada, estudante, filla, moza, nena, rapaz**)] + **nova** A que ten pouca idade. *Heiche de dar o boi branco / e mais a vaca marela, / e mais a filla máis nova, / se queres casar con ela* (481). [6 veces]
333. [persoa (**meniña, mozo**)] + **solteira** A que non casou. *De Loureiro a Rebordelo / hai unha legua de monte, / vivan os mozos solteiros / que a pasean de noite* (299). | *O paxaro cando canta / mete o rabo na silveira, / tamén o metías ti / cunha meniña solteira* (757) [6 veces]
334. [persoa (**muller, vella**)] + **vella** A que ten moita idade. *Unha vella moito vella, / máis vella que Zaragoza, / ao falarlle do casoiro / de vella volveuse moza* (1054). [3 veces]
335. [peza de roupa (**roupa, saia**)] + **nova** A que ten pouco tempo de uso ou que está pouco gastada. *Eu caseime, ampareime, / agora estou amparada, / de solteira roupa nova / de casada romendada* (420). [3 veces]

- 336.[peza de roupa (**camisa**)] + **rabela** A que é curta ou escasa. *O abade de Borela / ten a camisa rabela, / que lla fixo a costureira / pra que volvese por ela* (686).
- 337.[planta (**maís**)] + **rara** [Planta] que está moi separada con respecto ás demais. *Bótate, miña sachiña, / por ese maís ben raro; / moza que non é bonita / pra casar leva traballo* (195).
- 338.[planta (**silva**)] + **seca** A que está morta. *A silva de verde pica / e de seca vai quebrando, / o que de amores se fía / sempre vive suspirando* (55).
- 339.[planta (**herba, ramo, silva, toxo**)] + **verde** A que aínda ten zume. *A rula que viudou / xurou de non ser casada, / nin pousar en ramo verde, / nin beber en auga clara* (52). [9 veces]
- 340.**san Xoán** Sexto mes do ano, xuño. *Velaí vén o maio / cuberto de flores, / detrás vén san Xoán / con outras millores* (1069).
- 341.**santo milagreiro** O que fai milagres. *Si vas a San Benitiño, / non vaias ao de Paredes, / que hai outro máis milagreiro, / que hai outro máis milagreiro / no conventiño de Lérez* (966).
- 342.**sardiña cabezuda** A que se vende ao público con cabeza e intestinos, que só se prepara para asalas ou salgalas, pois ningún guiso lle vén ben. *A sardiña cabezuda / ten a sangue na cabeza, / os mozos que hai agora / non queren senón riqueza* (54). | *San Miguel de Carballedo / é moi amigo das uvas, / san Martín de Rebordelo / das sardiñas cabezudas* (919).
- 343.**sesta lixeira** A que dura pouco e é pouco profunda. *Miña cuñadiña nova / bota unha sesta lixeira, / dórmese no mes de agosto, / esperta na primaveira* (553).
- 344.**sono primeiro** O que se dorme ao principio. *Estreliña do luceiro, / estreliña do luceiro, / quen ten amores non dorme / senón o sono primeiro* (397).
- 345.**sorte infeliz** A que non é boa. *Eu tiña dezaioito anos / cando o amor comencei. / Por miña infeliz sorte / pouco tempo namorei. / Namoraba unha mociña, / era orfa, non tiña pai* (1104).
- 346.**tempo santo** O que é dedicado pola Igrexa a celebrar unha festividade relixiosa. *Agora é tempo santo*²¹, / non é tempo de cantar, / están os santos cubertos / e facémoslle pesar (76). [2 veces]
- 347.**unto vello** O que se conservou con sal para utilizar cando se precisar. *Miña sogra é forradeira / do que non pode gardar; / inda ten o unto vello / do porco que ha de matar* (575).
- 348.**vaca marela** Raza autóctona que ten a pelaxe entre amarela e arroibada. *Heiche de dar o boi blanco / e mais a vaca marela, / e mais a filla máis nova, / se queres casar con ela* (481).
- 349.**viño branco** Viño de cor clara, por oposición ao tinto. *O viño tinto é meu primo / e o blanco é meu parente; / non hai festa nin domingo / que eu non vexa á miña xente* (782). [2 veces]
- 350.**viño tinto** Viño de cor vermella escura. *Estou rouca, estou rouca, / estou rouca enrouqueada; / cun vaso de viño tinto / que me dou miña cuñada* (394). [4 veces]
- 351.**zapato baixo** Aquel que ten pouco ou ningún tacón. *Non quero zapato baixo, / que se me enterra na area; / non quero amores de lonxe, / que os teño na miña aldea* (668). [2 veces]

²¹ Esta cantiga popular “sinala o respeto que merece a Coresma”, dinos Antonio Fraguas (1996: 79).

2.2.4. Substantivo + preposición + substantivo

352. **aguillada dos bois** Pau longo con punta de ferro no extremo, que se utiliza para estimular o gando vacún. *O que fixo teu pai / coa guillada dos bois, / que pareo túa nai / nove meses despois* (764).
353. **aire de riba** Vento que vén do norte. *Vaite de aí, pioloso, / andas cheo de piollos / e vén o aire de riba / pódenos encher a todos* (1061).
354. **aresta do liño** Residuo que se lle tira ao liño ao mazalo. *O vello perdeo a vella / antre as arestas do liño; / o vello todo se mata / polo seu agarimiño* (781).
355. **arroz con leite** Doce elaborado con arroz cocido en leite azucrado e aromatizado con rela de limón ou de laranxa e canela. *Como sei que che gusta / arroz con leite, / como sei que che gusta, / convidareite* (275).
356. **auga da tronada** Choiva intensa e súbita que adoita durar pouco. *Acomparo o teu querer / coa auga da tronada, / chove moito en pouco tempo / e non se aproveita nada* (69).
357. **banda do mar** Parte que dá ao mar. *Velai vén o gaiteiro / por detrás do pinar, / velai vén o gaiteiro, / vén da banda do mar* (1068).
358. **banda do río** Parte que dá ao río. *Da banda de alá do río, / do río daquela banda, / teño unha rapariga, / moitos recados me manda* (286). [6 veces]
359. **barco de vela** O que leva unha ou varias velas para ser impulsado polo vento. *Aí vén o barco de vela, / aí vén a sardiña toda, / velai vén o meu Luisiño, / vén sentadiño na proa* (93). [2 veces]
360. **beira do mar** Espazo de terra próximo ao mar. *Alá na ribeira / na beira do mar / unha nena nova / veume namorar; / veume namorar / e deixoume quedar; / alá na ribeira / na beira do mar* (103). [4 veces]
361. **bota de viño** Recipiente de coiro do que se bebe directamente levantándoo cara ao alto e apertándoo coas mans. *San Benitiño do ollo redondo, / hei de ir alá, miña nai, se non morro, / hei de levar unha bota de viño / e un molete de pan do Porriño* (915).
362. **burato da porta** Orificio que corresponde á chave da pechadura. *Unha vella dixo a outra / polo burato da porta: / ti goberna a túa vida / que a miña a ti non che importa* (1047).
363. **cabezalla do carro** Peza longa de pau que sobresaí da parte anterior do chedeiro do carro que fica situada entre os dous animais da xugada, ao xunguilo, no extremo do cal vai unido o xugo ou canga. *Costureiriña bonita, / pagándoches o teu traballo: / botaráslleme un remendo / á cabezalla do carro* (282). [3 veces]
364. **can de palleiro** O de aspecto semellante ao lobo, constitución robusta e tamaño medio, que está recoñecido como raza autóctona galega. *Téñoche un can de palleiro / que de noite anda ceibado: / ten cuidado, Maruxiña, / Maruxiña, ten cuidado* (1013).
365. **cinta do pelo** Tira longa que serve para cinguilo. *A subila e baixala / a costa do Cacharredo, / a subila e baixala / perdín a cinta do pelo* (56).
366. **domingo de Pascua** O que pon fin á semana de Paixón e conmemora a resurrección de Xesucristo. *Adiós, martes de Antroido, / adiós, meu amiguiño; / deica domingo de Pascua / xa non como máis touciño* (72).

367. **esfollada do millo** (1) Labor agrícola que consiste en lles tirar as follas ás plantas do millo ou (2) reunión de persoas que se facía para esfollar en que tiñan lugar xogos e bailes. *As esfolladas do millo / non dan proveito a ninguén, / mandei a muller a ela, / adormeceume e non vén* (161).
368. **estrela do norte** Estrela Polar, estrela da Osa Menor que indica a dirección do polo norte celeste. *Quen me dera estar tan alto / como a estrela do norte / para ver o que se pasa / en Pontevedra esta noite* (876).
369. **estrela do luceiro** Planeta Venus. *Estrela do luceiro, / a de moita claridá, / vaise o día, vaise a noite, / vaise a nosa mocedá* (395). [4 veces]
370. **faldra da camisa** Parte inferior dela que cae solta da cintura para abaixo. *Pola faldra da camisa / vinche correr un piollo, / viña da guerra de Cuba, / traía un parche nun ollo* (837). [2 veces]
371. **feixe de leña** Montón dela atado. *Á túa porta me tes / como un feixe de leña, / espero pola resposta / que da túa man me veña* (59).
372. **fiada de lan** Reunión de mulleres nunha casa para fiar la. Eran durante a noite e despois había baile e outras diversións. *Unha noite me pillaron / nunha fiada de lan; / unha noite me pillaron, / outra non me pillarán* (1041).
373. **flor de abril** A flor cando aínda non abriu, cando aínda non está con todos os seus pétalos abertos. *Arriba que habemos de ir, / arriba que habemos de ir, / a buscar a frol de maio, / a de abril deixala ir* (155).
374. **flor de maio** A flor cando abre, cando está no seu mellor momento. *Arriba que habemos de ir, / arriba que habemos de ir, / a buscar a frol de maio, / a de abril deixala ir* (155).
375. **folla de lata** Lámina de ferro cuberta cunha capa de estaño. *Os solteiros valen ouro, / os casados valen prata; / os viúvos, calderilla; / os vellos, folla de lata* (797).
376. **gacio**/***racimo de uvas** Conxunto de uvas presas a un mesmo pé saído das ramificacións do talo. *Eu subín ao alcipreste / e collín un gacio de uvas; / non te me fíes nos homes / que son malos como Xudas* (445). | *Debaixo das túas faldas / tes un racimiño de uvas, / con permiso de teu pai, / vou mirar se están maduras* (308). [“Gacio” debe de ser unha variante de “acio”²²]. Alén deste termo temos tamén os sinónimos “cacho” e “piña”. A forma “racimo” é castelá].
377. **martes de Carnaval / martes de Entroido** Terza feira posterior ao domingo de Entroido. *Adiós, martes de Antroido*²³, */ adiós, meu amiguiño; / deica domingo de Pascua / xa non como máis touciño* (72). | *Vai, vai, que te leve o demo, / vai, vai que te ha de levar, / vai, vai que te leve o demo, /*

²² Elixio Rivas (2011: 102) anota “gacio de uvas” en Cotobade, Aguasantas e Ponte Caldelas. Segundo este autor, “acio”, coas variantes asio, azo, aso, asa, gacio, partiu do lat. *acinum* (colect. *acina*) ‘grao de uva’, logo o de sabugueiro, grandeira, etc. [...] En sintagma un acio colléu un g- antihiático: gacio”. Achamos co mesmo significado en Patrimonio Léxico da Gallaecia a forma “gazo” en Porto do Son. Na Wikipedia, na entrada “A morte na cultura popular”, encontramos a cantiga seguinte: *Eu ben vin estar o moucho / encima dun gacio de uvas, / vaite daí morte negra, / desamparo das viúdas*. Non se cita a procedencia destes versos.

²³ A outra cantiga que contén esta palabra é coa variante Entroido: *Cacaracá / ponte na pa, / fai un bolo / cómeo todo, / deixa un bocado / pra martes de entroido* (197).

- o martes de Carnaval* (1058). [m. de Carnaval: 1, m. de Entroido: 2 = 3]
378. **mes de san Xoán** Sexto mes do ano, xuño. *Sei cantar e sei beilar, / todo se me dá na man; / tamén sei tocar a sacha / polo mes de san Xoán* (948).
379. **molete de pan** Peza de pan máis ben grande e con moito miolo. *San Benitiño do ollo redondo, / hei de ir alá, miña nai, se non morro, / hei de levar unha bota de viño / e un molete de pan do Porriño* (915). [3 veces]
380. **mollo de palla** Conxunto de palla que se pode levar dunha vez nos brazos. *Dime meu pai / que non fago nada, / fágolle máis / que un mollo²⁴ de palla: / fágolle a cama, / várrolle a casa, / tórñolle os cans / que non vaian á masa* (322). [A RAG prefere a variante “monllo”].
381. **noite de luar** Aquela en que a luz do Sol se reflicte na Lúa. *Ai que noite está de Lúa!, / ai que noite de luar!, / ai que noite está de Lúa / pró meu amante rondar* (87).
382. **noite de *Navidá** Aquela en que se celebra o nacemento de Xesús, do 24 para o 25 de decembro. *Son voltas, son voltas, / son voltas que o mundo dá; / son voltas, son voltas / da Noite de Navidá* (971). [As formas xenuínas en galego son Nadal e Natal].
383. **ourelo de apertar** Fita con que se agarra o feixe de liño non só á roca para fialo, senón tamén para lanzar o feixe das plantas ao río, no proceso²⁵
- anterior, para abrandalas. *Antoniño, meu Antonio, / meu erelo²⁶ de apertar, / des que te botei ao río / nunca te puden sacar* (142). [3 veces]
384. **palla de centeo** Palla centea, a deste cereal. *Esta noite hei de ir alá, / rapaza, non teñas medo, / déixame a porta atrancada / cunha palla de centeo* (366).
385. **pan de centeo** O que se fai con fariña centea, pan centeo. *Unha arca chea / de pan de centeno, / unha porca grande / e un porco pequeno* (1095).
386. **pan de trigo** O que se fai con fariña triga, pantrigo. *Para pan de trigo, Caldas; / para chocos, Redondela; / para cadelas, Moaña; / pra caciques, Pontevedra* (807). [2 veces]
387. **papas de millo miúdo** Alimento feito con fariña de paínzo cocida en auga ou en leite. *Papas de millo miúdo / feitas no pote pequeno; / os rapaces non son homes, / ese é o medo que eu teño* (799).
388. **papas do pote** Alimento feito con fariña cocida en auga ou en leite. *Indo polo Seixo arriba / deille a volta ao meu capote; / acordoume miña nai / e mailas papas do pote* (505).
389. **pedra do lar** A que está no centro da lareira e sobre a que se acende o lume e

ao río durante nove días e poñíanlle unhas pedras por encima para que non marchasen. Deixábanse secar ao aire libre e despois no forno, e máis tarde fiábase na roca. Na cantiga, esta forma de chamar a Antonio pode referirse ao feito de que el para a muller que fala (unha fiandeira) representa a persoa na que se apoia, o seu complementario (a parella), mais non consegue retelo. Para ilustrar esta situación fai un xogo de palabras coa imaxe do feixe da flor do liño (por metonimia, o erelo de apertar) que se bota ao río, pero que non se pode recuperar porque vai río abaixo”.

²⁶ As tres veces que aparece no cantigueiro é coa forma “erelo”. O dicionario da RAG trae “ourelo” e defíneo como ‘beira lonxitudinal dunha tea’.

- se fai a comida na cociña antiga. *Unha noite no muiño, / outra na pedra do lar, / esta vida, queridiña, / eu non cha podo levar* (1042).
390. **pía do bautismo** A que hai nas igrexas para administrar o bautismo. *Teño que morrer cantando / porque chorando nacín, / que na pía do bautismo / faltou a sal para min* (990).
391. **puntada de cego** A que é longa. *Cando van a algunha casa, / se non lle fan boa vida, / botan puntada de cego / para acabar deseguida* (212).
392. **puñado de sal** Cantidade del que cabe nunha man pechada. *Trouporroutrou ¿pra onde vas vella? / -Trouporrouprou, para Redondela. / -Trouporrouprou ¿que vas a buscar? / -Trouporrouprou, un puñado de sal* (1034).
393. **rabela do arado** Peza curva de madeira situada na parte posterior do arado, por onde se agarra para o dirixir. *Canta, cuco, canta, cuco, / na rabela do arado; / as mulleres antre os homes / é un gando mal gardado* (214). [3 veces]
***racimo de uvas** > 376
394. **raia do Sol** Liña ou feixe de luz que desprende ese astro. *A raia do Sol, meniña, / á túa cama vai dar; / non é moito que eu te busque / cando o Sol te vai buscar* (50). [2 veces]
395. **sacho de cavar** Utensilio de labranza para remover a terra. *Andivécheste gabando / que te querían os mozos: / ¿quen te ha de querer a ti, / sachos de cavar nos²⁷ toxos?* (128).
396. **tempo de troupelear** Época de mazar o liño. *Este é o tempo de troupele, tróupele, / este é o tempo de troupelear; / este é o tempo de mazar o liño, / este é o tempo de liño mazar* (377). [Eladio Rodríguez define, na
- súa terceira acepción, “estroupelear” como ‘dar golpes con maza o palo en el suelo, como se hace al machacar el lino en el verano; de donde proviene la copla folklórica: *Este é o tempo do estróupele-estroupele; este é o tempo de estroupelear; este é o tempo de mazar o liño; este é o tempo de o liño mazar*’. No mesmo artigo recolle os seguintes refráns: *Xa vén o tempo do liño mazar; xa vén o tempo de estroupelear, porque este mundo aquí se ha de quedar*. A palabra “tróupele” ou “estroupele” é onomatopeica e lembra o ruído producido ao mazar o liño].
397. **viño con mel** Maneira de consumir o viño²⁸. *Señora María, / señor Manuel: / castañas asadas / e viño con mel²⁹* (960).
398. **volta do río** Lugar en que muda de dirección. *Alá na volta do río / onde a auga fai remanso; / quen ten os amores lonxe / nos ollos non ten descanso* (104).

²⁸ Elixio Rivas infórmanos de que o viño quente con mel dábaselles a persoas doentes. Non debe ser o caso da cantiga que comentamos, pois parece que se trata dun magosto. Outra circunstancia en que se tomaba mel co viño era na matanza do porco. Dinos Elixio Rivas referíndose a varios lugares da súa terra da Limia: “Na matanza [...] a cea daba cabo alá polas dúas da mañá, rematando cunha queimada. Púñase a ferver unha gran pota con media ola de viño, mel, azucre, mazás ben picadiñas, noces, cacahués e figos pasos. Cunha culler iballe enchendo a ama da casa a cada un a súa gran cunca, en medio de chistes, cantarías e contos” (Rivas, 2011: 221). Este mesmo autor recolle, no mesmo libro (páx. 268), o seguinte refrán: *O viño con mel sabe mal pero fai ben*.

²⁹ Ferro Ruibal (2018: 94) inclúe esta cantiga como refrán e o propio Fraguas (1996: 37) dinos sobre ela o seguinte: “As castañas nos nosos días era comida pra cea, claro que podía haber intres de certa distinción conforme á interesante receita culinaria: *Señora María, / señor Manuel, / castañas asadas / e viño con mel*”.

²⁷ Na segunda edición “cavar os toxos”.

2.2.5. Verbo + adverbio

399. **amar amorosiñamente** Con moito amor. *Eu amar heite de amar / moi amorosiñamente, / pero casarme contigo / non o quere a miña xente* (402). [2 veces]
400. **botar fóra** Saír, ir fóra. *Miña sogra, cando rifa, / ponse no medio da casa: / ela dime: bota fóra, / eu digo: / ten boa traza* (574).
401. **chover miudiño** Poallar, caer choiva moi fina. *Eu quixera o teu querer / pouquiño a pouco, morena; / cando chove miudiño / queda máis auga na terra* (439).
402. **estar ben** [peza de roupa (**sombreiro**)] [a alguén] Acaerlle. *Que ben che está o sombreiro, / amantiño dos meus ollos; / que ben che está o sombreiro, / non lle está así a todos* (871).
403. **facen ben** Actuar da maneira correcta. *A cantar ganei un carto, / fixen unha*

chaquetiña; / a bailar gasteina toda, / fixen moi ben que era miña (4).

404. **falar mal de** [algo ou alguén] Criticalo, dar opinións desfavorábeis sobre algo ou alguén. *Foches falar mal de min / a quen tanto me quería, / a ti todo che escoitaba, / a min todo me decía* (459). [3 veces]
405. **parecer ben** Ter [u.c./u.p.] bo aspecto. *O lugarciño de Insuela / de lonxe parece ben: / boa mazán, boa pera, / boas meniñas tamén* (643).
406. **querer ben** [a alguén] Ter bos sentimentos cara a el. *Olliños que ben me queren / na Xesteira non están, / pasan as Pontes de Bora; / non sei cando volverán* (787). [16 veces]
407. **saber ben** [un alimento (**peixe**)] ([a alguén]) Ter bo sabor. *Polo mar abaixo / vai unha sartén, / vai fretindo peixes, / han de saber ben* (842).

2.2.6. Adxectivo + adverbio

408. **ben casado** O que casa vantaxosamente, con persoa rica; o que é feliz na súa vida conxugal. *Oliveira ben plantada / sempre parece oliveira, / a meniña ben casada / sempre parece solteira* (786).

409. **mal empregado** Mal aplicado. *O pouco con Dios é bo, / o moito sin Dios é nada, / toda a miña hermosura / en ti vai mal empleada* (761).

2.3. Locucións

2.3.1. Locucións substantivas

410. **a fame e a gana de comer** Dúas persoas de feitío semellante [xeralmente por pasaren moita necesidade]. *Este ano hai moito pan, / casamentos que ha de haber; / vaise a casar a fame / coa gana de comer* (372). [É posíbel que “casar a fame coa gana de comer” sexa unha variante da locución verbal, moito máis corrente, “xuntarse a fame coa gana de comer”

co significado de ‘xuntárense dúas persoas de características similares, do mesmo estilo (xeralmente en sentido negativo); sumárense dúas situacións negativas’].

411. **a súa** A opinión, a vontade, a intención [da persoa a que se refire]. [Úsase con verbos como *facen* ou *valen*]. *Non quero home pequeno, / a miña me ha de valer, / que me parece na casa / a*

- vasoira de varrer* (664). [En Lorenzo (1973: 40) achamos: *Anque me moian a paus / a miña me ha de valer; / que levar paus por amor / pouco me pode doer*].
412. **barriga de tamboril** Barriga grande. Úsase como insulto. *Cálate, vaite calando, / cara de corno e candil, / ollos de gata raxada, / barriga de tamboril* (199).
413. **boa comenencia** Persoa considerada conveniente desde o punto de vista económico e social para casar con ela. *Andivécheste gabando / que eras boa comenencia, / saco de tundir nos foles / furadiño e sin concencia* (127). [No cancionero de Pérez Ballesteros achamos *Tèste ti por boa moza / e por boa comenencia; / por eso te vas quedando / á la luna de Valencia* (1979 b: 104)].
414. **boa vida** Vida ociosa e chea de comodidades. *Cando van a algunha casa, / se non lle fan boa vida, / botan puntada de cego / para acabar deseguida* (212). [4 veces]
415. **boa xente** Boa(s) persoa(s), persoa(s) de boas calidades. *Carballedo é boa terra, / cadrou naquela baixura, / boa terra, boa xente, / eso si que non hai duda* (234).
416. **cabeza de vento** Persoa que ten pouco xuízo ou que é pouco responsábel. *Adiós, feira de Famelga, / feira de pasa-lo tempo, / onde se van pasear / catro cabezas de vento* (71).
417. **cara de cañoto seco** Cara fea ou inexpressiva. Úsase como insulto. *Cálate, vaite calando, / cara de cañoto seco, / cálate, vaite calando / que eu contigo non me meto* (198).
418. **cara de cartón** Cara inexpressiva. *Moucho, laroucho, / que estás no penedo: / cara de cartón, / cara de cartón, / non che teño medo* (619).
419. **cara de corno e candil** Cara de desagrado, cara fea. Úsase como insulto. *Cálate, vaite calando, / cara de corno e candil, / ollos de gata raxada, / barriga de tamboril* (199).
420. **cara de leite fervido** Cara moi pálida. *Ten vergonza, ten vergonza, / cara de leite fervido, / inda agora me dixeron / que tiñas o enguenido* (983).
421. **cara de leite tallado** Cara moi pálida. *Ten vergonza, ten vergonza, / cara de leite tallado, / inda che hei mazar o lombo / co temoeiro do carro* (984).
422. **cara de linda mazán** Cara fermosa. *Meu santiño san Lorenzo, / que tendes de Capellán / a Don Manuel Vilanova, / cara de linda mazán* (550).
423. **cara de mazán madura** Cara de saúde. *Meu Santiño, san Lorenzo, / quen tendes por voso cura, / a don Manuel Vilanova, / cara de mazán madura* (551).
424. **cara de rosa** Cara fermosa, agradábel. [Tamén se di **cariña de rosa**]. *Vámonos para a Xesteira, / miña cariña de rosa; / vámonos para a Xesteira / que esta terra non é nosa* (1063). | *Vamos ao muíño, vamos, / miña cariña de rosa; / vamos ao muíño, vamos, / que esta semaniña é nosa* (1066). [2 veces]
425. **cara de sardiña(s) frita(s)** Cara fea. Úsase como insulto. *Tírate desa ventana, / cara de sardiñas fritas, / que eres capaz de asustar / astra ás Animas Benditas* (1019). | *Quítate desa ventana, / cara de sardiña frita, / que eres capaz de asustar / a las Ánimas Benditas* (889).
426. **este mundo** A Terra, o lugar onde o ser humano pasa a súa vida material. *Neste mundo todo é trampas, / eu*

tamén con elas vivo; / hanse de acabar as trampas, / eu hei de quedar perdido (647).

427. **lingua murmuradora** Persoa indiscreta, que o conta todo. *O río, cando vai cheo, / leva carballos e follas; / tamén podía levar / as linguas marmuradoras* (770).

428. **maquiallo da mestura** Persoa pouco honesta; persoa ladra. Úsase como insulto. *Baila como has de bailar, / maquiallo da mestura*³⁰, */ baila como has de bailar, / non andes facendo a burla* (187).

429. **mazán do cuco** Excrecencia do carballo producida por unha pequena avés. *Non che hai como o carballo; / dá catro clases de fruto: / dá cocas e bugalliños, / landras e mazáns do cuco* (654).

430. **o cabo do mundo** Un lugar moi afastado. *O san Andrés de Teixido / está no cabo do mundo; / solo por te ver, meu Santo, / tres días hai que non durmo* (772).

431. **o outro mundo** EUF. [Nalgunhas crenzas] o mundo que hai despois da morte. *Non quero ser muiñeiro, / nin varrer o tremiñado, / que despois no outro mundo / piden conta do roubado* (665).

432. **ollos de gata raxada** Ollos claros e achinesados. *Cálate, vaite calando, /*

cara de corno e candil, / ollos de gata raxada, / barriga de tamboril (199).

433. **pernas de cabra** Pernas moi delgadas. Úsase como insulto. *Anda, ti, pernas de cabra, / pantorrillas de carneiro; / para contestar comigo / busca fianza primeiro* (126).

434. **pito cairo** Persoa que non ten bo aspecto, que está pouco desenvolvida ou ten pouca saúde. Úsase como insulto. *Chamáchesme pito cairo / porque nacín en xaneiro; / se me o raposo non come / inda hei de ir ao teu poleiro*³¹ (262). [Trátase dun uso figurado da colocación *pito cairo*, ‘pito’³² que ten pouca pluma, non ten rabo ou está desnutrido ou menos

³¹ Nalgunhas das variantes desta cantiga temos a locución verbal **cantar no poleiro** [a alguén], que M. D. Barbeito Lorenzo (2005) define e exemplifica así: “Ter [un home] conquistada [a unha muller] e facer o acto sexual [con ela]. *Como non ande con coidado, o Pepiño vaille cantar no poleiro á María*”. A explicación dánola o antropólogo Mariño Ferro (1995): “explicaremos por que cantar no poleiro dunha moza significa gozala. O galo, por dominar e montar varias galiñas, é símbolo do macho [...] Pois ben, os galos, despois de montar a unha galiña, acostuman cantar. De aí que cantar no poleiro dunha moza signifique tela montado, e tela baixo dominio. Unha moza asegúralle ó pretendente que el non será quen a posúa: *Olvidácheme por probe, / eu a ti por vinculeiro, / aínda non es o galo / que canta no meu poleiro*”. Coidamos que na cantiga do Cantigueiro de Cotobade non aparece a locución que comentamos. Si aparece nesta variante recollida por Saco (1987: 98): *Chamácheme pito cairo, / porque nacín no xaneiro; / deixa vir o mes de maio, / qu’hei de cantar no teu poleiro*.

³⁰ Elíxio Rivas explica así esta UF: “Non ten a culpa, mais coma se a tivese e daí o ser peiorativo, moito nalgures, o lle chamar a un o *maquiallo da mistura*, tanto por *maquiallo* –que é diminutivo despectivo da medida coa que o muiñeiro cobra–, coma por *mistura* por matices peiorativos que o tema ten, xa dende o mesmo latín orixinario: *miscere* ‘intrigar, provocar, trastornar’”. Sobre o termo “maquía”, relacionado con “maquiallo” dinos: “É ‘porción de gra ou faría que lle toca ó muiñeiro por moer, e a medida’; *maquiar* ‘cobrar maquía’, un cuartillo por ferrado xeralmente (Rguez.) (Rivas 1997: 100).

³² Mantemos a forma da segunda edición; na primeira e na terceira é “pito coiro”. Por outro lado, como demostra Gonzalo Navaza (2004), o adxectivo “cairo” “corresponde ao topónimo da capital exipcia, que unha vez perdido o nexo preposicional que o unía ao substantivo (*pito do Cairo, galiña do Cairo*) deixou de interpretarse como nome propio e pasou a comportarse como adxectivo”. A referencia ao Cairo está en relación cunha raza de galiña africana e talvez a crenza na orixe exipcia fose traída por soldados galegos nas campañas de Italia no primeiro terzo do século XVI.

desenvolvido'. Un contexto algo diferente témolo en Lorenzo (1973, 163): *Vivan as nenas blanquiñas / i ás morenas parta un raio, / que por moito que se laven / parecen un pito caíro.*].

435. **pouca cousa** *l.s.* (1) Persoa ou animal pequenos de corpo, débiles ou delgados. (2) Persoa de escaso valer. (3) *l.adv.* Pouco, escasamente. *Chamáchesme pouca cousa, / pouca cousa ti máis vales; / pouca cousa son as moscas / e poden cos animais* (263).

2.3.2. Locucións adxectivas e comparacións

437. **alto como un ovo** IRÓN. Baixo, de pouca estatura. *Eres alta como³³ un ovo, / redonda como unha noz, / branca como chocolate: / boas noites nos dea Dios* (349).
438. **alto como un piñeiro** Moi alto, de moita estatura. *Eres alta como un pino, / redonda como unha noz, / branca como un chocolate, / buenos días nos dea Dios* (350).
439. **branco como o pote** IRÓN. Moi moreno. *Eres branca como o pote, / negra como a parrameira, / se non te casas de noite, / de día non hai quen te queira* (351).
440. **branco como (un) chocolate** IRÓN. Moi moreno. *Eres alta como un pino, / redonda como unha noz, / branca como un chocolate, / buenos días nos dea Dios* (350). | *Eres alta como un ovo,*

[Coidamos que a primeira mención de “pouca cousa” debe referirse á acepción 2 ou, se cadra, á 1; a segunda á 3 e, finalmente, a terceira á 1].

436. **trigo limpo** Persoa de conduta íntegra. *Chamáchesme trigo limpo, / inda che teño algún xoio; / para contestar contigo / faime falta ter de todo* (264). [Trátase dun uso figurado da colocación *trigo limpo*, ‘trigo que non ten mestura doutra cousa’].

- / *redonda como unha noz, / branca como chocolate: / boas noites nos dea Dios* (349). [2 veces]
441. **de banda** Ladeado, con inclinación para un dos lados. *Te-lo sombreiriño dreito, / ben o podes pór de banda, / anque teu pai sea rico / tamén a roda desanda* (982).
442. ***de campana** Acampanado, que ten forma de campá. *A perrera non a quito / porque non me dá a gana / mentras os homes non quiten / o pantalón de campana* (498). [O dicionario da RAG inclúe “acampanado -a” mais non “de campá”].
443. **de gusto** Satisfactorio, que causa pracer. *Do centeo sai a palla, / da palla sai o centeo; / amor que non é de gusto: / dálle palla a rego cheo* (330). [2 veces]
444. **de lado 1. l.adx.** Ladeado, virado cara a un lado. *Traes a gorra de lado / como se foras alguén; / inda podes dar as grazas / a quen na casa te ten* (1033).
- 2. l.adv.** Oblicuamente, de través. *Mira pra ela de lado, / mira que ela é boa tipa: / mira que corpo ben feito, / mira que cara bonita* (608). [Sdo. 1: 2, Sdo. 2: 1]

³³ A conxunción comparativa “coma” só aparece no cantigueiro unha vez sen ir seguida de pronome persoal tónico (*xuntaremos diñeiro coma terra*). Seguido deste aparece tres veces [*coma min, coma vós* (2 veces)]. O resto das veces temos sempre “como”. Por outra parte, a conxunción comparativa “ca” non aparece ningunha vez. Daquela, por fidelidade coa lingua empregada no cantigueiro, mantemos as formas “como” e “que”, agás naqueles casos obrigatorios xa indicados.

445. **de media polaina** De menor categoría, de menor capacidade económica³⁴. *Mozas hainas, mozas hainas, / mozas hainas na ribeira: / hainas de media polaina, / hainas de polaina enteira* (625). [Para a definición desta e da seguinte UF baseámonos no que di Domingo Blanco (1999) sobre “hainos de media polaina, hainos de polaina enteira”. Para el, refírese “a homes (mozos ou non) de bo vestir ou non tan bo, que se asocia á fachenda e á capacidade económica de cada un”. Este significado confirmóunolo Elixio Rivas persoalmente. Por outra parte, debemos ter en conta que tamén se utiliza para homes, como na cantiga seguinte: *Mozos hainos na montaña, / mozos hainos na ribeira, / hainos de media polaina, / hainos de polaina enteira* (Lorenzo, 1973: 106)].
446. **de polaina enteira** De moita categoría, de moita capacidade económica³⁵. *Mozas hainas, mozas hainas, / mozas hainas na ribeira: / hainas de media polaina, / hainas de polaina enteira* (625).
447. **de seu** Da súa propiedade exclusiva. *Traballos, miña naiciña, / ¿para quen traballo eu? / Traballo, mato o meu corpo, / non teño nada de meu* (1032).
448. **de parede** Destinado a estar colgado nunha parede. *A Virxen da Peregrina* / *ten un reló de paré, / por eso, anque sea noite, / sabe moi ben que hora é* (62).
449. **de prezo** Valioso, de moita estimación. *De sete damas que teño, / dígocho con certo aprecio, / de todas elas, meniña, / ti es a de menos precio* (1098). [3 veces]
450. **de razón / posto en razón** Razoábel, xusto. *Moito lle quero a mi madre, / moito máis é de razón, / que me trouxo nove meses / xunto do seu corazón* (614). | *Quero moito a miña nai: / está moi posto en razón, / que me trouxo nove meses / ao pé do seu corazón* (888).
451. **delgada como a palla do centeo** Moi delgada. *Delgadiña da cintura / como a palla do centeo, / chégate a min, delgadiña, / que eu non teño outro remedio* (313).
452. **do (meu, teu...) corazón** Querido [Segue a un nome, xeralmente de persoa, e expresa afecto cara a ela]. *Para Loureiro cantando, / prenda do meu corazón, / para Loureiro cantando, / para outro lado non* (806). [2 veces]
453. **do tempo** [de alguén / seu] Da mesma idade [que esa persoa]. *Eu se quero mozos / teño máis dun cento: / rapaciños novos / todos do meu tempo* (440). | *Rapariga do meu tempo, / chamácheme a min rapaz; / durme comigo unha noite, / pola mañán mo dirás* (892).
454. **en van 1. l.adx.** Inútil, baldío. *Miñas idas ao muíño, / miñas idas ao serán, / miñas paseas de noite, / miñas paseas en van* (607). **2. l.adv.** Inutilmente, sen resultado positivo. *Eu mañán aquí non volvo, / non gasto solas en van* (1099).

³⁴ Achamos diferentes explicación para esta UF: no dicionario de Leandro Carré defínese “ter ou ser de polaina e media” como ‘ser solapado’ e no de Franco Grande como ‘ser solapado, retranqueiro’. Finalmente, Maribel González Rey dinos que “rapaza de polaina enteira” é ‘muller brava’, en alusión ás mulleres mariñeiras que usaban botas altas para se adentraren no mar, ás máis atrevidas, e “rapaza de media polaina”, en contraposición, é ‘muller tranquila’, en alusión ás que usaban botas ata a rodilla para faenaren na beira do mar.

³⁵ Véxanse os comentarios á unidade anterior.

455. **feito de cera** De índole bondadosa, dócil, pacífico. *Manuel, Manueliño, / Manuel feito de cera; / quen me dera ser o lume / que ao meu Manuel derretera* (521).
456. **máis vello que Zaragoza** Moi vello. *Unha vella moito vella, / máis vella que Zaragoza, / ao falarlle do casoiro / de vella volveuse moza* (1054).
457. **malo como Xudas** Moi ruín. *Eu subín ao alcipreste / e collín un gacio de uvas; / non te me fíes nos homes / que son malos como Xudas* (445).
458. **negro como a parrumeira** Moi moreno ou moi negro. *Eres blanca como o pote, / negra como a parrumeira, / se non te casas de noite, / de día non hai quen te queira* (351).
459. **para diante** [Muller] grávida. [Úsase con verbos como *andar, estar* ou *quedar*]. *O demo tentoume a min / sempre que publico versos, / e as mozas que están pra diante / tamén as tentou o demo* (734).
- posto en razón** > 450
460. **redondo como unha noz** Redondo; gordo. *Eres alta como un ovo, / redonda como unha noz, / branca como chicolate: / boas noites nos dea Dios* (349). [2 veces]
461. **sen fin** Ilimitado. *Ó, morte, tirana morte, / ó, morte cruel sin fin*³⁶; / *levástesme a miña amada; / agora levaime a min* (751). [2 veces]
462. **(tan) teso como as vergas dun canizo** Abraiado, pasmado. *Chegou á porta da ilesia, / díxolle que non quería. / Xan Guindán quedou tan teso*³⁷ / *como as vergas dun canizo, / deu a volta para a casa, / tan siquera adiós lle dixo* (1100).

³⁶ Na primeira edición temos: *O morte, tirana morte, / o morte cruel sin fin; / levástesme a miña amada / agora levaime a min*. Na segunda *O morte, tirana morte, / o morte, cruel sin fin; / levástesme a miña amada / agora levaime a min*. Cremos que na primeira versión “sin fin” é locución adxectiva pois modifica a “morte cruel”. Na segunda, “sin fin” modifica “cruel” e sería unha locución adverbial co significado de ‘ilimitadamente’.

³⁷ Non no sentido físico, non no sentido propio senón figurado.

2.3.3. Locucións pronominais

463. **o mundo enteiro** Toda a xente, todos. *Nas ondas do teu cabelo / heime botar a afogar, / pra que diga o mundo enteiro / que hai ondas máis que no mar* (645).

2.3.4. Locucións verbais

465. **amolar** [u.p.] **o xogo** Distraer [durante o xogo] os adversarios para os aburrir e que abandonen. *Anque son tolo, / non son de todo, / merendei ben / e amolei o xogo, / e cobrei os cartos / do xabron todo* (134).
466. **arrear** [u.p.] **bandeira** Renderse, declararse vencida. *Anque cante toda a noite / eu a mais a compañeira; / anque*
- cante toda a noite, / non arreamos bandeira* (129). | *San Antonio de Maside, / onde se arrea bandeira; / vamos eu e ti, meniña, / comencemos a primeira* (912). [Para a RAG é máis recomendábel a forma “arriar”].
467. **asustar** [u.p.] **até as ánimas benditas** Ser moi fea. *Tírate desa ventana, / cara de sardiñas fritas, / que eres capaz de*

- asustar / astra ás Animas Benditas*³⁸ (1019). [2 veces]
468. **berrar** [u.p.] **como un becerro** Berrar moito. *Os mozos daquel lugar / formaron uns instrumentos, / ao tocalos coas mans, / berraban como becerros* (1101).
469. **botar** [un animal macho] **a pata por riba** [a un animal femia] Unirse [cunha femia] para fecundala. *O melro e mais a melra / ían polo campo arriba, / o melro como era pillo / botoulle a pata por riba* (745).
470. **botar** [u.p.] **bombas** Dar mostras de moita alegría. *As mocías que hai agora / son pequenas e redondas, / cando van ao campanario / os veciños botan bombas* (170).
471. **botar** [u.p.] **o ollo** [a alguén ou a algo] Reparar [en alguén ou nalgunha cousa que se desexa conseguir]. *A esa, meu queridiño, / a esa bótalle o ollo: / ten donaire pra beilar; / ten donaire para todo* (12). | *Moreniña, por morena / téñoche o ollo botado, / has de ser miña muller / ou non hei de ser casado* (618).
472. **caíren os ollos** [a alguén (por algo)] Ollar con desexo [algo], devecer [por algo]. *Na camisa teño pulgas, / nos calzoncillos piollos, / como teño tanto gando, / aos veciños canlle*³⁹ *os ollos* (631). [O sentido da cantiga parece irónico. Por outra parte, achamos tamén esta unidade fraseolóxica noutro lugar do cantigueiro mais descoñecemos o significado que ten nela: *Manoliño é bo mozo, / de bo mozo canlle os ollos; / inda o hei mandar meter / no convento dos piollos* (516)].
473. **cantar** [u.c.] **como un asubío** Cantar [un carro] cun son moi agudo. *Se queres que o carro cante, / móllalle o eixo no río; / despois do eixo mollado / canta como un asubío* (942).
474. **cantar** [u.p.] **como un reiseñor** Cantar moi ben. *Da banda de alá do río / hai un lagarto con crista; / canta como un resiñol*⁴⁰, */ baila que Dios nos asista* (287). | *Quen me dera ter a min / a gargantiña dun galo, / cantar como un reiseñor; / falar como un papagaio* (878).
475. **dalo** [unha muller a un home] EUF. Acceder a ter relacións sexuais con el. *E ti telo, telo, / non mo queres dar; / e despois de vella / halo de salar; / halo de salar / con sal e pimenta, / con sal e pimenta, / con pimenta e sal* (339). | *Eu pedinllo, ela doumo, / eu dela non teño queixa; / eu pedinllo, ela doumo / á sombra dunha carqueixa* (435). [6 veces]
476. **dar** [u.p.] **a alma a Deus** EUF. Morrer. *Miña nai, miña naiciña, / lle pido con gran dolor: / non podo dar a alma a Deus / sin despedirme do amor* (1104).
477. **dar a gana** (de algo) [a alguén] Querer [algo], apetecerlle [algo]. *Eu se quero mozas / teño trinta e unha; / e se me dá a gana / non quero ningunha* (441). [2 veces]
478. **dar** [u.p.] **(a) volta** Regresar. *Fun ao serán a Almofoei, / mirei por riba da porta, / non vin a quen eu quería / e collín e dei a volta* (471). | *Fun ao muíño de baixo, / dei volta polo de riba, / se o de baixo ten ferrollo, / o de riba caravilla* (467). [3 veces]
479. **dar** [u.p.] **a volta** [a algo] Variar a posición ou sentido [a algo] até ficar

³⁸ Elxio Rivas coméntanos que as ánimas son as que non se asustan, son elas as que asustan.

³⁹ A variante “caír” aparece en todo o cancionero.

⁴⁰ Na primeira edición e na terceira figura “resiñol”, na segunda “reiseñor”.

- no oposto a aquel en que estaba. *Indo polo Seixo arriba / deille a volta ao meu capote; / acordoume miña nai / e mailas papas do pote* (505).
480. **dar** [u.p.] **as grazas** [a alguén] Agradecerlle. *Traes a gorra de lado / como se foras alguén; / inda podes dar as gracias / a quen na casa te ten* (1033). | *Moitas gracias dou a Dios, / moitas máis aos meus veciños, / de Pontevedra pasei, / lagarto de Cuspedriños* (611). [2 veces]
481. **dar** [u.p.] **conta de** [algo ou alguén] ([a alguén]) (1) Encargarse de, estar ao cargo de [algo ou alguén] ou (2) informar de [algo ou alguén]. *Canteiros e carpinteiros, / da vila de Pontevedra, / aquí falta unha rapaza, / tendes que dar conta dela* (228). [Non temos claro de cal das dúas acepcións se trata]. [2 veces]
482. **dar** [u.p.] **leña** [a alguén] Baterlle, golpealo. *Alá pola medianoite / veu o marido de Inés: / pumba nunha, pumba noutra, / doulle leña a todas tres* (1105).
483. **dar** [u.p.] **mala vida** [a alguén] Tratalo mal, facelo sufrir. *Todos me din que te deixe, / que me has de dar mala vida: / onde irás, boi, que non ares / se non á cortaduría* (1031).
484. **dar** [u.p.] **o si** [a alguén] Aceptar unha proposición [de alguén], en especial a de casamento. *Canto hai que te non vin, / xa o camiño cría herbas; / agora veño saber / se me das o si de veras* (230). | *Non che dou o si, de veras, / nin digo que non tampouco, / que inda quero esperar / a ver se me vira outro* (653). [2 veces]
485. **dar** [u.p.] **palabra** (de algo) [a alguén] Facerlle unha promesa. *En Loureiro teño amores, / en Caroi non teño nada, / e na parroquia veciña / teño unha palabra dada* (347). | *Palabras, meu queridiño, / palabras, darei, darei; / palabras dareiche un cento / e ningunha cumplirei* (798).
486. **dar** [u.p.] **palla** [a alguén] Enganalo con boas palabras, darlle lería, darlle corda. *Do centeo sai a palla, / da palla sai o centeo; / amor que non é de gusto: / dálle palla a rego cheo* (330).
487. **dar** [u.c./u.p.] **que facer** [a alguén] Darlle traballo, ser laboriosa ou requirir [u.c.] moito esforzo. *Este pandeiro que toco / heino de rachar ao medio, / para darlle que facer / aos que están de parrafeio* (385).
488. **dar** [u.c./u.p.] **(tantas) voltas como (se fose) un sarillo** Dar moitas voltas. *Ao mozo que anda bailando / vaille caír o anillo, / dá tantas voltas á toa / como se fora un sarillo* (752).
489. **darse** [u.p.] **de perda** Botarse a perder, ficar sen as calidades que posuía. *Por baixo do lavadoiro / corre a auga, nace a herba; / xa che dixeran moitas veces / que te ibas dar de perda* (851).
490. **darse** [u.c.] **na man** [a alguén] Ter moito xeito, ser moi habilidoso nesa actividade. *Sei cantar e sei beilar, / todo se me dá na man; / tamén sei tocar a sacha / polo mes de san Xoán* (948).
491. **deitar** [u.p.] **na cama** [alguén] Ter relacións sexuais con el. *Eu son a de menos precio, / tamén ti non es a gala, / outro máis rubio que ti / déitocho na miña cama* (1099).
492. **desandar a roda** Mudar a sorte; mudar unha situación. *Te-lo sombreiriño dreito, / ben o podes pór de banda, / anque teu pai sea rico / tamén a roda desanda* (982). [Outro testemuño desta locución témolo en Lorenzo (1973):

- 113): *Non te rías de quen chora, / que é cousa que Dios condena; / pode desanda-la roda / e collerte a mesma pena*].
493. **dicir** [u.p.] **adeus** ([a algo ou a alguén]) Despedirse [de algo ou de alguén]. *Nunca me digas adiós / por ser palabra moi triste; / entre dous que ben se queren / custa moito despedirse* (682). [2 veces]
494. **dicir** [u.p.] **mal de** [alguén] Criticalo. *A moza que é caladiña / e non di mal de ninguén, / canto máis baixiño mira / cantos máis amores ten* (35).
495. **estar** [u.c.] **de Deus** Ser inevitábel, estar disposta por Deus. *Teño sono, teño sono, / voume deitar a dormir; / o que de Dios estiver / ás miñas mans ha de vir* (991).
496. ***facér** [u.p.] **a puñeta** [a alguén] Causarlle algún dano ou prexuízo, amolalo. *Sei cantar e sei beilar; / sei tocar a pandareta, / tamén sei facer a burla / de quen me fai a puñeta* (947). [Trátase dunha locución coloquial castelá. Algúns equivalentes poderían ser –naturalmente dependendo do contexto– alén das palabras empregadas antes na definición, as locucións verbais *ferrar unha mala partida*, *tocar o berimbao* ou *tocar o nabo* (VULG.) entre outras]
497. **facér** [u.p.] **de conta** [algo] Imaxinar, supor [algo]. *Foches falar mal de min / a xunto dos meus amores, / fai de conta que botaches / auga por riba de flores* (460).
498. **facér** [u.c./u.p.] **falta** [a alguén] Serlle necesaria. *Chamáchesme trigo limpo, / inda che teño algún xoio; / para contestar contigo / faime falta ter de todo* (264). [4 veces]
499. **facér** [u.c./u.p.] **mal** [a alguén] 1. Producir [u.c. a alguén] un efecto malo; sentar mal. *Non quero verzas con unto / nin patacas con aceite, / pra min non hai cousa boa, / asta me fai mal o leite* (667). 2. Causar [u.p. a alguén] dano. *San Antonio de Aguasantas, / casamenteiro das vellas, / ¿por que non casas as novas?, / que mal che fixeron elas?* (909).
500. **facér** [u.c.] **mellor conta** [a alguén] Convirllle máis, interesarlle máis, serlle máis proveitoso. *A miña galiña pinta / pon dous ovos cada día; / se me puxera máis outro / millor conta me facía* (30).
501. **facér** [u.p.] **o amor** [a alguén] Tratar de obter o amor desa persoa, cortexala. *Xan Guindán quere casar; / non ten a muller buscada, / foille facer o amor / á filla da tía Xoana* (1100). | *Xa che fixen o amor; / non teño máis que decir; / se me queres, dimo axiña / que me quero ir durmir* (1100).
502. **ilo** [u.p.] **andando** Irlle regular, nin moi ben nin moi mal [na vida, na saúde...]. *Fixen a cama no río, / vámolos así andando, / fixen a cama no río, / a auga vaina levando* (458).
503. **levar** [u.p.] **as cores** [a alguén] Facelo palidecer. *Casadiña de tres días, / ¿quen che levou os cores? / -Nin casada nin solteira / nunca chos tiven millores* (246). [Achamos a locución en Pérez Ballesteros (1979 a: 69): *Xaquinciño, Xaquinciño, / Xaquinciño, meu amor: / moitas terras andiveches, / ¿quen che levou a cor?*]
504. **levar** [u.p.] **no corazón** [algo ou alguén] Ter [por algunha cousa ou por alguén] un sentimento de amor, amizade, simpatía... e telo sempre presente. *Lévame no carro, leva, /*

- carreteiro de Padrón, / lévame no carro, leva, / lévame no corazón* (509).
505. **levar** [u.p.] **o corazón** [a alguén] / **roubar** [u.p.] **o corazón** [a alguén] Conseguir o seu amor ou cariño. *A Virxen da Peregrina / cando vai na procesión / ten un mirar tan mainiño / que me leva o corazón* (60). | *Pasei a Ponte Loureiro / cara ao rigueiro do Can, / o corazón mo roubara / unha nena do Batán* (812).
506. **levar** [u.c./u.p.] **o mesmo camiño** (que algo ou que alguén) Ter igual resultado. *Miña nai cando era moza / era a flor do romeo, / eu, como son fillo dela, / o mesmo camiño levo* (555).
507. **levar** [u.c./u.p.] **os cinco sentidos** [a alguén] Facelo actuar sen reflexión, facerlle perder a razón. *A parroquia de Loureiro / heina de fundir a tiros, / teño un mociño canela, / lévame os cinco sentidos* (44). [2 veces]
508. **mandar** [u.p.] **embora** [alguén] Despedilo. *O patrón mandoume imbora, / mais non foi por cousa mala, / só foi por mollar a pluma / no tinteiro da criada* (756). [É unha UF portuguesa].
509. **matar** [u.p.] **de rir** [alguén] Facelo rir moito. *As mociñas de Almofrei / matan a un de reír; / cando o cura dixo a misa / elas empezan a vir* (165).
510. **matar** [u.p.] **e esfolar** [u.p.] Ter o poder de decidir sen contar cos demais. *Non se reparte o consumo / sin intervención do demo; / el é quen mata i esfola / i o que goberna o concello* (670).
511. **matar** [u.p.] **o corpo** Acabar coa saúde. *Traballos, miña naiciña, / ¿para quen traballo eu? / Traballo, mato o meu corpo, / non teño nada de meu* (1032).
512. **mazar** [u.p.] **o lombo** [a alguén] Baterlle, darlle golpes. *Ten vergonza, ten vergonza, / cara de leite tallado, / inda che hei mazar o lombo / co temoeiro do carro* (984).
513. **morrer** [u.p.] **de fame** Pasar moita fame. *Namoreime dunha nena / porque ela cantaba ben, / agora morro de fame, / o cantar non me mantén* (641).
514. **non haber dúbida** ([de algo]) **1.** Ser evidente, ser absolutamente certo. *Carballedo é boa terra, / cadrou naquela baixura, / boa terra, boa xente, / eso si que non hai duda* (234). **2. non haber dúbida** Non haber queixa, non estar mal. *Eu querer, quéroche ben, / polo querer non hai duda; / quero que nos enterremos / ambos nunha sepultura* (436). [Coido que o primeiro exemplo tamén se pode entender co sentido da segunda acepción].
515. **non ser** [u.c.] **moito** Non ser estraña. *A raia do Sol, meniña, / á túa cama vai dar; / non é moito que eu te busque / cando o Sol te vai buscar* (50). [Recollido por Sobreira no século XVIII temos: *Murmuray murmuradores, / que sempre o habedes doyto, / murmurade dos casados, / que dos solteiros no he moyto* (Sobreira, 1979, 478)].
516. **non ter** [u.p.] **outro remedio** Non haber ou ter outra solución, estar obrigada [a algunha cousa]. [Ás veces vai seguida da conxunción *que*]. *Delgadiña da cintura / como a palla do centeo, / chégate a min, delgadiña, / que eu non teño outro remedio* (313).
517. **parecer** [u.p.] **unha rosa** Ser moi bonita. [Aplícase sobre todo a mulleres]. *Aldeña da Xesteira / é sitio de paseantes, / as mozas parecen rosas / e os mozos estudantes* (107).

518. **pasalo** [u.p.] Pasar o tempo de modo agradábel ou non, estar nunha situación agradábel ou desagradábel. *Cásate con muller fea, / se o queres pasar ben: / traballa como unha burra, / non cha namora ningún* (252).
519. **pasar** [u.p.] **o tempo** Facer cousas sen interese ou proveito, só para se entreter. *Adiós, feira de Famelga, / feira de pasa-lo tempo, / onde se van pasear / catro cabezas de vento* (71). [4 veces]
520. **pedilo** [un home a unha muller] EUF. Proporlle ter relacións sexuais con ela. *Eu pedinllo, ela doumo, / eu dela non teño queixa; / eu pedinllo, ela doumo / á sombra dunha carqueixa* (435). [3 veces]
521. **pedir** [u.p.] **conta** (de algo) ([a alguén]) Esixir explicacións (de algo [a alguén]). *Non quero ser muiñeiro, / nin varrer o tremiñado, / que despois no outro mundo / piden conta do roubado* (665).
522. **perder** [u.p.] **o tempo** Facer algo sen obter un resultado positivo. *A cantar ganei un carto, / a bailar o casamento; / alabadiño sea Dios / que inda non perdín o tempo* (3).
523. **petar** [u.c.] **na cabeza** [a alguén] Apetecerlle, antollárselle [esa cousa]. *O cura que me casou / tamén me puido velar; / se me peta na cabeza / volvereime a descasar* (728).
524. **pór** [u.p.] **a barriga redonda** [a alguén] Deixar [un home] grávida [unha muller]. *Agora que lle puxeches / a barriguiña redonda, / ou has de casar con ela / ou lle has de volver a honra* (81).
525. **pór** [u.p.] **a man** [a alguén] Tocar; apalpar [alguén]. *Tes o corpiño ben feito, / as pernas tamén serán, / dáme* *licencia, mociña, / que che quero pór a man* (1097). [Temos outro exemplo en Lorenzo (1973: 32): *A folliña da malvela, / a carrapata no chau; / faliñas as que quixeres, / pero non me has pór a mau*].
526. **quebrar** [u.p.] **as cordas do corazón** Sentir unha gran dor ou emoción. *Eu aquí nunca cantei, / eu aquí non canto, non; / teño medo de quebrar / as cordas do corazón* (404).
527. **quedar** [u.p.] **atrás** Ser inferior, ser menos. *Heime casar iste ano / anque sea cun rapaz: / dos rapaces san os homes, / non quero quedar atrás* (491).
528. **quedar** [u.p.] [sen algo ou alguén] **como a agulla sen liña** Ficar frustrada. *Toda miña vida andei / tras dunha costureiriña, / agora quedei sin ela / como a agulla sin liña* (1027).
529. **quedar** [u.p.] **por riba** ([de alguén]) Vencelo, superalo. *Anque cantes e recantes / e volvas a recantar; / anque cantes e recantes, / eu por riba hei de quedar* (130).
530. **retorcer a porca o rabo** [a algo] Ser a dificultade, ser o problema. *Calquera burro se casa, / calquera burro é casado; / manter fillos e muller / retórcelle a porca o rabo*. [Neste caso facemos unha importante modificación da cantiga. As tres edicións do Cantigueiro de Cotobade coinciden na seguinte forma: *Calquera burro se casa, / calquera burro é casado, / manter fillos e muller / retorcerlle á porca o rabo*. Nós, daquela, modificamos a vírgula despois de “casado” por un punto e vírgula e trocamos “retorcerlle” por “retórcelle” e “á porca” por “a porca”. Coidamos que debeu de haber unha mala interpretación ao ouvir a cantiga

ou ao escribila, posibelmente por descoñecemento da UF. Axúdanos a esta interpretación a seguinte canción recollida no libro *Cántigas, ditos, alcumes... da Ribeira Sacra* na páxina 48): *Pra comer, non teñas medo / que un home se poña bravo; / pero, pra traballar moito, / retórcele a porca o rabo*. Na mesma liña, achamos, citada por González García e Soto Arias (2016: 285), estoutra (recollida por Domingo Blanco en *A poesía popular en Galicia 1745-1885*): *Casar, calquera casa; / calquera burro é casado; / pero manter fillos e muller; / retórcele á porca o rabo*. Neste caso, como se ve, hai unha diferenza importante, que é “á porca” no canto de “a porca”. Nestas dúas versións, a conxunción “pero” axuda a que se manteña o sentido⁴¹].

roubar [u.p.] **o corazón** [a alguén] > 505

531. **ser** [u.c./u.p.] **todo** + substantivo Ter moita relevancia [nesa cousa ou persoa a parte ou o aspecto designado polo substantivo]. *Aparta, loureiro, / deixa claridá: / os mozos de agora / todo é falsedá* (144). | *Neste mundo todo é trampas, / eu tamén con elas vivo; / hanse de acabar as trampas, / eu hei de quedar perdido* (647). [3 veces]

532. **ser** [unha acción + outra acción] **todo un** Ser a mesma cousa. *Un solteiro me persigue, / un viúdo me vén buscar. / Todo che é un, miña filla : / non debes de reparar* (1038).

533. **servir** [u.p.] **o rei** Cumprir o servizo militar obrigatorio. *Choran meu pai e a nai / porque vou servir ao*⁴² *rei. / -Non chore, meu pai, non chore, / se non morro volverei* (267). | *Miña sogra morreu onte, / eu por ela non chorei; / chorarei polo meu fillo / se me vai servir ao rei* (581). [En Pérez Ballesteros (1979 b: 180) lemos: *Sirvir ao rei, quiridiña, / servir ao rei é regalo; / ¡non quero servir ao rei / nin d’a pé nin d’a cabalo!*].

534. **tanto dar** [u.c. a alguén] Serlle indiferente, non lle importar. *Non quero vaiá, / non quero vaiá, / non quero que me poñas / a man na saía, / que son casadá, / que son casadá, / que si fora solteira / tanto me dabá* (666).

535. **tentar o demo** [alguén] Ter unha mala tentación. *O demo tentoume a min / sempre que publico versos, / e as mozas que están pra diante / tamén as tentou o demo* (734).

536. **ter** [u.p.] **a lingua lixeira** Dicar o que pensa rapidamente e sen medo. *Teño unha herba na horta / que lle chaman a tixeira; / para contestar contigo / téñoche a lingua lixeira* (1000).

537. **ter** [u.p.] [alguén] **á porta como un feixe de leña** Telo a esperar sen lle facer caso. *Á túa porta me tes / como un feixe de leña, / espero pola resposta / que da túa man me veña* (59).

538. **ter** [u.p.] **entendido** [algo] Sabelo mais sen ter seguranza da súa certeza. *Te-lo chaleco de merda, / forrado con cagallóns, / polo que teño entendido, / os peidos son os botóns* (981).

⁴¹ Despois de redactadas estas notas, ao lle preguntar a Áurea Barreiro Rivas do Cachafeiro (Forcarei) sobre esta cantiga, recitoume desta maneira e confirmoume o significado da locución que aparece nela: “*Casar calquera se casa, / calquera burro é casado, / manter fillos e muller / retórcechelle a porca o rabo*”.

⁴² A pesar de que nos testemuños desta UF nos diferentes cancioneros achamos sempre este CD con preposición “a”, coidamos que é máis acorde coa gramática galega o uso sen preposición.

539. **ter** [u.p.] **un pé en** [algo ou algures]
Faltarlle pouco para chegar a ese lugar ou situación. *A muller do mariñeiro / pode contarse viúda, / porque ten un pé no mar / e outro pé na sepultura* (37).
540. **tirar** [u.p.] **polo xenio** [a alguén]
Provocalo. *Teño unha saqueta feita, / toda chea de cantigas, / se me tiran polo xenio / desátolle as baraciñas* (1010).
541. **traballar** [u.p.] **como unha burra**
Traballar moito. *Cásate con muller fea, / se o queres pasar ben: / traballa como unha burra, / non cha namora ninguén* (252). [Xeralmente a forma en feminino aplícase a mulleres e a forma en masculino a homes (*traballar como un burro*)].
542. **tremer** [u.c./u.p.] **como un figo maduro**
Tremer moito. *Unha vella enriba do muro / trémennlle os pés como un figo maduro* (1046).
543. **valer** [u.c.] **máis** ([a alguén]) (**que** outra cousa)
Ser mellor (ca ela), ser preferíbel. *Ponde leña nese lume, / que a verde non quere arder; / á muller de ruín home / máis lle valera morrer* (845). [3 veces]
544. **vir** [u.c.] **ás mans** [de alguén]
Conseguila. *Teño sono, teño sono, / voume deitar a dormir; / o que de Dios estiver / ás miñas mans ha de vir* (991).
545. **volver** [u.p.] **en si**
Recuperar a consciencia. *E despois volví en min, / e despois volví en min, / e non ama á súa señora / como me ha de amar a min* (336).

2.3.5. Locucións adverbiais

546. **a cabalo**
Montado nun cabalo. *Se o facés por zapatos, / meu amor, vinde a cabalo, / se o facés por diñeiro, / inda teño aquí un cruzado* (1097).
547. **a escondidas**
Sen ser visto, en segredo, ocultamente. *Súa nai que non quería / que a filla amoros tivese. / Amabamos a escondidas, / sin que a súa nai soubese* (1104). [A forma normativa é “ás escondidas”].
548. **á noite / de noite / pola noite**
Durante a noite. *O ferreiro vai no ferro, / a muller vai no carbón, / á noite, cando viñeren, / tocarán o violón* (740). | *Aldeíña da Xesteira, / cando eu a paseaba, / era de noite e chovía / pero eu non me mollaba* (106). | *Queridiña, donche os ollos, / rézalle a santa Lucía: / que chos cerre pola noite, / que chos abra polo día* (886). [2 + 13 + 1 = 16 veces]
549. **a non ser**
Indica a exclusión, canto á participación na acción expresada polo verbo, do termo que segue. *Eu mañán aquí non volvo, / que gasto solas de balde, / solo por ti, miña nena, / a non ser de vontade* (1097).
550. **a rastro como un cangrexo**
Arrastrándose ou arrastrando polo chan. *Por andar de parranda, / como me vexo: / coas pernas a rastro⁴³ / como un cangrexo* (847).
551. **a rego cheo**
En abundancia. *Do centeo saí a palla, / da palla saí o centeo; / amor que non é de gusto: / dálle palla a rego cheo* (330).
552. **a rolos**
Dando voltas sobre si mesmo, a rolar. *Botei un limón a rolos, / na túa porta parou, / cando o limón ten amoros / que fará quen o botou* (196).
553. **á tarde**
Durante a tarde, entre o mediodía e a tardiña. *Moito eu chorei /*

⁴³ A grafía nas tres edicións é “arrastro” mais adaptamos esta forma á norma oficial.

- o domingo á tarde, / que veña Lorenzo / que diga a verdade* (1096).
554. **á toa** Sen orde ningunha, sen lóxica ningunha, sen un criterio ou razón. *Ao mozo que anda bailando / vaille caír o anillo, / dá tantas voltas á toa / como se fora un sarillo* (752).
555. **algún día** Noutro tempo, noutro. *Fixen a cama no río / a cabeceira nun toxo; / algún día ben che quixen, / agora xa me das noxo* (456). [2 veces]
556. **alto como a estrela do norte** Moi alto, a moita altura. *Quen me dera estar tan alto / como a estrela do norte / para ver o que se pasa / en Pontevedra esta noite* (876).
557. **antes de onte** Antonte, no día anterior a onte. *A criada do cura / ten un neno / que naceo antesdonte⁴⁴ / antre o centeo* (8).
558. **ao desdén** Descoidadamente. *Se por cantar me pagaran, / faría por cantar ben; / pero, como non me pagan, / hei de cantar ao desdén* (937). [Un exemplo desta locución adverbial noutro contexto témola neste cantar recollido por Xoaquín Lorenzo (1973: 139): *Ramos de loureiro verde / botan follas ao desdén; / palabra de casamento / non lla días a ninguén*]
559. **ao gusto** [de alguén / seu] Segundo a vontade, desexo ou preferencia [de alguén]. *Carballeira do san Xusto, / carballeira do san Xusto; / naquela carballeiriña / hei de bailar ao meu gusto* (237).
560. **ao lombo** Sobre o lombo. *Pedreiros e carpinteiros, / pedreiriños polo menos, / collen os picos ao lombo, / deixan a criar os nenos* (827).
561. **ao lonxe** A unha distancia grande. *Amores ao lonxe, ao lonxe, / que ao preto calquera os ten, / eu tamén os teño lonxe / e correspóndenme ben* (121).
562. **ao mandado** [de alguén / seu] So as ordes [de alguén]. *Teño de plantar un pino / enriba do teu tellado; / cando o pino dea uvas / estarei ao teu mandado* (986). [Xoaquín Lorenzo (1973: 150) recolleu estoutra variante: *Teño plantado un piñeiro / por riba do meu tellado; / cando o piñeiro der uvas / estarei ao teu mandado*].
563. **ao medio** Pola metade, en dúas partes. *Este pandeiro que toco / heino de rachar ao medio, / para darlle que facer / aos que están de parrafeio* (385).
564. **ao mediodía** Durante o tempo en que o Sol está no seu punto máis elevado sobre o horizonte, contra as doce do día. *Anda, coxo, que che é noite, / busca pousada con día; / os coxos na miña terra / búscana ao mediodía* (124). [2 veces]
565. **ao menos** Como mínimo, aínda que non sexa máis que a cousa que se expresa. *Tantos novios que tiveche, / se os tiveras xuntiños, / faciache falta unha casa / ao menos de vinte pisos* (980).
566. **ao modo** [de alguén / seu] Ao estilo daquel ou daquilo que se menciona. *Mociñas da Corredoira, / hei cantar ao voso modo; / o día doce de marzo / é día de san Gregorio* (610).
567. **ao preto** A unha distancia pequena. *Amores ao lonxe, ao lonxe, / que ao preto calquera os ten, / eu tamén os teño lonxe / e correspóndenme ben* (121).
568. **ás escuras** Sen luz ningunha, na escuridade. *Cando eu era sancristán*

⁴⁴ Mantemos no exemplo a locución adverbial tal como aparece nas tres edicións.

- / *facía moitas figuras, / mollaba o pan no aceite, / deixaba o santo ás escuras* (206).
569. **cando o piñeiro dea uvas** IRÓN. Nunca. *Teño de plantar un pino / enriba do teu tellado; / cando o pino dea uvas / estarei ao teu mandado* (986).
570. **canto antes** O máis cedo ou o máis á présa posibel. *Cásate canto máis antes / co fillo de Pedro Conde* (1098).
571. **como terra** En abundancia, en cantidade. *Serra, compadre, / serra, comadre, / na madeiriña / do señor abade. / Ti coa lima, / eu coa serra, / xuntaremos / diñeiro coma terra* (961).
572. **como un demoño** Moito. *As señoras costureiras / que andan polas aldeas, / engordan como demonios / co pan das casas alleas* (177).
573. **como un papagaio** Moito. [Úsase con verbos como *falar* ou *repetir* e, xeralmente, con valor despectivo]. *Quen me dera ter a min / a gargantiña dun galo, / cantar como un reiseñor, / falar como un papagaio* (878). [Como “falar como un papagaio” ten un valor pexorativo ou despectivo, cremos que non ten moito sentido ese desexo da cantiga. Parece máis ben que se escolleu pola rima asonante con “galo”. Ou talvez teña un valor intensificativo simplemente].
574. **con día** Cando aínda é día, coa luz do Sol. *Anda, coxo, que che é noite, / busca pousada con día; / os coxos na miña terra / búscana ao mediodía* (124). [2 veces]
575. **cos ollos abertos** Vixilante, ben atento. *A lebre cando adormece / dorme cos ollos abertos; / dorme cos ollos cerrados / quen ten os amores certos* (18). [Cremos que nesta cantiga “cos ollos abertos” está usado en sentido recto; durmir dese xeito sería a maneira natural de o facer a lebre. Mais coidamos que ao mesmo tempo estase xogando co sentido figurado que sería aplicábel a aqueles que non teñen os amores certos, que non dormen tranquilos].
576. **de balde** Inutilmente, en van. *Eu mañán aquí non volvo, / que gasto solas de balde, / solo por ti, miña nena, / a non ser de vontade* (1097). [É máis frecuente que esta locución signifique a) Gratuito ou b) Gratis, gratuitamente].
577. **de broma** Para facer rir, sen intención seria. *E vai de broma, / e vai de broma; / e vai de broma, nena, / a noite toda* (341).
578. **de canto** De lado, inclinado. *Á beira de san Martiño / hai un carballo de canto, / arrandéase co aire / pra lle ir rezar ao Santo* (2).
579. **de cara a cara** Cara a cara, frontalmente, directamente. *Non me mires de reollo, / ese é mirar de traidor: / mírame de cara a cara / que son miradas de amor* (656).
580. **de costas** Coas costas para atrás, dando coas costas contra algo. [Úsase normalmente co verbo *caer*]. *O cura e mais a criada / foron ver os cabirtiños, / a criada foi de costas, / o cura foi de fociños* (720).
581. **de cu** Para atrás, sobre as nádegas. [Úsase normalmente co verbo *caer*]. *O cura foi ao muíño / co sombreiro na cabeza, / escorregáronlle os zapatos / e caeu de cu na presa* (722).
582. **de día / polo día** Durante as horas en que hai luz solar. *A muller do ferreiriño / moito traballiño leva, / de día malla no ferro, / de noite o ferreiro nela* (36).

- | *Queridiña, donche os ollos, / rézalle a santa Lucía: / que chos cerre pola noite / que chos abra polo día* (886). [3 + 5 = 8 veces]
583. **de fociños** De fronte e boca abaixo [Úsase normalmente con verbos como *caer* ou *ir*]. *O cura e mais a criada / foron ver os cabirtiños, / a criada foi de costas, / o cura foi de fociños* (720). **de lado** > 444
584. **de lonxe** Desde moita distancia. *Asubíame de lonxe / como a can que anda perdido, / eu non son perro de caza / que entenda por asubío* (183). [3 veces]
585. **de madrugada** Ao amañecer, moi cedo. *Pasei a Ponte Loureiro, / paseina de madrugada, / quen me a min quería ben / inda quedaba na cama* (816). [3 veces]
586. **de mala gana** Sen gana, a desgusto. *Muiñeira da ribeira, / muiñeira ribeirana, / muiñeira da ribeira / tócocha de mala gana* (626).
587. **de mañán / pola mañán** Nas primeiras horas da mañá ou durante a mañá. *Levantarme de mañán cedo / e coller a madrugada / e facer o chocolate / e levarllo ao home á cama* (1101). | *Rapariga do meu tempo, / chamácheme a min rapaz; / durme comigo unha noite, / pola mañán mo dirás* (892). [2 + 1 = 3 veces] **de noite** > 548
588. **de parrafeo** A conversar de forma informal. [Úsase con verbos como *estar*]. *Este pandeiro que toco / heino de rachar ao medio, / para darlle que facer / aos que están de parrafeo* (385).
589. **de patas para arriba** [Caendo] polo chan de maneira aparatosa *Era de inverno e chovía, / resvalou o tío Naranxo / e foi de patas pra riba* (1101).
590. **de pé** En posición vertical ou erguida, apoiándose nos pés. *Este noso maio / que maíño é, / este é o maíño / que anda de pé* (379). [4 veces]
591. **de *reollo** En sentido oblicuo. *Non me mires de reollo, / ese é mirar de traídor: / mírame de cara a cara / que son miradas de amor* (656). [A RAG, como podemos ver no seu dicionario en liña, considera incorrecta esta locución. No seu lugar temos, entre outras, “de esguello” ou “de través”. Unha cantiga parecida achámola en Rielo Carballo (1980: 42): *Non me mires de loceno, / non me mires de través, / mírame cara a cara, / que tanta cousa non es*].
592. **de risa** Para facer rir, sen intención seria. *Non sei se o dirás de risa / mais eu dígocho de veras* (1100).
593. **de roda / en roda** En círculo, ao redor. *O muíño anda de roda, / anda de roda a moer, / o cariño que che teño / ti inda o has de saber* (753). | *Meu muíño, meu muíño, / bota a fariña en roda, / a filla da muiñeira / ten un andar que namora* (549). | *Vai de roda, vai de roda, / vai de roda, darredor, / así fai o que ben baila, / así fai o bailador* (1057). [de roda: 5, en roda: 1 = 6]
594. **de todo** Completamente, totalmente. *Anque son tolo, / non son de todo, / merendei ben / e amolei o xogo, / e cobrei os cartos / do xabrón todo* (134).
595. **de veras** De verdade; en serio. *Canto hai que te non vin, / xa o camiño cría herbas; / agora veño saber / se me das o si de veras* (230). [3 veces]
596. **de vontade** Sen ser obrigado. *Eu mañán aquí non volvo, / que gasto*

- solas de balde, / solo por ti, miña nena, / a non ser de vontade* (1097).
597. **do revés** De maneira oposta á normal ou habitual. *O demo, cando rabea, / pon os cornos do revés; / rabea, demo, rabea, / que demo sempre o es* (733). [2 veces]
598. **dunha hora pra outra** De maneira repentina. *Amamos catorce meses / sin haber a novidade, / que dunha hora pra outra / doulle Dios a enfermidade* (1104).
599. **en busca** [de algo ou de alguén] Buscando [algo ou alguén]. *-Pra onde vas millo serodio? / -Vou en busca do temperán. / -Alcanzaralo na palla, / non o alcanzarás no gran* (862). [2 veces]
600. **en camisa** Só coa camisa, lixeiro de roupa. *Esta noite fun ao muíño / cun fato de mozas novas, / elas todas en camisa, / eu no medio coas cirolas* (359).
601. **en paz** Con tranquilidade. *Fun ao muíño con Paula, / fun ao muíño con ela, / fun ao muíño con Paula, / fun en paz e vin en guerra* (465).
en roda > 593
en van > 454
602. **frente a frente** De maneira directa, en fronte un do outro. *Non me mires frente a frente / que non quero ser mirada, / son fillas de moi bos pais, / non quero ser marmurada* (657). [A forma normativa é “frente a fronte”].
603. **na man / nas mans** 1. En poder ou baixo a dependencia [de alguén]. [Úsase con verbos como *caer, estar, pórse* ou *ter*]. *Teño un caravel na horta / con tres flores a bulir: / xa me tiveches na man / e deixáchesme fuxir* (993). 2. Dentro das posibilidades [de alguén] [Úsase co verbo *estar*]. *Canta, rula; canta, rula; / canta, rula, naquel souto; / coitadiño do que espera / polo que está nas mans doutro* (218). | *Adiós, miña queridiña, / que che me vou de serán, / se ti queres serme boa / tes o remedio na man* (73). [Sdo. 1: 2, Sdo. 2: 2 = 4]
604. **na (miña/túa...) vida** Nunca. *Na miña vida tal vin / na feira do Carballiño: / vintecinco estudantes / bebendo un vaso de viño* (636). [4 veces]
nas mans > 603
605. **nas uñas** [de alguén] Baixo o dominio, en poder [de alguén]. *Ai que piñeiro tan alto!, / ai que piñas máis maduras!, / ai que meniña bonita!, / quen che maderá nas uñas!* (98)
606. **no medio** Na metade, na parte central. *A parroquia de Loureiro / é moi digna de querer; / ten un loureiro no medio / que fumea sin arder* (43). [5 veces]
607. **nos brazos** [de alguén] 1. Soportando o peso cos brazos. *Fun ao muíño con Paula, / fun ao muíño con ela, / ela durmeo nos meus brazos, / eu dormín nos brazos dela* (466). 2. En relación amorosa [con alguén]. *Unha vez caín no río, / outra vez caín no mar, / outra caín nos teus brazos, / non me poden levantar* (1055). [Sdo. 1: 2, Sdo. 2: 1]
608. **nunha carreira** Nun espazo de tempo moi breve. *Pasei a Ponte Loureiro, / paseina nunha carreira, / boteille un tiro a unha lebre, / matei unha costureira* (818).
609. **para sempre** Definitivamente, indefinidamente. *Chamáchesme moreniña / á vista de tanta xente, / agora vaimos quedar / moreniña para sempre* (257). [2 veces]
610. **pola conta que me/che... ten** Pola miña/túa... conveniencia. *Ti a min queresme moito, / eu tamén che quero*

ben, / pero entregar non me entrego / pola conta que me ten (1014).

pola mañán > 587

pola noite > 548

611. **pola vida** Moito [Úsase co verbo *querer*]. *Viva a romboia! / Romboia viva! / Teño unha nena / que lle quero pola vida* (91). [2 veces]

612. **polo aire** Ás présas, rápido, lixeiro. *Fun ao muíño de meu compadre, / fun polo vento e vin polo aire; / esta é cousa de encantamento, / ir polo aire e vir polo vento* (468).

polo día > 582

613. **polo menos** Como mínimo, aínda que non sexa máis que [o que se expresa]. *Pedreiros e carpinteiros, / pedreiriños polo menos, / collen os picos ao lombo, / deixan a criar os nenos* (827). [2 veces]

614. **por conseguinte** Tamén, igualmente. *Rebordelo é boa terra, / Loureiro por consiguiente, / non pode haber boa terra / que produza mala xente* (893). [O sentido habitual desta locución é ‘como consecuencia do que se expresa, por tanto’, mais cremos que non é así nesta cantiga].

pouca cousa > 435

615. **pouco a pouco / pouco e pouco** De maneira continua mais lenta. [Tamén

se di **pouquiño a pouco e pouquiño e pouco**]. *Eu quixera o teu querer / pouquiño a pouco, morena; / cando chove miudiño / queda máis auga na terra* (439). | *Pasei a Ponte Loureiro, / paseina pouquiño e pouco; / choraba por meu irmán, / as penas eran por outro* (814). [1 + 1 = 2 veces]

616. **que Deus nos asista** IRÓN. Mal. *Da banda de alá do río / hai un lagarto con crista; / canta como un resiñol, / baila que Dios nos asista* (287). [Esta UF é orixinariamente unha fórmula para expresar o desexo de que non ocorra nada malo].

617. **que rabea** Moito; moi ben. *Este pandeiro que toco / é de pelica de ovella; / onte comía no monte, / hoxe toca que rabea* (384). [A forma normativa é “que rabia”].

618. **un pouco** Algo, en pequena medida. *Marmula, marmulador, / marmula de min e doutro; / no inferno hai unha cama / para descansar un pouco* (534).

619. verbo + **que** + mesmo verbo [esquema fraseolóxico] [Úsase para expresar reiteración]. *Eu ben vin estar o demo / a cabalo dunha bruxa: / o demo tira que tira, / a bruxa puxa que puxa* (408). [2 veces]

bruxa: / o demo tira que tira, / a bruxa puxa que puxa (408). [2 veces]

622. **a compás de** Seguindo o ritmo de; de acordo con. *Canta, miña pedra, canta, / a compás deste punteiro, / canta, miña pedra, canta, / faille compañía ao canteiro* (221).

623. **á conta de** Aproveitando certa circunstancia da persoa ou da cousa que se expresa. *Pasei por Madrid cantando / sin saber o que decía; / á*

2.3.6. Locucións prepositivas

620. **á beira de** 1. Nun lugar próximo a. *Á beira de san Martiño / hai un carballo de canto, / arrandéase co aire / pra lle ir rezar ao Santo* (2). 2. Próximo afectivamente a. *Despois que quixeches outras / achégaste á beira miña; / o que comeo a faneca / que coma tamén a espiña* (320).
621. **a cabalo de** Coas pernas abertas sobre alguén ou sobre algunha cousa. *Eu ben vin estar o demo / a cabalo dunha*

- conta do meu diñeiro / deprendín a cortesía* (825).
624. **a piques de** A punto de, próximo a. *Pasei o mar da Marola, / queridiña, por te ver; / arrisquei a miña vida / a piques de eu morrer* (820).
625. **á vista de** Na presenza de, diante de. *Chamáchesme moreniña / á vista de tanta xente, / agora vaime quedar / moreniña para sempre* (257).
626. **á volta de** (1) Ao redor de ou (2) despois de. *Anque che son das Mariñas, / son mariñán, / o fungueiro, meniña, / lévoa na man, / por si á volta da eira / me bóta-lo can* (132). [Non temos claro de cal das dúas acepcións se trata].
627. **a xunto de / xunto de** Indica proximidade. *Foches falar mal de min / a xunto dos meus amores, / fai de conta que botaches / auga por riba de flores* (460). | *Moito lle quero a mi madre, / moito máis é de razón, / que me trouxo nove meses / xunto do seu corazón* (614). [3 + 1 = 4 veces]
628. **antes de** Nun momento anterior a. *O anelo que me diches / heino de pisar cos pés, / antes de casar contigo / hei de saber quen ti es* (691). [2 veces]
629. **ao lado de** Nun lugar próximo a. *Corre a auga do meu peito / por un cano de marfín, / para regar esta rosa / que teño ao lado de min* (277).
630. **ao pé de** Nun lugar próximo a. *Amores ao pé da porta / eu non os podo tomar; / como os gatos en xaneiro / que non fan senón fungar* (122). [4 veces]
631. **ao redor de / arredor de** Por toda a parte exterior de, dándolle a volta a. *Moitas voltas dá a auga / ao redor daquel outeiro, / tamén as dá Manoeliño / coa filla do ferreiro* (612). | *Cantas voltas dá a auga / arredor do ameneiro, / cantas voltas daba eu / por ter o amor canteiro* (225).
632. **atrás de / tras de** 1. [Indica localización de posterioridade no espazo respecto do que se expresa]. *Anselmo de Vilanova / era o noivo que tiña, / púxose tras dunha reixa / para mirar que facía* (138). 2. [Indica que se segue ou se persegue algo, ou conseguir algo]. *A folla do alcipreste / ela de verde non roxe; / traballiño pode ser / correr atrás de quen foxe* (14). | *Toda miña vida andei / tras dunha costureiriña, / agora quedei sin ela / como a agulla sin liña* (1027). [atrás de: 2, tras de: 3]
633. **baixo de / debaixo de** Nun lugar inferior a. *Por baixo do limoeiro / non pode apañar a folla; / inda non ten o proveito / e xa lle botan a sona* (852). | *Debaixo do limoeiro, / onde están presos os cans; / para contestar comigo / tes que ir lavar as mans* (310). [3 + 13 = 16]
634. **camiño de** En dirección a, dirixíndose para. *Vexo Vigo, vexo Cangas, / tamén vexo Redondela, / vexo a Ponte Sampaio / camiño da miña terra* (1077).
635. **cara a** En dirección a. *Pasei a Ponte Loureiro / cara ao rigueiro do Can, / o corazón mo roubara / unha nena do Batán* (812). [3 veces]
636. **da man de** Por mediación de, da persoa. *Á túa porta me tes / como un feixe de leña, / espero pola resposta / que da túa man me veña* (59). | *O carballo dá a landra / e por baixo a cardén / así se toman as cousas / como da man de quen vén* (704). [3 veces]
- debaixo de** > 633
637. **dentro de** 1. No interior de. *Miña Virxen de Aguasantas / ten unha*

vidreira nova; / dentro daquela vidreira / ten un meniño que chora (604). **2.** Despois de que se cumpra [un período de tempo]. *Ábreme a porta, Rosiña, / déixate de tonterías / que me hei de casar contigo / dentro de moi poucos días* (66). [9 + 1 = 10]

638. **despois de** Nun tempo posterior a. *Se queres que o carro cante, / móllalle o eixo no río; / despois do eixo mollado / canta como un asubío* (942). [2 veces]

639. **detrás de** [Indica localización de posterioridade no espazo respecto do que se expresa]. *Eu ben vin nacer o Sol / por detrás daquel outeiro; / non me poñas tanta palla / que non son ningún palleiro* (411). [4 veces]

640. **diante de** En fronte de. *Por cantar catro cantares / diante da porta do muíño, / déronme duas apertas / e mais moéronme o trigo* (853).

641. **en vez de** En lugar de. *Arrimeime a un pino verde / por ver se me consolaba, / e o pino como era verde / en vez de cantar choraba* (159).

642. **encima de** Nun lugar superior respecto de algo. *Eu ben vin estar o moucho / encima dun amieiro / coa subela na man / deprendendo a zapateiro* (409). [2 veces]

643. **enriba de / riba de** Nun lugar superior respecto de algo. *Eu ben vin estar o*

moucho / enriba daquel penedo: / non che teño medo, moucho, / moucho, non che teño medo (410). | *Teño unha herba na horta, / pasa por riba do muro; / se o teu cariño é leal, / o meu tamén é seguro* (998). [3 + 5 = 8 veces]

644. **na cas de** En cas de, na casa de. *Se queres aquí, aquí; / se queres alá, alá; / se queres na cas do cura, / na cas do cura será* (938). [Esta locución úsase normalmente sen artigo (en cas de)].

645. **no medio de** Na metade de, na parte central de. *No lugarciño de Insuela / amores hei de tomar: / ou no alto, ou no fondo, / ou no medio do lugar* (649). [4 veces]

646. **par de** Ao lado de, xunto a. *O Abade de Cerdedo / ten unha vena de louco; / señor san Xoán de Cerdedo, / non o poña par⁴⁵ do outro* (687).

647. **por causa de** Tendo como causa a cousa ou persoa que se expresa. *Rachaches a saia, / tundas que levache; / por causa da saia / na casa quedache* (891). [6 veces]

riba de > 643

tras de > 632

xunto de > 627

⁴⁵ Na primeira edición e mais na terceira figura “para”, cousa que non ten sentido. Na segunda foi corrixido por “par”.

2.3.7. Locucións conxuntivas

648. **a mais / e mais 1.** [Une palabras, frases ou oracións e expresa suma]. *Anque cante toda a noite / eu a mais a compañeira; / anque cante toda a noite, / non arreamos bandeira* (129). | *Esta noite e mais a outra / e mais a outra pasada, / abalei unha pereira / que nunca foi abalada* (357). **2.** [Indica unha limitación ou oposición ao dito]. *O carballo dá a landra / a mais non*

dá cousa boa; / cada un dá o que ten / asegún é a persona (703). | *Xa non ten ferriñas, / ferriñas non ten, / xa non ten ferriñas / e mais toca ben* (1091). [Sdo. 1: a mais 1, e mais 32; Sdo. 2: a mais 1, e mais 2 = 36]

649. **antes de que / antes que** [Indica tempo pasado ou anterior ao momento de que se fala ou en que se fala]. *Sementei millo miúdo / no colo dunha*

rapaza, / teño de ir polo mundo / antes de que o millo naza (953). | *Meniñas do meu lugar, / vinde buscar o tangano, / se habés de vir, vinde logo, / antes que faga máis dano* (547).

650. **así que** Logo que. *Así que lle veu as pernas / xa cambeou de parecer: / que dote nin que centella, / o que importa é ter muller* (179).

651. **des que / desde que** [Indica o momento a partir do que ocorre algo]. *Eu cantar cantaba ben / e tiña moi linda voz, / e non sei quen ma levou / des que me xuntei a vós* (413). | *Eu collín a flor da xesta / que é a primeira que vén; / desde que te vin a ti / non ameí a máis ninguén* (423). [des que: 2, desde que: 2]

652. **despois que** [Indica tempo posterior respecto doutro]. *Despois que quixeches outras / achégaste á beira miña; / o que comeo a faneca / que coma tamén a espiña* (320).

2.4. Fórmulas

657. **alá vai** (+ u.p/u.c.) [Dise para se lamentar dunha perda]. *Escribírame unha carta / se a ti superas ler: / se lla dás a ler a outro, / alá vai o ben querer* (354).

658. **así Deus me favoreza** [Úsao unha persoa para reforzar a veracidade do que di]. *Pensas que che quero moito / porque miro para ti: / así Dios me favoreza / como me río de ti* (830).

659. **boas noites (nos dea Deus)** [Úsao unha persoa para saudar e despedirse pola noite ou cando se vai deitar]. *-Boas noites, tía Xoana. / Onde lle vai a rapaza?* (1100). | *Eres alta como un ovo, / redonda como unha noz, / branca como chocolate: / boas noites nos dea Dios* (349). [No contexto da segunda canción, esta fórmula parece posta aí

e mais > 648

653. **en canto** Así que. *Cinco sentidos che temos / e os cinco necesitamos, / todos os cinco perdemos / en canto nos namoramos* (271).

654. **para que** [Indica finalidade]. *Nas ondas do teu cabelo / heime botar a afogar, / pra que diga o mundo enteiro / que hai ondas máis que no mar* (645). [para que: 3, pra que: 6 = 9]

655. **por máis que** [Indica a imposibilidade de conseguir algo aínda que se insista e se faga todo o posíbel por conseguilo]. *Alcipreste non se rega / porque na lentura nace; / amor firme non se olvida / por máis traballos que pase* (105).

656. **tanto... que...** [Introduce unha consecuencia]. *Ai, Maruxiña, / por Deus, dáme un bico, / tanto che quero / que xa non me explico* (100).

para que o derradeiro verso rime (rima asonante) con “noz”]. [boas n.: 3, boas n. nos dea D. 1 = 4 veces]

660. **bon día / bos días (nos dea Deus)** [Úsase para saudar desde a mañá até a hora de xantar ou como resposta a quen nos saudou]. *Bon día, ó⁴⁶, Xuliana, / co teu corpiño apertado* (1103⁴⁷). | *Buenos días, caballero, / felices las madrugadas, / na que Dios así non quixo / que non fose a túa dama* (1099). | *Buenos Días nos dea Dios / e tamén*

⁴⁶ Véxanse as notas 11 e 13.

⁴⁷ Na composición 1103 hai trazos dialectais que non se corresponden cos do galego occidental, xerais neste cantigueiro, son *bon* e *tu*. Alén diso, a presenza do substantivo “copo” e de “seu don Xorxe” parece suxerir o influxo do portugués. O pronome tónico “tu” para a segunda persoa só se dá outra vez en todo o cantigueiro.

- as madrugadas, / meniña que estás na horta / apañando as maravallas* (1097). [bon día: 2, buenos días: 1, buenos días nos dea Deus: 4 = 7]
661. **catro cornos para ti/el...** [Úsase para negar ou para rexeitar algo]. *A pasar o rigueiriño / díxenche que si, que si, / desde que o tiña pasado / ¡catro cornos para ti!*⁴⁸ (45).
662. **como che/vos... vai?** [Úsase para saudar ou para preguntar pola saúde, o traballo etc.]. *Agora xa non se estila / pedir as fillas aos pais, / entras a porta pra dentro: / -Meu sogro, ¿como vos vai?* (83).
663. **deixa/deixade... chover** [Úsase para expresar indiferenza ou desinterese]. *Dicen que chove, que chove, / se chove deixa chover; / eu ben sei da ala piñeira / onde me hei de esconder* (321). [Non temos claro neste caso se estamos ante o uso desta fórmula. Un caso en que si o é témolo neste fragmento d'*A gaita gallega*, de Xoán Manuel Pintos: *Deixa chover, Pedro, que por hoxe: // Ante leves ergo pascentur in aethere cervi, / et freta destituent nudos in littore pisces* (Pintos, 1853: 383)].
664. **demo/diaño de + nome** [Úsase para se referir a alguén ou a algo despectivamente]. *Eu caseime cunha vella / por causa da fillarada; / pero o demo da vella / sempre me andaba preñada* (417). | *O diaño do chirlomirlo / onde foi facer o niño: / á oliveira do adro / no máis alto ramalliño* (737).
665. **Deus che/lle... dea sorte** [Dise para desexar boa sorte]. *Dios che dea tanta sorte / como ao*⁴⁹ *meu cabalo negro; / sete anos tivo a sarna / e morreo do xarampelo* (326). [Pola comparación co cabalo, parece que nesta cantiga o uso da fórmula é humorístico].
666. **Deus che/lle... pague (+ CD)** [Dise para mostrar agradecemento]. *Á Virxen da Peregrina / funlle limpar a capela, / Ela díxome dende o alto: / Dios che pague, miña nena* (63). | *Dios llo pague a miña nai / que me puxo a costureira, / vén a chuvia, non me molla, / vén o Sol e non me queima* (329).
667. **Deus me/nos dea paciencia** [Úsase para expresar resignación]. *Dios che me dea pacencia / con esta miña muller, / que non fai o que eu lle mando, / solamente o que ela quer* (327). [A forma “paciencia”, aínda que é bastante corrente, non é a normativa. A RAG recolle “paciencia”].
668. **Deus te/vos... axude** [Díu unha persoa cando encontra outra ou outras a traballar]. *Por aquí pasou un home, / non dixo: “Dios vos axude”; / por aquí ha de volver / derreado e sen saúde* (849). [Temos a mesma UF nesta cantiga: *-Dios t’axude, Mingo Méndez, / ¿ti qu’ estás aí facendo? / -Estou tremando deste valo / que parés qu’está caendo* (Pérez Ballesteros (1979 c: 107)].
- diaño de + nome > 664**
669. **e logo** [Úsase para engadir énfase nunha interrogación, ao principio da frase]. *-Xa fai un pouqueniño / que estou quentando as canelas. / -E logo tes moito frío?* (1100).
670. **e todo** [Úsase para reforzar o que se di; vai ao final da oración e equivale a *mesmo*. *Sei dun niño dunha melra / no cañoto dun repolo; / deron as nenas con el, / levaron cañoto e todo* (949). [2 veces]

⁴⁸ Os signos de admiración non aparecen en ningunha das edicións.

⁴⁹ Nas tres edicións sen contracción: “o meu cabalo”.

671. **fai/facede... o favor** (de + ORACIÓN) [Expresión de cortesía con que se pide algo]. *Eu non son ningunha burra / que teña que rexistar; / se vires con esa idea, / fai o favor de marchar* (430).
672. **felices as madrugadas** [Úsase para saudar pola mañá ou para responder a un saúdo como “bos días”]. *Buenos Días nos dea Dios, / felices las madrugadas, / meniña que estás na horta / apañando as maravallas* (1099). | *-Buenos días, caballero, / felices las madrugadas, / na que Dios así non quixo / que non fose a túa dama* (1099). [Dáanos a impresión de que esta UF é unha especie de complemento ou continuación de “bos días”. Por outra parte, por aparecer nun romance e co artigo castelán, podería tratarse dunha UF castelá. Unha especie de variante (*e tamén as madrugadas*) témola noutros tres casos. Un deles é o seguinte: *-Boenos días nos dea Dios / e tamén as madrugadas / meniña que estás na horta / apañando as maraballas* (1097). De por parte achamos no Cantigueiro Popular da Limia Baixa, de Xoaquín Lorenzo, outra variante, mais desta vez en dúas cantigas de catro versos: *Dios che dea os boenos día, / millores as madrugadas, / mociña que andas na horta / collendo maravalladas* (páx. 70). | *Dios che dea os buenos días, / millores as madrugadas, / mociña que andas na horta / collendo nas avelairas* (páx. 71).]. [2 veces]
673. **grazas a Deus que cocemos catro panciños e cinco debemos** [Utilízase, cando algo non sae todo o ben que se esperaba, para atenuar o aspecto negativo. Funciona como unha especie de autoconsolación⁵⁰]. *Gracias a Dios que cocemos / catro panciños / e cinco debemos* (472). [Coidamos que non se trata dunha cantiga senón dunha fórmula que aparece sen contexto. Tamén pode ser que falten algúns versos cos que si faría parte dunha cantiga].
674. **loado sexa Deus 1.** [Úsase para expresar admiración ou satisfacción, ás veces ironicamente]. *A cantar ganeí un carto, / a bailar o casamento; / alabadiño sea Dios / que inda non perdín o tempo* (3). **2.** [Úsase para saudar]. *Alabado sea Dios, / agora lles vou contar / un contiño moi bonito, / moito lles ha de gustar* (1101).
675. **mal raio (de Deus) mate/parta + CD! / un raio (de Deus) parta + CD!** [Utilízase para se queixar de alguén ou para lle desexar mal]. *O gaiteiro de Soutelo, / mal raio de Dios o mate, / non quere tocar a gaita / sin tomar o chicolate* (741). | *Unha vella moito vella / cun peido matou a outra, / malo raio parta á vella, / que forza ten na petouta* (1053). | *Teño unha herba na horta / que lle chaman vaina ver; / un raio de Dios te parta / se volves a responder* (1004). [3 veces]
676. **moi felices**⁵¹ [Dise como resposta a saúdos como “bos días” ou “boas noites”. *-Boas noites, miña dama, / aquí tes o teu Naranxo.* | *-Moi felices -lle contesta- / séntate aquí ao meu lado* (1101). [Acerca desta expresión só achamos a seguinte información de Eladio Rodríguez (1960): **¡felices!** Frase de saludo, elipsis de felices días. A veces se antepone el adv. moi: ¡Moi felices!].

⁵⁰ Esta definición collémola de Maite Veiga Díaz (1996). A variante que esta autora recolleu en Castro de Rei é “Gracias a Dios que hoxe cocemos / catorce pas e quince debemos”.

⁵¹ Cotexar a UF **felices as madrugadas**.

677. **nunca Deus me dera** [Dise para expresar contrariedade] *-Xa fai un pouqueniño / que estou quentando as canelas. / -E logo tes moito frío? / Ai, nunca Dios che me dera! / Non sei se me irás quecer / agora prá primavera* (1100).
678. **por Deus** [Dise para expresar súplica]. *Ai, Maruxiña, / por Deus⁵², dáme un bico, / tanto che quero / que xa non me explico* (100).
679. **que demoro!** [Úsase para dar énfase ao que se di]. *Hei de ir casar a Caroi, / ¡que demoro⁵³ pode ser! / anque non haxa máis, / pataquiñas ha de haber* (477). [Temos esta UF na seguinte canción recollida por Pérez Ballesteros (1978 b: 82): *Heime de casar n' aldea, / ¡que demoro podrá ser! / anque non haxa milliño, / pataquiñas ha d' haber*. “Demoro” é un eufemismo de “demo”].
680. **que + substantivo + nin (que) + *centella** [Úsase para enfatizar o rexeitamento ou a negación dalgunha cousa]. *Así que lle veu as pernas / xa cambeou de parecer: / que dote nin que centella, / o que importa é ter muller* (179). [A RAG non admite o substantivo “centella”. Unha UF equivalente é **que + substantivo + nin (que) + raios**].
681. **que te/o... leve o demo / xa te/o... poden... levar os demos** [Dise para mostrar rexeitamento ou desprezo]. *Vai, vai que te leve o demo, / vai, vai que vai levar, / vai, vai que te leve o demo, / a ti e a túa nai* (1059). | *Santa Marta das Estacas, / San Lorenzo de Fornelos; / ao abade de Forzáns / xa o poden levar os demos* (923). [5 + 1 = 6 veces]
682. **queda/quedade... con Deus** [Dí, para se despedir de quen se vai, a persoa que fica]. *A Luna estase pondo, / os tellados xa fan sombra; / eu voume prá miña cama, / quédate con Dios, Paloma* (22).
683. **queira Deus + CD** [Dise para expresar o desexo de que algo ocorra]. *O día que eu me case / queira Dios non apareza / nin cura, nin sancristán, / nin as chaves da eirexa* (736).
684. **quen me/che... dera (+ CD)** [Dise para expresar o desexo de ter ou de que suceda a cousa que se expresa]. *De Lisboa me mandaron / tres peras nun ramalliño, / quen che me dera saber / quen me ten tanto cariño* (298). [18 veces]
685. **sabe Deus (+ CD)** [Utilízase para ponderar a incerteza de algo]. *Sabe Dios de hoxe nun ano / onde estará o meu corpo: / ou aquí, ou noutro lado, / ou na sepultura morto* (900). [4 veces]
686. **santo Antonio te/vos... defenda** [Úsase para desexar boa sorte]. *Pasei a ponte do Porco, / paseille a man polo lombo: / san Antonio te defenda, / porquín que estás ben gordo* (811). [2 veces]
687. **se Deus quer** [Dise para expresar a esperanza de que algo aconteza]. *Tamén o Sol é casado, / tamén o Sol ten muller, / tamén ti, miña meniña, / serás miña, se Dios quer* (976). | *Toca pandeiriña, toca, / na voda de miña*

⁵² Na primeira edición lemos “por Dios” e a partir da segunda aparece “por Deus”. Por outra parte, na terceira corrixiuse “tanto che quero” por “tanto te quero”. Esta corrección é innecesaria pois este verbo, con este significado, úsase tanto con dativo como con acusativo.

⁵³ A versión que preferimos é a da primeira edición. As outras dúas difiren desta no segundo e cuarto versos: *Hei de ir casar a Caroi, / que demoro poder; / anque non haxa máis / pataquiñas has de haber* (2ª e 3ª ed.).

- prima, / que, se Dios quer e non chove, / tamén tocarás na miña* (1023). [A RAG prefere a forma “quere”].
688. **ten boa traza** [Úsase para expresar contrariedade ou lixeiro desgusto]. *Miña sogra, cando rifa, / ponse no medio da casa: / ela dime: “bota fóra”, / eu digo: / “ten boa traza”* (574).
689. **ten/tende... vergonza** [Úsase para mandar calar alguén]. *Miña nai doume unha tunda / co aro dunha peneira, / miña nai, teña vergonza / da xente que vén da feira* (561). [5 veces]
- un raio (de Deus) parta + CD!** > 675
690. **vai/ide... á merda!** [Exclamación de rexeitamento con que se lle di a alguén que se vaia ou deixe de molestar]. *Vai á merda, vai á merda, / xa te podes ir andando, / xa comeches a cebola / xa te vas esforricando* (1056). [3 veces]
691. **vaia que + ORACIÓN** [Úsase para dar énfase a algo]. *Heiche de dar uns pendientes / anque custen cen réas; / para que digan os mozos: / ¡vaia que pendientes tras!* (482).
692. **vaite/idevos... de aí!** [Diselle a alguén que está a importunar]. *Vaite de aí, pioloso, / andas cheo de piollos / e vén o aire de riba / pódenos encher a todos* (1061). [3 veces]
693. **vállame/nos Deus!** [Dise para expresar admiración, sorpresa, desgusto ou resignación]. *A dama que anda no baile / ten no mandil unha rula, / o galán que anda coela / ¡válgame Dios que hermosura!* (12). | *Válgame Dios, ó, río, / qué grande vas; / encoméndome a Dios / e dou volta atrás* (1062). [O valor que ten esta UF nos dous exemplos é o de admiración]. [2 veces]
694. **vállame/nos o Sacramento!** [Dise para expresar admiración ou sorpresa]. *Non sabedes unha cousa, / ¡válgame o Sacramento!, / eu acabo coa zanfona / e rebéntome do peito* (669).
695. **vállate/o... o demo!** [Dise para expresar admiración ou sorpresa]. *Unha vella cagou clavos, / outra cagou ferraduras; / válgavos o demo, as vellas / cagás as cousas ben duras* (1045).
696. **vállate/o... Xuncas!** [Dise para expresar admiración ou sorpresa]. *Unha vella moito vella / dun peido matou a outra; / válgate Xuncas, ó, peido, / que me saliches de forza* (1050). [Segundo Eladio Rodríguez (1961), Xuncras é un eufemismo popular para designar a Xudas. Neste caso a variante é “Xuncas”, que nas tres edicións aparece con minúscula. Modifico tamén, por me parecer a solución lóxica, os dous últimos versos, que nas diferentes edicións era “válgate xuncas o⁵⁴ peido / que me saliches de forza”].
697. **xa me entendes** [Diselle a quen está informado dun asunto e sabe de que se trata para evitar unha explicación]. *Alá enriba, non sei onde, / á porta de non sei quen, / encontrei con xa me entendes, / non llo digas a ninguén* (48). [A cantiga do exemplo é puramente lúdica e non podemos dicir con total certeza que nela a UF comentada teña o valor que tería nun contexto normal].
- xa te/o... poden... levar os demos** > 681

⁵⁴ Véxanse as notas 11 e 13.

2.5. Refráns

698. **a muller que come a nata non pode ter a manteiga** [Non se pode gastar e ter ao mesmo tempo⁵⁵]. *San Lorenzo de Fornelos, / santa Marta de Ortigueira, / a muller que come a nata / non pode ter a manteiga* (918).
699. **acabáronse as vendimas e veñen as esfoladas, para comer coas mozas catro castañas asadas** [Despois das vendimas vén o tempo das esfoladas que, terminada a faena, acaban con festa e cómense castañas]. *Acabáronse as vendimas / e veñen as esfoladas, / para comer coas mozas / catro castañas asadas* (68).
700. **alcipreste non se rega porque na lentura nace** [Non é preciso regar o ciprés]. *Alcipreste non se rega / porque na lentura nace; / amor firme non se olvida / por máis traballos que pase* (105).
701. **non hai cousa máis humilde que o amor cando pretende** [Quen quere conquistar outra persoa evita ser soberbio]. *O caravel cando nace / de pequenino recende; / non hai cousa máis humilde / que o amor cando pretende* (702).
702. **o que comeu a faneca que coma tamén a espiña** [Quen se beneficia dalgunha cousa debe sufrir tamén as molestias que ocasiona]. *Despois que quixeches outras / achégaste á beira miña; / o que comeo a faneca / que coma tamén a espiña* (320).
703. **o que dá a cepa torta a uns faille doer a cabeza e a outros dar a volta** [Fai referencia aos efectos do viño]. *O que dá a cepa torta, / o que dá a cepa torta; / a uns faille doer a cabeza / e a outros dar a volta*⁵⁶ (762).
704. **o que escoita de si oe** [Quen escoita conversas alleas arríscase a ouvir que falan mal del]. *O que escoita de si oi / á*⁵⁷ *porta deste muíño, / o que escoita de si oi: / volve a coller o camiño* (763).
705. **o que forra sempre ten** [Cómpre aforrar para ter reservas]. *O que forra sempre ten, / tamén o forrar é bo, / o sombreiro que leva o novio / era do pai do avó* (765).
706. **os fillos da miña filla meus netiños son; os da miña nora, ou serán ou non** [Acostúmase preferir os fillos das fillas aos dos fillos pois tense a certeza de que son netos]. *Os fillos da miña filla, / meus netiños son; / os da miña nora, / ou serán ou non* (792).
707. **onde hai fume, lume hai** [Polos efectos podemos chegar ás causas]. *Onde hai carozos hai fume, / onde hai fume, lume hai; / onde hai parrandas de noite / forza de cariño hai* (789).
708. **onde irás, boi, que non ares se non á cortadoría** [Vaías onde fores terás que traballar e pasar dificultades]. *Todos me din que te deixe, / que me has de dar mala vida: / onde irás, boi, que non ares*⁵⁸ */ se non á cortaduría* (1031).
709. **por que non casas, Pedro? Por que non casas, Xan? As que me dan non as quero, / as que quero non mas dan**

⁵⁵ Así é como explica Elixio Rivas o refrán “A muller que vai á nata, non ten parte na manteiga” [Rivas (1978: 115)].

⁵⁶ Ferro Ruibal (2018: 127) recolle unha variante deste refrán: *O viño é fillo da cepa torta: a unhos déitaos i-a outros non lles deixa atopar a porta.*

⁵⁷ Nas dúas edicións en que aparece esta cantiga, segunda e terceira, “a” vai sen acento gráfico.

⁵⁸ Nas tres edicións lemos “are” no canto de “ares”, mais debe tratarse dunha gralla pois “irás” está en segunda persoa e, por tanto, a concordancia pide “ares”.

[Sempre hai un inconveniente]. *Por que non te casas, Pedro; / por que non te casas, Xan? / -As que me dan non as quero, / as que quero non mas dan* (857).

710. **quen canta o seu mal espanta** [Cantar ou divertirse alivia os males]. *Quen canta seu mal espanta, / quen chora máis o aumenta; / eu tamén estou cantando / cun dolor que me atormenta* (874).

711. **quen mal anda mal acaba** [Unha vida desordenada leva a un mal final]. *Manuel anda no monte / coa chaqueta romendada, / déixate andar; Manuel, / quen mal anda, mal acaba* (517).

712. **quen ten fillos ten traballos** [Os fillos son fonte de preocupacións para os pais]. *Quen ten piñeiros ten piñas, / quen ten piñas ten piñóns, / quen ten*

fillos ten traballos, / quen ten xenros ten ladróns (885).

713. **sardiña que o gato leva, aquela levada vai** [Refírese a situacións en que unha perda xa non ten remedio]. *Sardiña que o gato leva / aquela levada vai; / heite de levar, meniña, / do poder de túa nai* (930). [Eladio Rodríguez (1961) recolle *Sardiña que leva o gato, tarde ou nunca volve ao prato e Sardiña que o gato leva, gandida vai*].

714. **sarna con gusto non pica** [Cando se fai algo por gusto, non importan as molestias que ocasione, pois compensa a satisfacción de o facer]. *Primeiro quixen a Pepa, / despois quixen a Marica, / agora quérate a ti: / sarne con gusto non pica* (865).

5. Anexo

Cadro de vixencia das unidades fraseolóxicas

	Vixentes		Non vixentes
2.2. Colocacións			
2.2.1. Substantivo (suxeito) + verbo			
64	abanar un abanador abrir + [flor (caravel)] acender unha luz alumar a Lúa arrandearse + [árbore (oliveira)] asubiar + [ave (galo, melra)] berrar + [animal (becerro)] cantar + [ave (cuco...)] cantar un carro chegar o tempo [de algo] cortar + [ferramenta cortante (...)] dar o aire/vento [a algo] darse + [froito dunha planta (...)] doer + [parte do c. (...)] [a alguén] enamorar(se)/namorar(se) + [p.] entrar pena [a alguén] estilarse + [costume (pedir a filla)] facer/haber + [período de t. (...)] facer/ir + [circ. clim. (aire...)] ferver + [líquido (caldo)] fungar un gato [a alguén] gustar + [comida (...)] [a alguén] gustar + [p. (meniña)] [a alguén] haber + [div. col. (festa, serán)] haber + [fenóm. atmosf. (orballo)] irse + día/noite ladrar un can ou cadelá ([a alguén]) madurar + [froito (castaña)] manter un alimento [alguén] moer o muíño ([a gra]) nacer + [animal ou p. (marido...)] nacer + [astro (Sol)] nacer auga nacer + [planta (alcipreste...)] parir + [muller (nai...)] ([un fillo]) pegar a risa [a alguén] picar + [insecto (pulga)] [a alguén] picar + [pl. con esp. (...)] [a alguén] pórse + [astro (Lúa)] prender + [pl. (amieiro, salgueiro)] quebrar + [material (vidro)] recender + [planta (caravel)] repenicar un pandeiro secar + [planta (carballo, herba)] tocar + [instr. musical (pandeira...)] tocar unha campá vir a noite vir o vran	dar unha volta [a alguén] enverdecer + [planta (herba)] ir alta a Lúa ir cheo un río pasar un barqueiro [alguén] pretender + [persoa (...)] [moza] vir + [flor (flor da xesta)]	bailar o Sol brandear unha folla cantar a pedra clarear a Lúa ir encuberta a Lúa peneirarse + [persoa (muller)] perderse un amor roer o muíño rollar un testó
	48 (75 %)	7 (10.93)	9 (14.06)

2.2.2. Verbo + substantivo (obxecto) / verbo + preposición + substantivo			
abalar + [árbore (pereira)]	abrir + [medio de acceso (...)]	abrir + [tipo de peito (tarabelo)]	abrir un ollo
acirrar/botar un can [a alguén]	afiar + [ferr. cortante (navalla)]	apagar a sede	apagar un candil
arrolar un neno	atrarcar unha porta	bailar + [baile (fandango...)]	beber + [bebida (auga, viño)]
botar as culpas [(de algo) a alguén]	botar gran [ao muíño]	botar/meter/pór + [com. (...)] [no l.]	botar [planta] + flor
botar [planta] + raiz	botar un peido	botar un remendo [a algo]	botar unha sesta
cantar un cantar	causar unha baixa [a alguén]	ceibar + [animal (can)]	cerrar/fechar un ollo
chamar + [nome (celid...)] [a algo]	chamar + [nome (...)] [a alguén]	chiscar/choscar un ollo [(a alguén)]	cocer pan
coller + [planta ou froito (avea...)]	comer caldo	contar unha mentira [(a alguén)]	convidar + [persoa (...)] [(a algo)]
correr o Entroido	cortar + [árbore (oliveira...)]	cortar + [cabelo ou pelo (perrera)]	coser + [peza de roupa (camisa)]
criar + [persoa (neno, rapaza)]	criar + [planta vent. (herbas...)]	cumprir un xuramento	custar + diñeiro (...)] [(a alguén)]
dar a despedida [(a alguén)]	dar cariño [a alguén]	dar gusto [(a alguén)]	dar noxo [a alguén]
dar queixa [de ... (a alguén)]	dar sorte [a alguén]	dar un abrazo [a alguén] / .. aperta	dar un bico [a alguén]
dar un couce [a alguén]	dar un pincho	dar un recado [a alguén]	dar [un s...] + [c. (...)] [a alguén]
dar [unha planta] + [froito (...)]	dar [unha terra] + [planta (azafrán)]	dar unha tunda [a alguén]	deitarse na cama
aprender/dep. a + [oficio (...)]	arrandar + [árbore (carballo)]	atizar un candil	botar a auga
botar/facer as monicións	botar polo mundo	botar un tiro [a algo ou...]	cantar os Reis
chamar/tirar a bailar [alguén]	dar licenza [a alguén]	dar o dote [a alguén]	dar o son [a outra]
dar ocasión (de...) [(a alguén)]	dar proveito [a alguén]	dar un abano [a unha árbore]	dar unha fala/palabra [a alguén]
encomendarse a Deus	enfeixar + [c. q. poden ser ata. (toxos)]	enredarse con + [p. (rapazas)]	entrar no baile
facen remanso	fiar lan	gardar un fillo	ir ás mozas
levar [a morte] + [ser vivo (amada)]	meter desconfianza [a alguén]	mollar a pluma [no tinteiro]	pasear + [poboación (...)]
picar a pedra	pór medo [(a alguén)]	pór + [negocio (taller)]	pór preito [a alguén]
quedar por + [nome (bruxa, meiga)]	repenicar un pandeiro	sacar a teta [a alguén]	sacar puntos
seguir as pisadas [de alguén]	solar + [calzado (zapato)]	ter alegría	ter por noticia [algo]
ter unha porfía	tirar a vista [de algo]	tomar a medida [a algo ou a alguén]	tomar coñecemento [(de algo)]
tornar + [animal (can)]	traer no pensamento [alguén]		
achegar o lume	arrenegar o demo	aserenar + [bebida (chocolate...)]	baixar o muíño
bater o fado	botar a sona [(de algo) a alguén]	coller amores	dar memorias [a alguén]
dar [un pai] unha filla [a un pret.]	encher o fuso	erguer o muíño	espiar a roca
facen atención [a alguén]	facen + [diversión col. (foliada)]	facen o fermento	facen oración [a alguén]
facen pesar [a alguén]	mazar o liño	meterse nunha quimeria	namorar + [persoa (moza, muller)]
pedir a filla [aos pais]	perder a lei [a alguén]	pór a + [oficio (costureira)] [alguén]	rondar + [muller (amante, moza)]
saber a doutrina	saber o tempero [a un muíño]	ter amores [(con alguén)]	ter estimación
ter parecer	tomar amores	tomar criado	tomar lei [a algo ou a alguén]
traspor + [lugar (A Portela)]	varrer o tremiñado	volver a honra [a alguén]	

derramar bágoas desatar + [atadallo (baraza)] dicir a verdade [a alguén] dicir misa dormir un sono enamorarse/nam. de + [p. (bonita)] ensinar + [p. (cria)/animal (galo)] enterrar + [p. morta (muller...)] enxertar + [planta (salgueiro)] escribir + [escrito (...)] [a alguén] espetar + [obxecto punzante (vara)] estudar para + [prof. ou of. (crego)] facer a cama ([a alguén]) facer + [acción... (trasnada)] facer barullo facer burla (de algo) ([a alguén]) facer + [comida (bola...)] facer compañía [a alguén] facer + [labor agrícola (esfollada)] facer + [período de tempo (anos)] facer + [peza de roupa (braga...)] facer rizos facer [u.c./u.p.] sombra facer un xuramento facer [unha ave] o niño facer unha viaxe (a un lugar) fiar cartos firmar un recibo fritir + [alimento (ovo, peixe)] gañar + [diñeiro (cartos, moedas)] gardar + [an. doméstico (gando)] gastar + [p. de r. ou c. (chaqueta)] gobernar a vida ir a [acontec. públ. (baile...)] ir á feira ir á herba ir a + [lugar de viaxe (O Brasil)] ir á misa ir con + [anim. dom. (gando, vaca)] ler as monicións levar traballo levar unha tunda mallar + [cereal (cebada, centeo)] mallar en + [metal (ferro)] mallar en + [persoa (muller)] mandar recado matar un porco moer + [cereal (gran, millo)] olvidar un amor pagar un traballo [a alguén] pagar unha soldada [a alguén] pasar + [ext. ou c. de auga (mar...)] pasar traballos pasar unha ponte pedir + [des. (...)] [á V. M. ou a D.] pedir esmola ([a alguén]) pegar + [parasito (...)] [a alguén] peitear o pelo		
--	--	--

	picar con + [o. p. (ag.)] [a alguén] picar + [vexetal (verdura)] plantar + [planta (couve...)] pór [femia de a. ovíparo] un ovo pór/vestir + [peza de r. (mantelo...)] rachar + [t., p. ou m. s. (...)] regalar os ollos regar + [planta (alcipreste...)] remendar + [peza de r. (mantilla...)] rezar a un santo rezar + [oración (avemaría)] [...] sachar (en) + [planta (millo)] segar (en) + [planta (herba)] sementar + [cereal (avea...)] serrar (en) + [madeira] subir a + [árbore (alcipreste...)] subir + [el. do relevo (alto, costa)] ter cariño [a alguén] ter coidado [(de algo)] ter culpa [de algo] ter descanso ter devoción [a un s. ou á Virxe] ter + [doenza (enguenido...)] ter frío ter graza ter + [insecto parasito (piollos...)] ter malicia ter medo [(a algo ou de algo)] ter mozo/noivo ter pena [(de algo)] ter queixa [de algo ou de alguén] ter sona [de algo] ter sono ter sorte [con algo ou alguén] tocar + [c. musical (muiñeira)] tocar + [instr. musical (cazola...)] tomar + [beb. ou com. (almorzo...)] traer recordos [a alguén] varrer a casa		
234	153 (65.38 %)	46 (19.65)	35 (14.95)
2.2.3. Substantivo + adxectivo			
	[animal (galiña)] + pinto [animal (besta, can...)] + rabelo [anim. ou p. f. (cabra...)] + preñado cara redonda castaña asada día santo [el. do relevo (camiño...)] + chan [froita (castaña...)] + madura [froita (mazán, pera)] + podre [froita (castaña, mazán)] + verde [madeira (cafioto)] + seca	[animal (becerro...)] + mono batalla campal bo mozo / boa moza cara bonita [froito (millo)] + serodio [froito (millo)] + temperán palabra amorosa [persoa (home...)] + bonita/guapa [peza de roupa (camisa)] + rabela [planta (mais)] + rara sesta lixeira	amor certo amor firme corta feira millo miúdo morte cruel morte negra ollos quedos palla maisa pelo roxo sardiña cabezada sono primeiro

53	[madeira (leña)] + verde ovo choco ovo cru pelo rizo [persoa (muller)] + fea [persoa (cuñada...)] + nova [persoa (meníña, mozo)] + solteira [persoa (muller, vella)] + vella [peza de roupa (roupa...)] + nova [planta (silva)] + seca [planta (herba...)] + verde san Xoán santo milagreiro vaca marela viño branco viño tinto	unto vello zapato baixo	sorte infeliz tempo santo
	27 (50.94 %)	13 (24.52)	13 (24.52)
2.2.4. Substantivo + preposición + substantivo			
47	arroz con leite banda do mar banda do río barco de vela beira do mar bota de viño can de paleiro cinta do pelo domingo de Pascua esfollada do millo feixe de leña folia de lata martes de Carnaval/ m. de Entroido mes de san Xoán molete de pan noite de Navidá pan de centeo pan de trigo pía do bautismo puñado de sal	aguillada dos bois aire de riba cabezalla do carro estrela do norte faldra da camisa fiada de lan gacio/racimo de uvas mollo de palla noite de luar palla de centeo pedra do lar rabela do arado raia do Sol sacho de cavar volta do río	aresta do liño auga da tronada burato da porta estrelíña do luceiro flor de abril flor de maio ourela de apertar papas de millo miúdo papas do pote puntada de cego tempo de troupelear viño con mel
	20 (42.55 %)	15 (31.91)	12 (25.53)
2.2.5. Verbo + adverbio			
9	chover miudiño estar ben [p. de r. (...)] [a alguén] facer ben falar mal de [algo ou alguén] querer ben [a alguén] saber ben [un al. (...)] ([a alguén])	botar fóra	amar amorosiñamente parecer ben
	6 (66.66 %)	1 (11.11)	2 (22.22)
2.2.6. Adxectivo + adverbio			
2		ben casado mal empregado	
	(0)	2 (100)	(0)
Total	50.08 %	33.02 %	16.88 %

2.3. Locucións			
2.3.1. Locucións substantivas			
27	a súa boa vida boa xente cabeza de vento cara de rosa este mundo o cabo do mundo o outro mundo pouca cousa	a fame e a gana de comer cara de cartón cara de leite fervido lingua murmuradora pernas de cabra trigo limpo	barriga de tamboril boa comenencia cara de cañoto seco cara de corno e candil cara de leite tallado cara de linda mazán cara de mazán madura cara de sardiña(s) frita(s) maquiallo da mestura mazán do cuco ollos de gata raxada pito cairo
	9 (33.33 %)	6 (22.22)	12 (44.44)
2.3.2. Locucións adxectivas e comparacións			
26	de campana de lado de parede do (meu, teu...) corazón do tempo [de alguén / seu] en van para diante sen fin	alto como un ovo alto como un piñeiro de banda de gusto de seu malo como Xudas	branco como o pote branco como (un) chocolate de media polaina de polaina enteira de prezo de razón / posto en razón delgada como a palla do centeo feito de cera máis vello que Zaragoza negro como a parrumeira redondo como unha noz (tan) teso como as vergas dun canizo
	8 (30.76 %)	6 (23.07)	12 (46.15)
2.3.3. Locucións pronominais			
2	o mundo enteiro todo o mundo		
	2 (100 %)	0 (0)	0 (0)
2.3.4. Locucións verbais			
	botar o ollo [a alguén ou a algo] caíren os ollos [a alguén (por algo)] dar a gana (de algo) [a alguén] dar (a) volta dar a volta [a algo] dar as grazas [a alguén] dar conta de [algo/alguén] ((a alg)) dar leña [a alguén] dar o si [a alguén] dar palabra (de algo) [a alguén] dar que facer [a alguén] dar (t.) voltas c. (se fose) un sarillo dicir adeus ((a algo ou a alguén)) estar de Deus facer a puñeta [a alguén] facer falta [a alguén] facer mal [a alguén] morrer de fame non haber dúbida ((de algo))... non ter outro remedio pasalo	arrear bandeira berrar como un becerro botar a pata por riba [a un a. f.] botar bombas cantar como un asubío cantar como un reiseñor dar a alma a Deus dar mala vida [a alguén] facer de conta [algo] ilo andando levar no corazón [algo ou alguén] levar o corazón [a alguén]/ roubar... levar o mesmo camiño (q algo ou alg) matar o corpo mazar o lombo [a alguén] parecer unha rosa pedir conta (de algo) ((a alguén)) pór a barriga redonda [a alguén] tentar o demo [alguén] tirar polo xenio [a alguén] tremar como un figo maduro	amolar o xogo asustar até as ánimas benditas dalo [unha muller a un home] dar palla [a alguén] darse de perda darse na man [a alguén] deitar na cama [alguén] desandar a roda dicir mal de [alguén] facer mellor conta [a alguén] facer o amor [a alguén] levar as cores [a alguén] levar os cinco sentidos [a alguén] mandar embora [alguén] matar de rir [alguén] matar e esfolar non ser moito pedilo [un home a unha muller] pór a man [a alguén] quebrar as cordas do corazón quedar [sen alg]/ c. a agulla sen liña

81	pasar o tempo perder o tempo petar na cabeza [a alguén] quedar atrás quedar por riba ([de alguén]) ser todo + substantivo ser [unha acción + outra] todo un tanto dar [u.c. a alguén] ter entendido [algo] ter un pé en [algo ou algures] traballar como unha burra valer máis ([a alguén]) (que outra) volver en si	21 (25.92)	retorcer a porca o rabo [a algo] servir o rei ter a lingua lixeira ter á porta c. un feixe de leña vir ás mans [de alguén]
	34 (41.97 %)		26 (32.09)
2.3.5. Locucións adverbiais			
	a cabalo a escondidas á noite / de noite / pola noite a non ser a rego cheo a rolos á tarde á toa antes de onte ao gusto [de alguén / seu] ao lombo ao lonxe ao medio ao mediodía ao menos ao modo [de alguén / seu] ás escuras canto antes como terra como un demoño como un papagaio con día cos ollos abertos de balde de broma de costas de cu de día / polo día de fociños de lonxe de madrugada de mala gana de mañán / pola mañán de pé de reollo de todo de veras do revés en busca [de algo ou de alguén] en paz frente a frente	a rastro como un cangrexo de canto de cara a cara de patas pra arriba de risa de roda / en roda dunha hora pra outra na man / nas mans nas uñas [de alguén] que Deus nos asista	algún día alto como a estrela do norte ao desdén ao mandado [de alguén / seu] ao preto cando o piñeiro dea uvas de parrafeo de vontade en camisa por conseguinte

74	na (miña/túa...) vida no medio nos brazos [de alguén] nunha carreira para sempre pola conta que me/che... ten pola vida polo aire polo menos pouco a pouco / pouco e pouco que rabea un pouco verbo + que + mesmo verbo 54 (72.97 %)	10 (13.51)	10 (13.51)
2.3.6. Locucións prepositivas			
28	á beira de a cabalo de á conta de a piques de á vista de a xunto de / xunto de antes de ao lado de ao pé de ao redor de / arredor de atrás de / tras de baixo de / debaixo de camiño de cara a dentro de despois de detrás de diante de en vez de encima de enriba de / riba de no medio de par de por causa de 24 (85.71 %)	a compás de á volta de da man de na cas de 4 (14.28)	0 (0)
2.3.7. Locucións conxuntivas			
9	a mais / e mais antes de que / antes que así que des que / desde que despois que en canto para que por máis que tanto... que... 9 (100 %)	0 (0)	0 (0)
Total	66.39 %	14.14 %	19.45

2.4. Fórmulas			
	alá vai (+ u.p/u.c.) como che/vos... vai? demo/diaño de + nome Deus me/nos dea paciencia e logo e todo fai/facede... o favor (de + OR.) por Deus que + subst. + nin (que) + centella queira Deus + CD quen me/che... dera (+ CD) sabe Deus (+ CD) se Deus quer ten/tende... vergonza vai/ide... á merda!	boas noites (nos dea Deus) bon día / bos días (nos dea Deus) Deus che/lle... dea sorte Deus che/lle... pague (+ CD) grazas a Deus que cocemos... loado sexa Deus mal raio (de Deus) mate/parta + CD!... que te/o... leve o demo... queda/quedade... con Deus ten boa traza vaia que + OR. vaite/idevos... de aí! vállame/nos Deus! xa me entendes	así Deus me favoreza catro cornos para ti/el... deixa/deixade... chover Deus te/vos... axude felices as madrugadas moi felices nunca Deus me dera que demoro! santo Antonio te/vos... defenda vállame/nos o Sacramento! vállate/o... o demo! vállate/o... Xuncas!
41	15 (36.58 %)	14 (34.14)	12 (29.26)
2.5. Refráns			
	o que forra sempre ten os fillos da miña filla meus ... onde hai fume, lume hai onde irás, boi, que non ares... quen canta o seu mal espanta quen mal anda mal acaba sarna con gusto non pica	a muller que come a nata non pode... acabáronse as vendimas... o que comeu a faneca que coma... o que escoita de si oe quen ten fillos ten traballos sardiña que o gato leva, aquela...	alcipreste non se rega porque... non hai cousa máis humilde que... o que dá a cepa torta... por que non casas, Pedro? Por...
17	7 (41.17 %)	6 (35.29)	4 (23.52)
Total	48.55 %	28.89 %	22.27 %

4. Referencias bibliográficas

4.1. Fontes primarias

- BARROS JUSTO, Ramiro (2013): *Vocabulário ilustrado da Terra de Cotobade*. Santiago de Compostela: Tórculo Comunicación Gráfica SA.
- BLANCO, Domingo (1999): “Do refrán á cantiga” en ÁLVAREZ, Rosario e VILAVEDRA, Dolores (eds.): *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ao profesor Xesús Alonso Montero* (Vol. II). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 203-233.
- FRAGUAS, Antonio (2019): *Cantigueiro de Cotobade*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FRAGUAS FRAGUAS, Antón (1996): *As cousas de Antonio de Insuela*. Santiago: Editorial Compostela SA.
- FRAGUAS FRAGUAS, Antonio (1953): “Notas sobre el fuego en Galicia. La farsa “Dulcinea” o la quema de la Pascua” en *Zephyrus: Revista de prehistoria y arqueología* 4, 401-415.
- (1985): *Aportacións ó cancionero de Cotobade*. Traslaba: Fundación Otero Pedrayo.
- (1998): *Cantigueiro de Cotobade*. Sada: Edicións do Castro.
- FRAGUAS FRAGUAS, Antonio e OTERO PEDRAYO, Ramón (2019): *As coplas que se cantaban nas ruadas de Loureiro de Cotobade. Roseiras e paxariños nas cantigas dun serán*. Discurso lido o día 8 de maio de 1956 no acto da súa recepción, polo ilustrísimo señor don Antonio Fraguas Fraguas e resposta do excelentísimo señor don Ramón Otero Pedrayo. A Coruña: Real Academia Galega.
- GONZÁLEZ GARCÍA, Luís e SOTO ARIAS, María Rosario (2016): “Galeguismos no español de América: coincidencias semánticas entre unidades fraseolóxicas galegas e do español de América” en GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel (Ed.), *Lingua, pobo e terra. Estudos en homenaxe a Xesús Ferro Ruibal*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades, 245-301.
- LORENZO FERNÁNDEZ, Xoaquín (1973): *Cantigueiro popular da Limia Baixa*. Vigo: Galaxia.
- PÉREZ BALLESTEROS, José [1979] (1885): *Cancioneiro popular gallego*, Tomo I. Edición facsimilar, Madrid: Akal Editor.
- [1979] (1886a): *Cancioneiro popular gallego*, Tomo II. Edición facsimilar, Madrid: Akal Editor.
- [1979] (1886b): *Cancioneiro popular gallego*, Tomo III. Edición facsimilar, Madrid: Akal Editor.
- PINTOS, Xoán Manuel [1853] (2002): *A gaita gallega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- RIELO CARBALLO, Isaac (1980): *Cancioneiro da Terra Cha (Pol)*. Sada: Edicións do Castro.
- RIVAS QUINTAS, Eligio (1978): *Frampas. Contribución al Diccionario Gallego*. Santa Marta de Tormes-Salamanca: Editorial CEME.
- (1997): *O muíño*. Ourense: Imprenta Grafo Dos Editorial.
- (2011): *A videira e o viño*. Ourense: Abeleda Edicións.

- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio (1958): *Diccionario Enciclopedico gallego-castellano*. Tomo I. Vigo: Galaxia.
- (1960): *Diccionario Enciclopedico gallego-castellano*. Tomo II. Vigo: Galaxia.
- (1961): *Diccionario Enciclopedico gallego-castellano*. Tomo III. Vigo: Galaxia.
- SACO Y ARCE, Juan Antonio (1987): *Literatura popular de Galicia. Colección de coplas, villancicos, diálogos, romances, cuentos y refranes gallegos*. Ourense: Diputación Provincial de Ourense.
- SIMÕES, Guilherme Augusto (1993): *Dicionário de Expressões Populares Portuguesas. Arcaísmos, Regionalismos, Calão e Gíria, Ditos, Frases Feitas, Lugares-comuns, Aportuguesamentos, Estrangeirismos, Curiosidades da Linguagem*. Lisboa: Publicações Dom Quixote.
- SOBREIRA, JUAN (1979): *Papeletas para un dicionario gallego*. Edición e estudio crítico por J. L. Pensado. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”.
- VALLADARES NUÑEZ, Marcial (1884): *Diccionario gallego-castellano*. Santiago: Imprenta del Seminario Conciliar Central.

4.2. Fontes secundarias

- ACADEMIA DAS CIÊNCIAS DE LISBOA (2001a): *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea I. Volume A - F*. Lisboa: Ed. Verbo.
- ACADEMIA DAS CIÊNCIAS DE LISBOA (2001b): *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea II. Volume G - Z*. Lisboa: Ed. Verbo.
- ASOCIACIÓN XUVENIL “OS ESTRALOXOS” (2003): *Cántigas, ditos, alcumes... da Ribeira Sacra*. Xunta de Galicia, deputación Provincial de Lugo, Concello de Pantón.
- BARBEITO LORENZO, María Dolores (2005): “Frases feitas do concello das Neves” en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 7, 2005, 293-301.
- CUBA, Xoán R.; REIGOSA, Antonio e MIRANDA, Xosé (1999): *Dicionario dos seres míticos galegos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- FERRO RUIBAL, Xesús (2018): “Viño, de ricos; e pan, de pobres. Vinificación e viño na paremioloxía galega” en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 20, 67-196.
- GARCÍA NEGRO, María Pilar (1991): *O galego e as leis. Aproximación sociolingüística*. Vilaboa: Edicións do Cumio.
- LÓPEZ TABOADA, Carme e SOTO ARIAS, María Rosario (2008): *Dicionario de fraseoloxía galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- MARIÑO FERRO, Xosé Ramón (1995): *O sexo na poesía popular*. Vigo: Edicións do Cumio.
- MARIÑO PAZ, Ramón (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- NAVAZA BLANCO, Gonzalo: “Historia e etimoloxía do pito cairo”, en BOULLÓN AGRELO, Ana Isabel (ed.) (2004): *Novi te ex nomine: Estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dr. Dieter Kremer*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. Páxs. 165-179.
- REAL ACADEMIA GALEGA: *Boletín da Real Academia Galega*, núm. 380 (2019).

- REAL ACADEMIA GALEGA: *Dicionario da Real Academia Galega en liña* <<http://academia.gal/dicionario>>.
- RISCO, Vicente (1994): *Obras completas 3. Etnografía*. Vigo: Galaxia.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ, Jesús (1910): *Supersticiones de Galicia y preocupaciones vulgares*. Madrid: Imprenta de Ricardo Rojas. [Edición facsimilar de Editorial Maxtor (2001)].
- SANTAMARINA, Antón (ed.) (2003): *Diccionario de diccionarios. Versión 3*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- VEIGA DÍAZ, Maite (1996): “Pequena contribución á fraseoloxía galega” en *Cadernos de lingua* 14. A Coruña: Real Academia Galega, 85-100.